

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОМАНОВ Роман Олександрович

УДК 329.058.1 (477)

**АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ**

05 Соціальні та поведінкові науки

052 Політологія

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. О. Романов

Науковий керівник: **Баштанник Оксана Віталіївна**, кандидат політичних наук, доцент.

Дніпро – 2023

АНОТАЦІЯ

Романов Р. О. Антикризіві стратегії розвитку сучасних політичних партій: зарубіжний досвід та українські перспективи. – *На правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – політологія. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2023.

Дисертацію присвячено встановити зміст та значення антикризових стратегій розвитку сучасних політичних партій на основі зарубіжного досвіду та українських реалій.

Визначено поняття антикризової стратегії політичних партій. З'ясовано особливості антикризового партійного лідерства. Встановлено принципи оптимізації стану політичної безпеки. Розкрито значення підготовки нових генерацій партійного кризового та ризик-менеджменту в умовах політичних трансформацій та демократизації. Уточнено алгоритм антикризової концентрації ресурсів партійної організації. Розвинуто конфігурацію групи стратегічного антикризового ризикового менеджменту політичної партії. Уточнено концепцію антикризової модернізації партійної системи сучасної України, схема оцінювання ризиків та загроз інституційної спроможності політичної партії.

Ключові слова: політичні партії, антикризова політична стратегія, політичний інститут, політичний ризик, політична трансформація, політична система, громадянське суспільство, політичні актори, партійний менеджмент, політична система, політичне представництво.

Метою встановити зміст та значення антикризових стратегій розвитку сучасних політичних партій на основі зарубіжного досвіду та українських реалій.

Об'єкт дослідження: трансформація інституційних, ідейно-доктринальних та експертно-аналітичних основ партійної політичної діяльності.

Предметом є з'ясування антикризової ролі та значення політичних партій в умовах викликів політичної стабільності на основі зарубіжного досвіду та пріоритетів сучасної України.

Методи дослідження. У дисертації застосовано комплекс фахових політичних політологічних методів, які зумовлені станом кризового виміру демократичної політичної системи та станом наукової розробки предметної сфери функціонування та розвитку сучасних політичних партій. Зокрема, інституційний підхід застосовано для ідентифікації значення антикризових політичних стратегій партій в системі демократичних політичних інститутів, системний метод застосовують для аналізу кризового виміру в контексті мотивації дій політичних суб'єктів та інститутів в системі демократичної політичної стабільності. Порівняльний метод застосовують для порівняння практик інституалізації партійної політики в зарубіжних країнах та в Україні. Прогностичний метод застосований для аналізу оптимізації відносин внутрішньопартійної демократії в Україні.

Завдання роботи:

- завдання розкрити зміст основних теоретичних засад сучасного наукового пошуку моделей залучення сучасних політичних партій до діяльності щодо подолання політичних криз та криз соціально-економічного розвитку;
- виявити інституційні передумови антикризової діяльності політичних партій в контексті впливу вимог інституційної спроможності країн сталої демократії;

- з'ясувати значення політичних партій та партійних систем в умовах демократичних трансформацій, встановити функції політичних партій в механізмах антикризової та посткризової політики урядів, правлячих коаліцій, регіональних та локальних інститутів представництва та політичного управління;
- ідентифікувати перспективи розвитку політичних партій сучасна України в системі кризового управління державою в умовах російської агресії та післявоєнної розбудови державності та демократичної політичної системи України;
- встановити оптимальні підходи до модернізації антикризового менеджменту партійного будівництва та партійного лідерства в сучасній Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській політологічній традиції встановлено особливості антикризового стратегічного менеджменту політичних партій у контексті досвіду сталих демократій та політичних трансформацій.

Вперше

- визначено поняття антикризової стратегії політичних партій, яке полягає в інноваційному передбаченні викликів та ризиків партійної політичної діяльності, оптимізації використання ресурсів та політичного капіталу, підвищення інституційної спроможності в умовах кризи, розробка заходів превентивного реагування на політичні кризи з урахуванням доктринально-ідеологічних ціннісних та прагматичних пріоритетів партійної структури соціальної бази партії програмних положень тощо;
- з'ясовано особливості антикризового партійного лідерства, які полягають у забезпеченні підтримки курсу партійного менеджменту на основі консенсусу між центрами організаційного управління та широкими верствами всередині партії, розкриття особистісного комунікаційного потенціалу партійних лідерів на основі активної комунікаційної позиції та застосування елементів внутрішньопартійних паблік рілейшнз, забезпечення

концентрації ресурсів та зусиль партійної організації з метою подолання кризи та усунення ймовірності кризових викликів у майбутньому;

- розкрито значення підготовки нових генерацій партійного кризового та ризик-менеджменту в умовах політичних трансформацій та демократизації, яке полягає в наданні компетентностей передбачування ситуації, моніторингу політичних ризиків для партійної структури, асиміляції (сприйняття) думок та позицій під час колективного обговорення антикризових стратегій, збереження курсу та стійкості партійного менеджменту дотримання національних інтересів у партійному будівництві;

Уточнено

- алгоритм антикризової концентрації ресурсів партійної організації який полягає в:

- 1) аналізі кризової ситуації зовнішнього середовища політичної партії;

- 2) моніторингу стану та організаційної спроможності всередині політичної партії;

- 3) виокремленні підрозділів та ресурсів кризового реагування;

- 4) прогнозуванні чинників перетворення партійної організації;

- 5) оптимізації варіантів реагування;

- 6) побудові дерева наслідків;

- 7) фіксації оптимальних альтернатив

- 8) альтернативний оперативний контроль за діями антикризових підрозділів;

- 9) провадженні кризового протоколу дій політичної партії;

- 10) аналізі ефективності антикризових дій;

- конфігурацію групи стратегічного антикризового ризикового менеджменту політичної партії, яка включає:

- вище керівництво політичної партії;
- експертно-консультативна підгрупа,;

- юридичну підгрупу;
- підгрупу стратегічних політичних комунікацій;
- представників (делегатів) регіональних організацій;
- повноважних осіб афільованих громадських об'єднань;
- територіальних громад;
- груп інтересів.

Набуло подальшого розвитку

- концепція антикризової модернізації партійної системи сучасної України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації та загрози повторної агресії. Зокрема, розвинуто критерії ідентифікації відповідності діяльності політичних партій національним інтересам України. Ними є:

- 1) активність щодо просування патріотичних політичних ініціатив, законопроектів;
 - 2) послідовність відстоювання патріотичних політичних цінностей в публічній сфері;
 - 3) системність роботи з патріотичного виховання;
 - 4) участь у розробці антикризових стратегій загальнодержавного рівня;
- схема оцінювання ризиків та загроз інституційної спроможності політичної партії.

Вона включає:

- 1) інфраструктуру політичного представництва;
- 2) загрози спроможності ухвалення рішень в умовах тиску обставин та браку часу з урахуванням програмних настанов та планів партійної роботи;
- 3) загроза (ризик) порушення комунікації всередині партійних організацій та структур підтримки;

4) загроза (ризик) нормативної заборони діяльності політичної партії в результаті дій опонентів або зміни законодавства.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у можливостях удосконалення підготовки фахівців-політологів на основі нових навчальних дисциплін, таких, як парталогія, політичне лідерство, політична ризикологія, політичні інститути та процеси. Опрацьовані підходи до аналізу політичної безпеки можуть використовуватися для оптимізації механізмів узгодження політичних позицій щодо формування безпекового середовища політико-інституційної взаємодії у кризовому політичному контексті сучасної України.

Ключові слова: політичні партії, антикризова політична стратегія, політичний інститут, політичний ризик, політична трансформація, політична система, громадянське суспільство, політичні актори, партійний менеджмент, політична система, політичне представництво.

SUMMARY

Romanov R. O. Anti-crisis strategies for the development of modern political parties: foreign experience and Ukrainian perspectives. - On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 052 - political science. Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2023.

The dissertation is dedicated to establishing the content and significance of anti-crisis strategies for the development of modern political parties based on foreign experience and Ukrainian realities.

The concept of anti-crisis strategy of political parties has been defined. The peculiarities of anti-crisis party leadership are clarified. the principles of optimizing the state of political security have been established. The importance of training new generations of party crisis and risk management in the conditions of political transformations and democratization is revealed. The algorithm for anti-crisis concentration of party organization resources has been clarified. The configuration of the strategic anti-crisis risk management group of the political party has been developed. The concept of anti-crisis modernization of the party system of modern Ukraine, the scheme for assessing risks and threats to the institutional capacity of the political party has been specified.

Key words: political parties, anti-crisis political strategy, political institution, political risk, political transformation, political system, civil society, political actors, party management, political system, political representation

The **purpose** is to establish the content and significance of anti-crisis development strategies of modern political parties based on foreign experience and Ukrainian realities.

Object of research: transformation of institutional, ideological-doctrinal and expert-analytical foundations of party political activity.

The **subject** is to clarify the anti-crisis role and significance of political parties in the conditions of challenges to political stability based on foreign experience and priorities of modern Ukraine.

Research methods. The dissertation uses a complex of professional political science methods, which are determined by the state of the crisis dimension of the democratic political system and the state of scientific development of the subject area of the functioning and development of modern political parties. In particular, the institutional approach is used to identify the importance of anti-crisis political strategies of parties in the system of democratic political institutions, the systemic method is used to analyze the crisis dimension in the context of the motivation of the actions of political subjects and institutions in the system of democratic political stability. The comparative method is used to compare the practices of institutionalization of party politics in foreign countries and in Ukraine. The prognostic method is used to analyze the optimization of intra-party democracy relations in Ukraine.

Dissertation tasks:

- the task of revealing the content of the main theoretical foundations of the modern scientific search for models of the involvement of modern political parties in activities related to overcoming political crises and crises of socio-economic development;

- to reveal the institutional preconditions of the anti-crisis activity of political parties in the context of the influence of the requirements of the institutional capacity of the countries of stable democracies;

- to find out the importance of political parties and party systems in the conditions of democratic transformations, to establish the functions of political parties in the mechanisms of anti-crisis and post-crisis policy of governments, ruling coalitions, regional and local institutions of representation and political management;

- to identify the prospects for the development of political parties in modern Ukraine in the system of crisis management of the state in the conditions of

Russian aggression and the post-war development of statehood and the democratic political system of Ukraine;

- to establish optimal approaches to the modernization of anti-crisis management of party building and party leadership in modern Ukraine.

The scientific novelty of the research lies in the fact that, for the first time in the Ukrainian political science tradition, the peculiarities of the anti-crisis strategic management of political parties have been established in the context of the experience of stable democracies and political transformations.

For the first time

- the concept of the anti-crisis strategy of political parties is defined, which consists in innovatively predicting the challenges and risks of party political activity, optimizing the use of resources and political capital, increasing institutional capacity in crisis conditions, developing preventive response measures to political crises taking into account doctrinal-ideological value and pragmatic priorities the party structure, the social base of the party, program provisions, etc.;

- the features of anti-crisis party leadership are clarified, which consist in ensuring support for the course of party management based on consensus between the centers of organizational management and broad layers within the party, revealing the personal communication potential of party leaders based on an active communication position and applying elements of intra-party public relations, ensuring concentration resources and efforts of the party organization in order to overcome the crisis and eliminate the possibility of crisis challenges in the future;

- the importance of training new generations of party crisis and risk management in the conditions of political transformations and democratization is revealed, which consists in providing the competences of forecasting the situation, monitoring political risks for the party structure, assimilation (perception) of opinions and positions during the collective discussion of anti-crisis strategies, maintaining the course and stability of party management, observance of national interests in party building;

Clarified

- the algorithm of anti-crisis concentration of resources of the party organization, which consists in 1) analysis of the crisis situation of the external environment of the political party; 2) monitoring of the state and organizational capacity within the political party; 3) separation of crisis response units and resources; 4) forecasting the factors of transformation of the party organization; 5) optimization of response options; 6) building a tree of consequences; 7) determination of optimal alternatives, eight alternative operational control over the actions of anti-crisis units; 9) implementation of the crisis protocol of political party actions; 10) analysis of the effectiveness of anti-crisis actions;

- the configuration of the strategic anti-crisis risk management group of the political party, which includes the top management of the political party, an expert advisory subgroup, a legal subgroup, a subgroup of strategic political communications, representatives (delegates) of regional organizations, authorized persons of affiliated public associations, territorial communities and interest groups

Further development took place

- the concept of anti-crisis modernization of the party system of modern Ukraine in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation and the threat of repeated aggression. In particular, the criteria for identifying the conformity of the activities of political parties to the national interests of Ukraine have been developed. They are: 1) activity in promoting patriotic political initiatives, draft laws; 2) the consistency of defending patriotic political values in the public sphere; 3) systematic work on patriotic education; 4) participation in the development of anti-crisis strategies at the national level;

- a scheme for assessing risks and threats to the institutional capacity of a political party. It includes: 1) infrastructure of political representation; 2) threats to the ability to make decisions under the pressure of circumstances and lack of time, taking into account program instructions and party work plans; 3) threat (risk) of communication disruption within party organizations and support structures; 4) the

threat (risk) of a regulatory ban on the activities of a political party as a result of the actions of opponents or changes in legislation.

The theoretical and practical significance of the obtained results lies in the possibilities of improving the training of political science specialists on the basis of new academic disciplines, such as party science, political leadership, political riskology, political institutions and processes. The developed approaches to the analysis of political security can be used to optimize mechanisms for coordinating political positions regarding the formation of a security environment for political-institutional interaction in the crisis political context of modern Ukraine.

Key words: political parties, anti-crisis political strategy, political institution, political risk, political transformation, political system, civil society, political actors, party management, political system, political representation.

Наукові праці, у яких викладені основні положення дисертації:

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Романов Р. О. Антикризова діяльність політичних партій: трансформація в сучасній Україні й світі. Науковий Журнал «Політикус». 2021. Випуск 6. 62-66. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-6.10> (Категорія «Б», Index Copernicus).

2. Романов Р. О. Менеджмент сучасних партій: евристичність теоретичних підходів та виклики політичних криз. Регіональні студії. 2022. № 29. 78-82. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.29.12> (Категорія «Б», Index Copernicus).

3. Романов Р. О. Партійне політичне лідерство: основні вектори трансформації у сучасному світі. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. Випуск 1. (61). 2022. 61-65 DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-9) (Категорія «Б», Index Copernicus)

Додаткові праці

1. Романов Р. О. Політичні партії в Україні: статус і конфігурації. Громадсько-політична діяльність та соціально-гуманітарні науки в умовах демократичних трансформацій Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 27 березня 2019 року) Ніжин. Вид-во НДУ, 2019. 63-65.
2. Романов Р. О. Партійність громадянського суспільства: виклики кризової ситуації під час війни. «Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу»: Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А. Є. Конверський (голова), О. В. Батрименко, Ф. П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. 70-72.
3. Романов Р. О. Стратегія як парадигма управління політичною партією // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки: виклики і сьогодення». Одеса ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2019. – С. 83-85.
4. Романов Р. О. Діяльність інституту політичних партій сучасної України в період політичної кризи // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації». Львів ГО «Фундація суспільних наук», 2020. – С. 108-111.
5. Романов Р. О. Трансформація антикризової діяльності політичних партій в сучасній Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «XII ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА БОГДАНА ЯРОША» : зб. наук. та навч.-метод. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 28-29 квітня 2023. – Вип. 12. – 316 с.
6. Романов Р. О. Політичних партії та антикризова діяльність III Міжнародна науково-практична конференція «Global science: prospects and innovations» 2-4.11.2023 року Ліверпуль, Великобританія 224 – 226.

7. Романов Р. О. Основні вектори трансформації партійного лідерства II Міжнародна науково-практична конференція «Topical aspects of modern scientific research» 26-28.10.2023. (Токіо, Японія). 326 –328.

8. Романов Р. О. Виклики політичних криз для менеджменту сучасних політичних партій The 10th International scientific and practical conference “European scientific congress” (October 29-31, 2023) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. 426 – 428.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	23
1.1 Міждисциплінарні наукові дискусії стосовно антикризового партійного менеджменту	23
1.2 Політологічні концепції модернізації антикризових засад управління політичними партіями	34
1.3 Методологічні основи становлення оптимальних шляхів стратегічного управління політичними партіями	45
Висновки до розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНА АНТИКРИЗОВА СПРОМОЖНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ	59
2.1 Кризовість демократичного політичного процесу та особливості розвитку сучасних політичних партій і партійних систем	59
2.2 Інститут партійно-політичного лідерства в антикризових стратегіях консолідованих демократій	70
2.3 Оптимізація антикризового планування в умовах діджиталізації та політичних трансформацій	92
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ	120
3.1 Співвідношення криз, ризиків та загроз в антикризовій координації діяльності політичних сил	120
3.2 Функції антикризових партійних стратегій та пріоритети національної консолідації	143

3.3 Формування довіри партійній системі в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні	160
Висновки до розділу 3	172
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181

ВСТУП

Актуальність теми. Парти́йний вимір політичного життя сучасної демократії привертає увагу сучасних науковців у зв'язку з комплексом трансформацією партійної діяльності. Сучасні політичні партії з інституту представництва соціальних економічних та етнокультурних інтересів перетворюються на акторів медійного простору, які втрачають зв'язок з соціальним підґрунтям та традиційними ідеологічними доктринами. В умовах соціально-економічних та політичних криз значення партій проходить критичне переосмислення. В умовах сталої демократії, як добре відомо, політичні партії формують коаліційні об'єднання, які визначають політичний розвиток конкретних країн на певний період часу. Натомість в умовах трансформаційної демократії політичні партії нерідко перебувають під впливом фінансово-промислових груп та неформальних акторів політики.

В умовах сучасної України політичні партії перебувають у стані зниження активності через обмеження військового стану. Водночас антикризовий потенціал політичних партій залишається нез'ясованим. Ситуаційні кейси в багатьох країнах світу свідчать, що політичні партії можуть швидше спричиняти кризи, ніж здійснювати формування антикризової політики. У такій ситуації існує потреба ідентифікації інституційного статусу сучасних політичних партій. На часі з'ясування вектору їх організаційної трансформації, еволюції їх значення як центрів прийняття політичних рішень та ідейно-доктринальних і експортних структур, які мають візію політичного майбутнього суспільства. Антикризова системна роль політичних партій вимагає розгляду через явища вакууму політичної відповідальності в умовах кризи COVID-19 та військових викликів.

Стан та статус політичних партій має бути визначений в контексті тенденцій авторитаризації окремих демократичних політичних систем. Викликає увагу специфіка партійної політичної участі та партійної

ідентичності в умовах медіакратії та цифрової комунікації. Вимагає відповіді питання щодо оптимізації або модернізації традиційних представницьких та управлінських функцій політичних сил. Україна потребує зміни моделі партійної системи у післявоєнний період. Вона має реалізувати завдання консолідації суспільства більш прозорого та адекватного обговорення суспільних проблем агрегування та артикуляції політичних інтересів. Відповідно актуальність теми нашого дослідження визначається потребами розвитку політичної науки та специфікою стану сучасної партійної політики і трансформації партійних систем.

Об'єктом дослідження є трансформація інституційних, ідейно-доктринальних та експертно-аналітичних основ партійної політичної діяльності.

Предметом дослідження є з'ясування антикризової ролі та значення політичних партій в умовах викликів політичної стабільності на основі зарубіжного досвіду та пріоритетів сучасної України.

Метою роботи є встановити зміст та значення антикризових стратегій розвитку сучасних політичних партій на основі зарубіжного досвіду та українських реалій.

Реалізація мети забезпечується виконанням таких **завдань**

- завдання розкрити зміст основних теоретичних засад сучасного наукового пошуку моделей залучення сучасних політичних партій до діяльності щодо подолання політичних криз та криз соціально-економічного розвитку;
- виявити інституційні передумови антикризової діяльності політичних партій в контексті впливу вимог інституційної спроможності країн сталої демократії;
- з'ясувати значення політичних партій та партійних систем в умовах демократичних трансформацій, встановити функції політичних партій в механізмах антикризової та посткризової політики урядів, правлячих

коаліцій, регіональних та локальних інститутів представництва та політичного управління;

- ідентифікувати перспективи розвитку політичних партій сучасна України в системі кризового управління державою в умовах російської агресії та післявоєнної розбудови державності та демократичної політичної системи України;

- встановити оптимальні підходи до модернізації антикризового менеджменту партійного будівництва та партійного лідерства в сучасній Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській політологічній традиції встановлено особливості антикризового стратегічного менеджменту політичних партій у контексті досвіду сталих демократій та політичних трансформацій.

Вперше

- визначено поняття антикризової стратегії політичних партій, яке полягає в інноваційному передбаченні викликів та ризиків партійної політичної діяльності, оптимізації використання ресурсів та політичного капіталу, підвищення інституційної спроможності в умовах кризи, розробка заходів превентивного реагування на політичні кризи з урахуванням доктринально-ідеологічних ціннісних та прагматичних пріоритетів партійної структури соціальної бази партії програмних положень тощо;

- з'ясовано особливості антикризового партійного лідерства, які полягають у забезпеченні підтримки курсу партійного менеджменту на основі консенсусу між центрами організаційного управління та широкими верствами всередині партії, розкриття особистісного комунікаційного потенціалу партійних лідерів на основі активної комунікаційної позиції та застосування елементів внутрішньопартійних паблік рілейшнз, забезпечення концентрації ресурсів та зусиль партійної організації з метою подолання кризи та усунення ймовірності кризових викликів у майбутньому;

- розкрито значення підготовки нових генерацій партійного кризового та ризик-менеджменту в умовах політичних трансформацій та демократизації, яке полягає в наданні компетентностей передбачування ситуації, моніторингу політичних ризиків для партійної структури, асиміляції (сприйняття) думок та позицій під час колективного обговорення антикризових стратегій, збереження курсу та стійкості партійного менеджменту дотримання національних інтересів у партійному будівництві;

Уточнено

- алгоритм антикризової концентрації ресурсів партійної організації який полягає в:

- 1) аналізі кризової ситуації зовнішнього середовища політичної партії;
- 2) моніторингу стану та організаційної спроможності всередині політичної партії;
- 3) виокремленні підрозділів та ресурсів кризового реагування;
- 4) прогнозуванні чинників перетворення партійної організації;
- 5) оптимізації варіантів реагування;
- 6) побудові дерева наслідків;
- 7) фіксації оптимальних альтернатив;
- 8) альтернативний оперативний контроль за діями антикризових підрозділів;
- 9) провадженні кризового протоколу дій політичної партії;
- 10) аналізі ефективності антикризових дій;

- конфігурацію групи стратегічного антикризового ризикового менеджменту політичної партії, яка включає вище керівництво політичної партії, експертно-консультативна підгрупу, юридична підгрупу, підгрупу стратегічних політичних комунікацій, представників (делегати) регіональних організацій, повноважних осіб афільованих громадських об'єднань, територіальних громад та груп інтересів;

Набули подальшого розвитку

- концепція антикризової модернізації партійної системи сучасної України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації та загрози повторної агресії. Зокрема, розвинуто критерії ідентифікації відповідності діяльності політичних партій національним інтересам України.

Ними є:

- 1) активність щодо просування патріотичних політичних ініціатив, законопроектів;
- 2) послідовність відстоювання патріотичних політичних цінностей в публічній сфері;
- 3) системність роботи з патріотичного виховання;
- 4) участь у розробці антикризових стратегій загальнодержавного рівня;

- схема оцінювання ризиків та загроз інституційної спроможності політичної партії. Вона включає:

- 1) інфраструктуру політичного представництва;
- 2) загрози спроможності ухвалення рішень в умовах тиску обставин та браку часу з урахуванням програмних настанов та планів партійної роботи;
- 3) загроза (ризик) порушення комунікації всередині партійних організацій та структур підтримки;
- 4) загроза (ризик) нормативної заборони діяльності політичної партії в результаті дій опонентів або зміни законодавства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливостях удосконалення підготовки фахівців-політологів на основі нових навчальних дисциплін, таких, як партологія, політична комунікація, політичні інститути та процеси. Опрацьовані підходи до аналізу антикризових стратегій політичних партій можуть використовуватися для оптимізації механізмів узгодження політичних позицій щодо формування партійної системи сучасної України на засадах внутрішньопартійної демократії та патріотичної

консолідації.

Особистий внесок здобувача. Постановка і вирішення всього комплексу завдань та публікація результатів дослідження здійснені автором самостійно. За темою дослідження автором одноосібно опубліковано 9 робіт, з них 3 – у фахових виданнях України з політичних наук.

Апробація результатів дослідження була здійснена в доповідях на 5 міжнародних наукових конференціях.

Публікації. За темою дисертації автором опубліковано 7 одноосібних наукових статей. Серед цих публікацій – 3 наукові статті у фахових виданнях України з політичних наук, 5 тез у матеріалах наукових конференцій. Структура дисертації обумовлена поставленою метою і завданнями дослідження та складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 205 сторінок, з яких 26 – список використаних джерел (226 найменувань). Обсяг текстової частини дисертації складає 180 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1.1 Міждисциплінарні наукові дискусії стосовно антикризового партійного менеджменту

Сучасні суспільні науки, а також науки державного управління і правознавства ведуть активний пошук оптимального статусу політичних партій у взаємодіях публічного врядування та суспільства. Конституційні варіації функцій політичних партій перебувають під тиском обставин та вимагають серйозних змін. Відповідно науковці шукають можливість оптимізації функціоналу політичних партій згідно до нових умов.

Міждисциплінарні дискусії стосовно стану та функції політичних партій на сучасному етапі акцентують увагу на динамічних змінах демократичного процесу. Зазначені зміни висувають перед політичними партіями низку політичних вимог, які стосуються організаційних та ідейних аспектів. Зміни на макрорівні спричиняють появу ризикового середовища для більшості сучасних партійних проєктів. Відомий український дослідник політичних партій М. Примуш слушно називає український досвід трансформації політичної системи таким, що «поставив перед українськими політичними партіями нові суспільнополітичні виклики, узагальнення яких можна сформулювати таким чином: «побудова соціально справедливої та правової держави». Виконання цього завдання, як показує досвід посткомуністичних країн Європи (Польща, Чехія, Угорщина), вимагає від партійних лідерів побудови такої універсальної ідеології, яка б, з одного боку, урахувала цінності західної версії ліберальної демократії (прозорі вибори, проведення виборів за певними стандартами), а з другого — риторика партії відображала б національну специфіку певної країни» [106, с.195].

Особливості пострадянського політичного середовища роблять актуальними проблеми, які тривалий час не розглядалися політичними лідерами та активними учасниками політики. Досягнення орієнтирів політичного розвитку сталої демократії привертає увагу до питання інституційної спроможності. Ідеться, перш за все, про забезпечення виконання функцій в контексті політичної системи. М. Примуш вірно вказує, що «здійснивши шлях трансформації від тоталітарної системи до демократичного розвитку, пострадянський простір зіткнувся з дуже складною та специфічною проблемою — повільними темпами модернізації політичних інститутів. Це призвело до того, що на ментальному рівні населення України та інших пострадянських держав на практиці виявилось неготовим до прийняття ліберальних цінностей, що призвело до суспільно-політичного замовлення на сильного лідера»[106, с.199].

Ідентифікація викликів трансформаційного суспільства спонукає до пошуку «рецептів» спрямування вектору політичного розвитку України в бік сталої або консолідованої демократії. У зв'язку з цим традиційні критерії спроможності політичних партій, зокрема такі, як ідеологічне підґрунтя, програмний вимір та соціальна база втрачають актуальність. На перший план висуваються такі риси політичних партій як інституту, як адаптивність організаційна гнучкість, медійна привабливість, ресурсне забезпечення тощо. М. Примуш цілком виправдано вважає «кількісну представленість кожного ідеологічного спектра аж ніяк не говорить про якість у справах захисту інтересів прихильників лібералів, соціалістів чи націоналістів. Навпаки, значна кількість ідеологічно однакових політичних партій слугує найбільшим виявом їх кризи, оскільки відсутність єдності в побудові ідеологічних цінностей актуалізує питання загроз національній безпеці» [106, с. 201].

Особливо наочно дискусійність інституційного виміру політичних партій видно політико-правовому вимірі. Політичні партії сучасної України виступають чи не єдиним механізмом забезпечення політичного

представництва. Натомість реалії законодавства наголошують на принципах загальнонаціональної реєстрації. Вказане встановлює особливі – надзвичайні – правила гри, до яких мають пристосовуватися політичні актори регіонального та локального рівня. У Законі України «Про політичні партії» вказано, що «політичні партії провадять свою діяльність відповідно до Конституції України, цього Закону, а також інших законів України та згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному цим Законом порядку. Політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом» [33].

Кризовість політичних партій та середовища, в якому вони функціонують, значно загострилася внаслідок російської агресії, яка триває з 2014 року. Українська держава в складних умовах була змушена нормативно обмежувати політичні свободи з метою забезпечення політичної безпеки. У таких умовах максимізація політичного плюралізму не може бути реалізованою повною мірою. Так само ставляться під сумнів критерії ліберальної демократії. Згідно з Законом України «Про політичні партії», «утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

- 1) ліквідацію незалежності України;
- 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України;
- 4) підлив безпеки держави;
- 5) незаконне захоплення державної влади;
- 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі;
- 7) посягання на права і свободи людини;
- 8) посягання на здоров'я населення;
- 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки;

9-1) пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [33].

Зазначене говорить про необхідність самообмеження політичних сил та їх зв'язок із патріотичною парадигмою захисту держави.

Вагомим аспектом кризовості українського політичного середовища слід вважати політико-правові обмеження присутності партій та партійності в діяльності публічного врядування. Партійна ідентичність чиновників та учасників регіональної локального врядування висуває питання до непублічного сприяння конкретним політичним силам та політичним акторам. Дилема партійної або групової належності ставить питання про політичну відповідальність та правову свідомість учасників політичного процесу. Як однозначно й послідовно висловився законодавець, «не допускається створення і діяльність структурних утворень політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях» [33].

Проблема кризового стану правового регулювання діяльності політичних партій проявляє себе не лише в Україні, але й в зарубіжних країнах. Зарубіжні вчені вказують на видозміну регулювання парламентської та позапарламентської діяльності політичних сил. Наявність профільних партійних законів вводить не лише обмеження, але й висуває вимоги спроможності та відповідності, що є викликом для реально діючих політичних сил. Німецькі дослідники В. Мюллер та У. Зіберер дійшли слушного висновку, що «ступінь офіційної включеності партій у правовий порядок значно відрізняється в західних демократіях. Деякі країни, такі як Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Португалія та Греція, офіційно визнають партії у своїх конституціях. Відповідно до нещодавнього огляду, до початку

1990-х років дев'ять країн прийняли спеціальні партійні закони, особливо Німеччина, де найдетальніший партійний закон був прийнятий у 1967 році. Іншими усталеними демократіями з партійними законами є Фінляндія, Ізраїль, Іспанія, Португалія (не згадана Авноном) та Австрія. Нещодавно партійні закони були введені в Польщі та Чехії. У більшості інших західних демократій партії лише опосередковано включені в законодавчу базу, як правило, через закони про партійне фінансування та виборче законодавство. Деякі країни, такі як Велика Британія та Ірландія, визнають партії лише у своїх парламентських правилах» [196].

Двоїстість регулювання діяльності політичних партій пов'язана з динамічною зміною багатьох країн. Під час політичних трансформацій можливості утвердження політичних партій як активного політичного суб'єкту були актуальними на початку поставторитарних перетворень. На сучасному етапі важливим є включення партій до процесів прийняття рішень, розробки стратегій, підтримки органічного зв'язку між владою і суспільством. В. Мюллер та У. Зіберер слушно називають офіційне визнання партій відбувається переважно в конституціях, написаних після періодів однопартійної диктатури. Тому не дивно, що багато нових конституцій у Східній Європі, таких як Польща, Чехія та Болгарія, визнають роль політичних партій і що перші дві країни також прийняли спеціальні партійні закони. Навпаки, системи з давніми демократичними традиціями не бачать потреби офіційно визнавати важливу роль політичних партій у всебічній формі та згадувати про них лише за потреби у законах про вибори та фінансування партій [196].

Кейси окремих країн демонструють різноманіття потреб суспільства в діяльності політичних партій. Країни Старої Європи як правило мають тривалі політичні традиції. Для них партії є природним механізмом трансляції вимог на політичний рівень. Має місце стратегічна узгодженість цілей партії та громадян. Як свідчить досвід сучасної Німеччини, партії – це об'єднання громадян, які постійно чи протягом тривалого часу впливають на

формування політичної волі на федеральному чи земельному рівні та беруть участь у представництві народу в німецькому Бундестазі чи парламентах земель (Ландтаг) за умови, що вони пропонують достатні гарантії щирість їхніх цілей у загальному характері їхніх обставин і супутніх умов, зокрема щодо розміру та потужності їхньої організації, їхнього членства та їхньої поведінки на публіці [196].

Натомість в сучасних автократіях агрегується практика одержавлення партій та партизації державного апарату. Хоча приклади сучасного КНР є далекими від європейської сталої демократії, вони формують полюс концептуальних альтернатив для багатьох нестійких політичних режимів.

Внутрішні характеристики «найголовнішої» автократії сучасного світу показують, що партійне середовище охоче вступає на шлях контролю над державною владою. Як розкриває комплексне дослідження закону і партії в Китаї Сі Цзіньпіна в контексті ідеології та організації, за доби Сі Цзіньпіна стало зрозуміло, що верховенство права, як його розуміють на Заході, з'явиться в Китаї не скоро. Але чи був це ймовірний варіант? У цій книзі стверджується, що правову систему Китаю необхідно вивчати з внутрішньої точки зору, щоб взяти до уваги характерну архітектуру китайської партії-держави. Для цього він стосується двох ключових елементів: ідеології та організації [192].

Практики сучасної автократії в партійному житті сприяють розумінню кризовості партії як інституту та кризовості демократичного політичного процесу. З цієї точки зору державний диктат над партіями і партійна детермінація державної влади є реально діючою політичною практикою, а не ретроспективою, як це було у випадку колишнього Радянського Союзу. Фактично приклад Китаю дозволяє стверджувати, що правлячі партії можуть комфортно перебувати за межами західної політико-правової традиції. Сучасні західні дослідники вказують, що з точки зору ідеології та права, досліджуючи, як Комуністична партія Китаю розуміє природу права та його позицію в ширшому діапазоні політичних інструментів. Монографія,

присвячена організації та закону, розглядає, як ці ідеологічні принципи виявляються в застосуванні закону, а також у реформі партійної держави. Таким чином, він підкреслює, як плани та підходи партії суперечать основним теоретичним очікуванням, і виступає за більшу увагу до внутрішньої логіки самої системи [192].

Тенденція до автократизму правлячих політичних сил проявляється і в країнах, які, за більшістю відгуків науковців, вже успішно завершили демократичний транзит. Приклади сучасної Польщі та Угорщини свідчать, що правляча політична сила, якщо вона перебуває при владі кілька каденцій поспіль, цілком може вибудовувати систему відносин всередині гілок влади, яка цілком нагадує приклади автократії тридцятирічної давнини. Польські експерти Р. Гжещак та І. П. Каролевський зазначають, що «криза верховенства права в Польщі триває з 2015 року, коли новообраний правий уряд ПіС (Право і справедливість) вирішив радикально перебудувати систему правосуддя. Реформи системи правосуддя були розпочаті в грудні 2015 року з новим законом про функціонування Конституційного трибуналу, який після періоду суперечок, також за участю Європейської комісії та Венеціанської комісії, створив конституційний трибунал, що складається з лояльних партій і, таким чином, повністю недієздатний. як самостійна установа. Метою уряду ПіС було здійснити радикальну зміну політичних еліт на ключових державних посадах (зокрема суддів). Наративом для цієї радикальної зміни були нібито патології Третьої республіки (яка є псевдонімом для опису Польщі після 1989 року). ПіС часто видає ці патології як результат «сірих мереж» колишніх функціонерів комуністичних спецслужб та їхніх ліберальних дисидентів, які були їхніми агентами. У певному сенсі це польська версія наративу про «глибинну державу», у якій «болото» потрібно висушувати радикальними методами та без урахування таких інститутів, як верховенство права» [182].

Партійно-державні відносини в сучасній Польщі стали негативним кейсом для поглиблення перспектив європеїзації країни. Вони також стали

прикладом відходу від принципів демократії, толерантності, транспарентності тощо. Відповідно нормативно-правова дискусія щодо діяльності судової влади виявила масштабні протиріччя не лише між політичними акторами, але й між учасниками формування правового поля. Р. Гжещак та І. П. Каролевський зазначають, що «для юридичних пуристів деякі запитання Верховного Суду сформульовані неоптимальним чином і можуть бути недоречними. Перше питання видається надто розпливчастим, оскільки його зв'язок із матеріальним правом ЄС на перший погляд неочевидний. Здається, у першому питанні Верховний Суд припускає, що принцип незмінності суддів порушується, коли пенсійний вік суддів знижується проти їх волі. Це проблематична формулювання, і вона потребує більш точного аргументу, чіткіше пов'язаного з поточною ситуацією в Польщі» [182].

Кризовість середовища функціонування політичних партій, яка вимагає антикризових заходів, проявляється і у соціальному середовищі. Зміна значення та ролі соціал-демократичних партій в країнах консолідованої демократії, таких як Австрія, вказує на те, що політичні сили втрачають вплив на свою традиційну соціальну базу. Занепад панування соціал-демократів в Європі у 2010 роках стає прикладом «не оптимальності» формування зв'язків партій та афілійованої громадськості (у даному випадку соціал-демократів та профспілок і інших громадських професійних об'єднань). Гюнтер Занднер у своїй статті аналізує розвиток австрійської соціал-демократії в європейському контексті. Перш за все, детально розкриваються деякі історичні лінії розвитку та національні особливості, а потім зосереджуються на останніх 20 роках, тобто періоді з початку нового тисячоліття. Зокрема, розглядається розвиток програми та організації SPÖ (соціал-демократичної партії Австрії – *Авт.*), розвиток їхньої ролі в політичній системі (влада – опозиція), результативність на виборах, соціально-структурний склад їх електорату. Це стосується як національних, так і міжнародних подій і подій, таких як фінансова та економічна криза 2008 року, так звана криза біженців 2015 року або нещодавні політичні скандали

(зокрема, «Ібіца» та «Курц»). Мета полягає в тому, щоб назвати та обговорити причини та причини не зовсім безперервного, але послідовного занепаду SPÖ як на виборах, так і серед членів, а також пов'язану з цим втрату політичної значущості [210].

Соціальний та соціологічний аспект кризи політичних партій та демократичного політичного середовища розкриває процеси реагування партій та держави на виклики і кризи спричинені пандемією COVID-19. Якщо в період до пандемії партії активно намагалися побудувати публіцистику на будь-яких подіях кризового характеру, то глобальна загроза змусила коригувати діяльність на основі соціальної емпатії та внеску у виправлення ситуації. Цей виклик був дуже значущим як для самих політичних сил, так і для їх соціального середовища. Деніел Файєрштайн, поєднуючи політичний, соціологічний, психологічний та епідеміологічний аналіз, «Соціальні та політичні репрезентації кризи COVID-19» дає чітке уявлення про зміни, спричинені пандемією, і соціальні розбіжності, які вона виявила. Ураховуючи реалії пандемії в усьому світі, приділяючи значну увагу досвіду Глобального Півдня, ця книга спонукає читачів поставити під сумнів свої переконання щодо суспільств, у яких вони живуть, і того, як ці суспільства мають реагувати на колективні катастрофи. Спочатку опубліковане іспанською мовою, це англійське видання було ретельно переглянуто та оновлено [171].

Соціально-психологічний вимір ковідної кризи висунув питання партійної ідентичності. Можливість та необхідність політичного представництва окремої позиції в умовах суспільних «антивакцинаторських» та «провакцинаторських» дискусій, які мали дуже радикальний характер. Відповідно під перед політичними діячами та лідерами на всіх рівнях постало питання погоджуватися з обмежувальними заходами чи критикувати їх. Означене поставило питання про аналітичну спроможність політичних партій, а також про гнучкість їх ідейної платформи. Згідно з Д. Файєрштайном, соціальні та політичні репрезентації кризи COVID-19

аналізують різноманітні стратегії, які намагаються застосувати в різних частинах світу для боротьби з пандемією, зокрема ліквідацію, пом'якшення, вирівнювання кривої та колективний імунітет, а також наслідки цих підходів. Він стверджує, що різні стратегії керуються соціальними уявленнями, які можна аналізувати на епістемологічному, емоційному та етично-моральному рівнях. Спираючись на широке коло мислителів, книга також досліджує ключову роль механізмів психологічного захисту, включаючи різні способи заперечення серйозності пандемії та різні параноїдальні реакції на біль і розчарування, такі як пошук цапа відпущення та теорії змови [171].

Обмеження суспільної та політичної діяльності спричинені в усьому світі кризою COVID-19, визначили необхідність пристосування політичних партій до цифрового комунікаційного середовища. Незважаючи на зниження рівня епідемічної загрози багато публічних заходів та політичних практик залишається в режимі он-лайн. Це відбувається через те, що громадяни та активісти звикли до домашньої дистанційної форми соціальних контактів. Тому перед партіями постають завдання «нової партизації» населення та залучення до основних соціальних взаємодій. Д. Файєрштайн аналізує зміни в соціальній структурі, викликані пандемією, і питання, які вона ставить перед майбутнім наших суспільств. Тому вона буде представляти великий інтерес для студентів і дослідників у галузі гуманітарних, соціальних наук і охорони здоров'я, а також для широкого читача [171].

Психічне здоров'я як питання політичної дискусії на макрорівні демонструє неоднозначність реакції на підсумки обмежень пандемії ковід-19. Кризовість політичних сил та політичного активізму як такого посилюється внаслідок політичного есканізму, який зростає на тлі прогресування явища так званої соціальної реіфікації. Даніель Карр доречно зауважує, що деякі соціологи використовують термін «реіфікація» для позначення процесу, за якого наслідки політичного розподілу влади та ресурсів починають здаватися об'єктивними, неминучими фактами про світ. Реіфікація замінює політичну проблему на наукову чи технічну; це те, як, наприклад, наслідки

нерегульованих технологічних олігополій стають «залежністю від соціальних медіа», як кліматична катастрофа, спричинена корпоративною жадібністю, стає «хвилею спеки» — і, до речі, як ефект боротьби між працівниками та корпораціями поєднується з високі ціни на енергію стануть «інфляцією». Прикладів немало [157].

Негативні соціальні та політичні очікування, які охоплюють населення цілком розвинених та забезпечених країн, виступають додатковим кризовим чинником для життєвого циклу політичних партій. Кризові обмеження продемонстрували значення та роль технократичного способу управління суспільством. Плюралізм думок відійшов на інший план перед міркуваннями безпеки згоди та концентрації зусиль на спільних цілях. Відповідно після скасування обмежень партійно-політична активність не виходить на до кризовий рівень. Д. Карр називає принцип — це те, що деякі дослідники охорони здоров'я мають на увазі під ідеєю, що існують соціальні детермінанти здоров'я: що ефективні довгострокові рішення багатьох медичних проблем потребують немедичних — тобто політичних — засобів. Ми всі з готовністю визнаємо, що для захворювань із дуже чіткою біологічною основою, таких як діабет і гіпертонія, організм людини є лише частиною причинної реальності хвороби. Ефективне лікування першопричини «епідемії» діабету, наприклад, відбуватиметься на рівні серйозних інфраструктурних змін у доступній дієті та рівнях активності населення, а не шляхом використання ліків чи фінансування клінік, які допомагають людям покращуватись. вибір у супермаркетах, наповнений нерегульованою, нездоровою їжею. Ви повинні зупинити хлопця, який наїжджає на людей на машині [157].

Таким чином, міждисциплінарні дискусії стосовно кризи політичної участі та політичної презентації в умовах обмежень вказують на те, що партії як інститути мають демонструвати креативні можливості пристосування та адаптивності. Це висуває питання для кадрового менеджменту, рекрутування та аналітичного експертної спроможності політичних сил. Нормативне

регулювання діяльності політичних сил соціальні аспекти підтримки політичних партій. «Ментальне тло» політичної діяльності і конкуренції формують низку викликів та ризиків для політичних партій.

Отже, міждисциплінарні дискусії щодо статусу політичних партій показали, що вони можуть бути ваговою частиною антикризових політичних стратегій. Вони можуть стосуватися зміни політичного порядку денного оптимізації розподілу ресурсів залучення громадської ініціативи тощо. Водночас повне відображення антикризового значення політичних партій здійснюється у профільних політологічних розробках.

1.2 Політологічні концепції модернізації антикризових засад управління політичними партіями

Сучасні політичні науки розглядають кризовий та ризик-менеджмент в рамках можливостей адаптації політичних партій до умов діджиталізації Інтернет-комунікації. Вони демонструють необхідність гнучкості політичних сил. Ті з них, які можуть адаптуватися до нових умов перебувають на передньому плані політичного розвитку та політичних ініціатив.

Фахове політологічне обговорення кризи політичних партій включає дослідження, які стосується різних предметів політичного середовища. Сучасні науковці наголошують не про неспроможність партій як таких, а про невідповідність загального контексту демократичної політичної конкуренції. Також наголошується на політико-культурних та політико-соціальних змінах в західному суспільстві, які мають кризову природу. М. Сміт, у своїй роботі вірно зауважує, що ідея кризи політичних партій не нова. У Великій Британії та порівняно з іншими країнами тривала довга дискусія про занепад партій. Криза багато в чому властива партіям, оскільки вони борються за поразку на виборах, утримання членів і пошук відповідних лідерів. Дійсно, легко сплутати повсякденне зростання та згасання статків партій за більш глибоку кризу. Партії в політичній системі Великої Британії мають значну стійкість і

продовжують залишатися основним структурним елементом політики у Великій Британії. Справді, значна частина партійної літератури свідчить про те, що дослідники не можуть списувати партії з рахунків, і вони продовжують залишатися центральними механізмами політичної організації [216].

Відносно вузькі погляди на національні політичні реалії дозволяють виявити емпіричне підґрунтя кризовості політичних партій. Вони базуються в основному на розумінні відхилень від функціональності політичних сил. Такі висновки робляться на основі аналізу попередніх періодів та потреб сьогодення. Але важливим моментом є те, що фахівці-політологи усвідомлюють кризу партій, серед іншого, в політиях, які самі започаткували партійну діяльність та надали їй першорядного значення. М. Сміт розкриває особливу проблему з основними британськими політичними партіями та їхньою роллю в процесі представництва, яка стала критичною, оскільки вона починає підривати легітимність політичної еліти та, як наслідок, зміцнює ширшу позицію процес політичного розчарування. Партії та партійні лідери розглядають політику в самореферентних термінах і не бачать альтернативи партіям як політичній структурі, тоді як електорат усе більше дистанціюється та розчаровується в існуючій партійній системі. Дійсно, ключовим моментом є те, що партії — це політичні інститути ХІХ століття, які мають дедалі менше значення для щоденної політики людей [216].

Тлумачення змін політичної конкуренції як появи нової політики не завжди стосується комунікаційних аспектів та детермінації з боку інформаційно-технологічних інновацій. Діяльність західних політичних сил відбувається в умовах відходу від традиційної ліво-правої дихотомії. Поява лібертаріанської альтернативи спричиняє зміни традиційного ідейно-політичного балансу. П. Ігнаці у своїх розробках має подвійну мету: розкрити питання занепаду партії, аналізуючи поточні значення та емпіричні докази, запропоновані літературою; висвітлити різні і навіть протилежні результати такого занепаду. Що стосується партійної кризи, то, всупереч

загальноприйнятим відомостям, важко дати остаточне слово. Припускають, що криза стосується більше типу партії, ніж партії як такої. По-друге, аналізуються виклики партії. В останнє десятиліття конвергентна атака проти традиційних партій була здійснена: з одного боку, новими соціальними рухами та їхніми партійними представниками, ліво-лібертаріанськими партіями або партіями Нової політики; з іншого боку, новоствореними крайніми правими партіями. Ця стаття намагається продемонструвати, що обидва типи партій є побічними продуктами однакових структурних умов і обидва дають (різну) відповідь на кризу експресивної функції партії [189].

Парламентаризм як ключовий контекст функціональності політичних партій вносить істотні корективи в інституційну спроможність політичних сил. Традиційна природа як партій, так і парламентів, не відповідає прямим соціальним запитам радикалізму та бажанню розв'язувати складні соціальні питання простими засобами. Інакше кажучи, вульгарний політичний популізм кидає виклик класичним структурам політичного представництва. Науковиця Еліза Вольпі виявила, що зміна партій у законодавчих органах показує, чи зберегли партії свої дисциплінарні здібності на парламентській арені. Це добрий показник здатності партій функціонувати як представницькі органи [226].

Основні завдання партій минулого у вигляді просування концептуальних стратегічних ідей та відстоювання соціальних інтересів як інтересів великих верств населення поступово деактуалізується. Цей процес відбувається внаслідок появи більш гнучких, ніж партії, публічних політичних акторів, а також через зміни політичних уподобань в рамках колись стабільного вищого політичного істеблішменту. Е. Вольпі слушно вказує, що зміна партії відбувається, коли обрана посадова особа змінює партійну приналежність протягом законодавчого терміну. Це викликає здивування, тому що ми очікуємо, що депутати залишаться лояльними до партії, завдяки якій вони були обрані. Згідно з Гідеоном Рахатом і Офером Кенігом, обсяг законодавчих відступів дозволяє нам оцінити, чи партії

втратили свою цінність, чи вони все ще мають фундаментальну причину існування [226].

Науковці використовують емпіричні дані для виявлення тенденцій недотримання партійної лояльності. Зокрема, Е. Вольпі, використовуючи унікальний набір даних про всі зміни, які відбулися в 14 західноєвропейських демократіях, показала, що зміна партій збільшилася за останні роки, але залишається загалом низькою [226].

Кризовість партій як наслідок зміни політичних уподобань загалом не підтверджується валідними емпіричними даними. Водночас ця тенденція дуже характерна для політичних трансформацій. В Україні дуже багато прикладів, коли діючі парламентарі змінюють партійну приналежність. Е. Вольпі проаналізувала відсоток законодавців, які змінили партію протягом терміну. На графіках нижче показано середню кількість перебіжчиків за країнами. З огляду на всі країни разом, лише 1% парламентарів змінюють партію принаймні один раз між двома виборами. Середні показники більшості країн нижчі за 1%, за двома помітними винятками: Італія та Франція, в яких середнє значення перевищує 3% [226].

Аналіз інституційної спроможності політичних партій здійснюється в рамках вивчення функціональності урядових коаліцій. Відповідність діяльності урядів партійним програмам є критерієм визначення наявності певного політичного курсу на тривалий період. Відповідно є сенс говорити про впливовість або відсутність впливу політичних. Е. Вольпі вказує, що політичні партії в Західній Європі зберегли свої дисциплінарні здібності на парламентській арені, про що свідчить низький рівень змін. «Партійність» уряду та законодавчих органів виглядає загалом сильною; законодавці, як правило, лояльні до своїх груп. Таким чином, феномен зміни партій не означає, що інституційна роль партій занепадає [226].

Внутрішня динаміка політичних партій в умовах сталої демократії представляє цікавий предмет для обговорень. Представництво політичних інтересів на сучасному етапі є більш вагомим ніж поширенням

доктринальних положень. Тому процедури визначення внутрішньопартійного порядку денного та пріоритетів партійного розвитку є визначальними для визначення кризи кризовості або стабільності партій. Е. Вольпі робить висновок, що партії все ще виглядають здатними організовувати та структурувати законодавчий процес і все ще ефективно інкорпоровані в структуру держави, як це передбачає партійна модель картелю. Згідно з цією моделлю, партії діють як картель, стаючи агентами держави та використовуючи державні ресурси для забезпечення свого колективного виживання [226].

Особливі форми внутрішньопартійної взаємодії в залежності від соціокультурного тла кожної окремої європейської країни підтверджують думку, що політична різноманітність має безліч форм втілення. Автономії фракцій та інших внутрішньопартійних груп завжди було утопією. Відповідно, організаційна трансформація є викликом для багатьох політичних сил. Е. Вольпі слушно вказує, що замість того, щоб спостерігати занепад політичних партій за останні 30 років, ми натомість бачили, як вони адаптувалися. Як стратегія виживання партії перенесли акцент із представницьких функцій на організаційну роль. У цьому відношенні політичні партії, особливо з їх відносно високим рівнем партійної дисципліни, залишаються незмінними як політичні актори. Вони настільки ж важливі, як ніколи, для управління західними демократіями [226].

Концептуалізація кризи політичних партій відбувається на основі розуміння формальної або неформальної ролі партій. Важливим елементом є ідентифікація того, наскільки партії беруть участь в ухваленні рішень та забезпечують певний політичний результат. Принципового значення набуває момент нормативного та кризового стану політичного процесу. Ганс Даалдер доречно зазначає, що не випадково такі думки виникли в Британії XVIII століття. Бо в той період у цій країні вже добре розуміли дві фундаментальні умови для піднесення партії: по-перше, прийняття неминучості плюралістичних сил у будь-якому суспільстві; і по-друге, важливість

політичного представництва. Однак для того, щоб партії стали сучасними інституціями, які ми знаємо сьогодні, потрібно було виконати ще дві умови [166].

Класичні доктринальні уявлення щодо сутності та функціональності політичних партій потребують перегляду. Одночасно частина науковців дотримується думки, що «функціонал» політичних партій має бути основою стабільності системи в цілому. Принципи політичного представництва залишаються незмінними критеріями спроможності, незважаючи на спрощення процесів політичної комунікації. Згідно з Г. Даалдером, по-перше, необхідно було прийняти аргумент Берка про те, що люди можуть чесно розходитися з приводу загального блага і законно об'єднуватися в пошуки представництва; і по-друге, основу представництва необхідно було змінити таким чином, щоб замість принципу надсилання «делегатів» від імені певних соціальних груп, регіонів чи міст представники залежали від визнаних органів окремих виборців. Коли останнє стало дедалі більше, сучасна партія стала необхідністю. Спочатку локальні, а потім все більше [166].

Значення партій як провідного інституту втілення ліберальних цінностей значно трансформується внаслідок девіантних ролей політичних партій в автократіях та країнах, що розвиваються. Наявність класичного «еталону» політичних партій все більше ставиться під сумнів. Однак можливість партій реалізовувати опозиційний сценарій все ще залишається однією з провідних ознак їх функціональності. Г. Даалдер при ближчому аналізі джерело відмови від партії знаходить в двох, на перший погляд, дуже різних думках. З одного боку, були прихильники традиційного політичного порядку, які бачили в появі партії небажане вторгнення на територію держави, яка як охоронець довгострокових трансцендентних інтересів загрозувала стати жертвою приватних інтересів короткочасний характер. З іншого боку, були ті, хто плекав віру в «суверенну», вільну особистість і, таким чином, виступав проти того, що вони вважали тиранією партії, яка

знищувала свободу індивідуальних дій і думок на благо колективістських організацій, очолюваних безвідповідальні еліти [166].

Кризовість партії як інституту обговорюється відповідно до організаційної спроможності. Конкурентність, інтеграція суспільства, комунікаційна спроможність є тими емпіричними показниками, які дають змогу вийти на новий рівень функціональності. Індивідуалізація політичної участі кидає виклик спільній партійній діяльності, спільному політичному вибору, масовим політичним орієнтаціям та вподобанням. Г. Даалдер розглядає два аргументи – авторитарний і той, що виступає за пряме вираження індивідуальної волі – на перший погляд можуть здатися протилежними. Проте, при детальнішому аналізі вони мають певні спільні риси. В обох ми знаходимо постулат попередньої гармонії, яка не повинна бути поставлена під загрозу суперечливою боротьбою конкуруючих сторін. В обох була явна неприязнь до сучасних форм організації. Обидва також відкинули ідею мандату для обраних представників, оскільки вона може зашкодити формуванню справжньої волі та «об'єктивного» інтересу, чи то в державі, чи в народі [166].

У рамках аналізу наявних політологічних публікацій доцільно зауважити, що інституційні форми запобігання політичних криз на макрополітичному рівні привертають увагу низки вітчизняних науковців. Зокрема, Т. Астахова вивчає політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства в конституційно-правовому аспекті [5], Л. Гонюкова аналізує політичні партії як суб'єктивні чинники державно-політичної кризи [14], В. Донець висвітлює політичний дискурс опозиційної та правлячої партій в Іспанії в період економічної кризи [27], Н. Колісніченко встановлює значення політичних партій як основного інституційного каналу рекрутування та підготовки суб'єктів політичної діяльності [57]. Однак, на сучасному етапі необхідно звернути увагу на антикризову роль політичних партій в контексті включення політичних сил до сучасних механізмів впливу

на кризову ситуацію, а також у більш широкому між предметному контексті взаємодії антикризових політичних інституцій.

Вектори модернізації сучасних політичних партій вивчала низка українських вчених-політологів. Зокрема, М. Обушний звернувся до питання сутності поняття «партійна комунікація» [84], Ю. Остапець проаналізував вплив парламентських виборів 1994, 1998, 2012 рр. на становлення партійної системи України [86], А. Пахарєв визначив специфіку політичних лідерів лівої опозиції [92], Н. Скоблик звертає увагу на відповідальність політичних лідерів і контроль над ними у працях Роберта Даля [121], О. Хімченко диференціює політичні партії і виборчий процес [141], С. Череватий розглядає політичну ідеологію як складову суспільної свідомості [144], О. Шиманова вивчає виборчі списки як індикатор внутрішньопартійної комунікації [146]. При цьому існує необхідність окремого розгляду партійного політичного лідерства на тлі процесів модернізації партійної структури та методів адаптації сучасних політичних сил до цифрового медіа-середовища.

Важливим викликом для функціональності та ефективності політичних партій є соціально-політична поляризація. Втрата інтегрованості середнім класом ставить під сумнів поміркованість політичної альтернативи. При цьому в багатьох розвинених країнах партії втрачають ідеологічну ідентичність на користь медійної привабливості та відповідності смакам аудиторії. Звідси відбувається стандартизація програмних положень та цілеспрямоване виховання партійного виборця. Дослідники Ш. Берман та Г. Кунднані наводять зміст дискусій про дисфункцію демократії зосереджено на поляризації. Однак у Європі до занепаду демократії та зростання популізму призвели не стільки поляризація та партійність, скільки конвергенція партій і зменшення партійності. Найяскравіший і найпослідовніший приклад цієї динаміки стався в Німеччині, де основні лівоцентристські та правоцентристські партії перемістилися до центру. У цій статті стверджується, що поляризація щодо економічних питань є менш

проблематичною, ніж поляризація щодо культури, і що конвергенція також може загрожувати демократії, якщо партії відійдуть від уподобань виборців і з'явиться «розрив у представництві», створюючи контекст, у якому можуть процвітати екстремістські партії [155].

Усвідомлення масштабу демократичних трансформацій спонукає політичних оглядачів та експертів до визначення кризових аспектів розвитку політичної системи. Раніше стабільні держави втрачають внутрішню стійкість. Це відбувається в основному через зміни демократичного порядку денного та перетворення колишніх опозиційних політичних сил на правлячі. Дослідник Гі-Вук Шін вказує, що Південна Корея слідує за світовими тенденціями, коли вона скочується до «демократичної депресії». Під ударом як дух демократії, так і реальні ліберально-демократичні стандарти. Симптоми занепаду демократії все важче не помітити, і вони з'являються в багатьох куточках корейського суспільства, ознаки політики нульової суми, в якій опоненти демонізуються, демократичні норми розмиваються, а політичне життя стає дедалі більш поляризованим. На відміну від країн, де ультраправі елементи грають на популістських настроях, у Кореї ці агресивні та неліберальні заходи є роботою лівого уряду. Викликає занепокоєння те, що ключовими фігурами демократичного відступу Кореї є колишні демократичні активісти, які тепер стали новою владною елітою [214].

Внутрішня криза демократії також висвітлює контекст кризовості політичних партій. Частина еліти не є зацікавленою в прозорості підзвітності та відкритості політичних процесів. Внаслідок цього виникає лобі щодо згортання політичної конкуренції та захисту демократичних прав і свобод. Вчений М. Сволік висуває слушне питання, коли ми можемо реально очікувати, що звичайні люди стримають авторитарні амбіції обраних політиків? Відповідь на це запитання є ключовою для розуміння найвидатнішого розвитку динаміки виживання демократії після закінчення холодної війни: підрив демократії демократично обраними урядовцями та його поява як найпоширенішої форми демократичного зриву [219].

Автократичне лобі всередині сталої демократії з'являється через вплив спрощеного технократичного світогляду, який прагне усунути політичне різноманіття з метою стандартизації процесів управління. Крім суто кримінальних мотивацій для популістських антидемократичних практик великого значення набуває взаємодія між гілками влади. Внаслідок відсутності механізмів стримування та противаг партії стають знаряддям поляризації точок зору у суспільстві. М. Сволік наголошує на зростанні поглинань виконавчої влади, яке створює кілька проблем для нашого розуміння демократичної стабільності. Перше пов'язане з тим фактом, що, на відміну від військових переворотів, поглинання здійснюються демократично обраними чинними президентами. Ці політики повинні користуватися — принаймні спочатку — достатньою підтримкою населення, щоб захопити виконавчу владу демократичними засобами. У більшості випадків їм також потрібно зібрати достатню кількість виборців, щоб контролювати іншу гілку влади, як правило, законодавчу. Співучасть останнього зазвичай має важливе значення у здійсненні конституційних змін, які сприяють підризу демократії: скасування обмежень строків, політичне підкорення судової влади та розширення виконавчої влади (іноді шляхом конституційного переходу від парламентської до президентська система) [219].

Можливість продовження політичної каденції внаслідок маніпуляції з виборчим законодавством та змінами термінів виборів спричиняє явище формальної демократії. За цього ладу демократично обраний лідер закріплює своє панівне становище та змінює законодавство «під себе». Продовження «політичного віку» забезпечується популістськими засобами партії відіграють роль транслятора підтримки масових настроїв та демонстрації прихильності влади до масових смаків. М. Сволік наголошує, що багато чинних президентів користуються значною підтримкою населення, оскільки вони продовжують підризувати демократію у своїх країнах — і навіть після того, як їм це вдається. Чавес, угорський Віктор Орбан і Ердоган, наприклад, користувалися і (в останніх двох випадках) продовжують користуватися

такою підтримкою. Вони були популярні як в абсолютних, так і у відносних показниках, зазвичай випереджаючи своїх головних конкурентів із двозначним показником у результатах виборів і опитуваннях громадської думки. Здається, це так, навіть якщо врахувати можливу інфляцію таких цифр через зловживання цими лідерами державними ресурсами, залякування їхніх опонентів та інші форми маніпулювання [219].

Підтримка популістських авторитарних лідерів в різних країнах світу свідчить про глибоке руйнування в політичній психології, культурі та поведінці. Дисфункція партій якраз полягає в тому, що вони не в змозі зупинити «повзучу авторитаризацію» та відхід від класичних демократичних принципів. Демократичні політичні практики більше не є привабливими з точки зору прагматичної вигоди. Більш ефективною є лояльність громадян до авторитарного правлячого режиму. М. Сволік здійснює найретельніший аналіз цього явища походить з Росії: використовуючи експерименти зі списками, Тімоті Фрай та його співробітники виявили, що підтримка Володимира Путіна на початку 2015 року становила близько 80 відсотків — і це після дисконтування приблизно 10 додаткових процентних пунктів, які Путін отримує в традиційних через небажання частини респондентів відкрито заявляти про своє несхвалення. Справді популярними виявляються так звані «авторитарні популісти [219].

Приклади сучасних авторитарів демонструють руйнування сутності партій як представницьких інститутів. Незважаючи на спроби партійних еліт пристосуватися до нового способу політичного функціонування. Їх доля полягає у підпорядкуванні та безальтернативній підтримці безкарного та злочинного режиму. Самовідсутність політичної партійної опозиції якраз і є чинником консервації авторитарних практик і порядків.

Проблеми оптимізації розвитку партій вивчає низка вітчизняних науковців. Г. Агафонова пропонує критерії дослідження програмно-ідеологічних засад функціонування політичних партій [1], до проблем фінансування політичних партій в Україні долучається Л. Адашис [2], О.

Безрук встановлює особливості функціонування політичних партій як каналу політичної мобільності [7], основні етапи розвитку партійних систем України, Румунії та Республіки Молдова на основі компаративного аналізу виявили Г. Боднараш та Н. Ротар [10], формування політичного класу в процесі партійного будівництва розкрила Т. Захарова [34], удосконалення програмних завдань правлячих політичних партій України 2006 – 2012 рр. стало доробком І. Кіянки [54], концепція розвитку радянської державності в поглядах вищого партійного керівництва розглядалася В. Скоморовським [122]. Попри багатовимірну експлікацію сучасного розвитку та ретроспективу політичних партій, проблема партійного менеджменту в кризових умовах вимагає подальшого дослідження.

Таким чином, сучасні політологічні дисципліни вказують на кризовість самого інституту політичних партій внаслідок деідеологізації суспільства, руйнування інтеграції політичних мас. Внаслідок діджиталізації партії перебувають перед складним вибором перетворення на децентралізовані політичні групи (клуби, осередки) або зникнення. Водночас в деяких конкурентних політичних системах відбувається «ренесанс» партійного будівництва, партійного лідерства та партійного менеджменту. Зазначені процеси є ключовими для консолідації суспільства в умовах ризиків та викликів.

1.3 Методологічні основи становлення оптимальних шляхів стратегічного управління політичними партіями

Наявний інструментарій сучасних політичних наук щодо дослідження політичних партій визначає можливості інституційного порівняльного та системного аналізу. Баланс між цими методичними засобами має бути обґрунтований особливостями предмету дослідження антикризових стратегій політичних партій. У контексті нашого дослідження належить обґрунтувати

комплексну методологію вивчення антикризової спроможності сучасних політичних сил як в міжнародному, так і в національному контексті.

Методологія розв'язання кризовості стану політичних партій та демократичних політичних систем пов'язана з діяльністю спрямованої на виявлення рівня ефективності політичних сил. Перешкоди функціональної діяльності вимагають фіксації та оцінки. Особливої уваги заслуговують сучасні методи політичної комунікації, яким виявляють нові способи взаємодії між державою і суспільством. Х. Ноель у своїй статті розглядаються кількісні методи дослідження політичних партій. Він зосереджений на найважливіших методологічних питаннях, що стосуються вивчення партій у трьох основних сферах В. О. Кі – в уряді, як організації та на виборах. Досліджується питання партійного розколу та перегрупування, підкреслюючи, як це питання з'єднує три сфери. Застосування аналізу соціальних мереж у політичній науці знаходиться в зародковому стані, але є кілька вчених, які застосовують цей метод до політичних партій. Теорія партій у соціальних мережах не наближається до рівня строгості чи прогнозової точності, якого досягли теорії просторового голосування Конгресу. Загалом, чотири сфери дослідження партій добре показують кілька важливих проблем у вивченні партій [198].

У роботі застосовуються фахові методи сучасних політичних наук. Зокрема, ретроспективний підхід (встановлює особливості антикризової позиції політичних партій як історичного явища), порівняльний аналіз (порівнює значення та вплив політичних партій та інших суб'єктів політичної антикризової діяльності). Загальнонаукові методи включають індуктивний підхід та логічний синтез. Розкриття особливостей антикризової діяльності політичних партій, спрямованої на трансформацію суспільства здійснюється на основі оцінки ролі партії у співвідношенні з іншими політичними акторами. Можливість досягнення орієнтирів сталої демократії реалізується на основі результатів діяльності політичних сил. Прогрес у політичних перетвореннях вимірюється на основі порівняння з попередніми періодами

політичного розвитку. Х. Ноель розглядає приклад з нещодавнього дослідження політичних партій, ми могли б почати сумніватися в головній ролі політичних партій у процесі переходу та консолідації нових демократій. Результати інших досліджень підкреслюють співіснування різних типів партійних організацій і можливість різних організаційних розробок, які можуть бути сумісними з консолідацією демократії. Усе це свідчить про необхідність відмови від суперечливої мети «трансформаційного впливу» допомоги політичних партій [198].

Формування методологічного кластеру дослідження антикризових стратегій сучасних політичних партій неможливо без міждисциплінарного методологічного синтезу. Інституційний вимір політичних сил виявляється на основі застосування неоінституційної методології. Значення партій в контексті трансформації демократичної системи в цілому досліджується на основі системного підходу. Згідно Х. Ноелем, у зв'язку з цим постає питання про те, які політологічні дослідження політичних партій можуть запропонувати допомогу політичним партіям, щоб допомогти їм вирішити свої проблеми. З цим питанням пов'язана низка додаткових питань, таких як: Що ми насправді знаємо про функціонування незахідноєвропейських політичних партій? Прикладом є «клієнталістичні партії», які діють у неіндустріалізованих суспільствах, де більшість населення часто живе в бідності та з дуже нечисленним середнім класом, професіонали якого зазвичай виконують роль організаторів. Що ми знаємо про інституційний розвиток цих партій? Чи можна трансформувати, наприклад, «партію етнічного конгресу» чи «партію клієнтелістів» у традиційну масову чи сучасну електоралістську партію і як цього досягти? [198, р.11].

Ретроспективний аналіз на сучасному етапі спонукає до досягнення значення партії в нових історичних умовах. Бачення перспектив політичних сил вимагає значної прогностичної спроможності. Комплексна методологія передбачає застосування компаративістики не лише на фактологічній основі, але й на основі темпорального порівняння. Х. Ноель влучно коментує

застосування моделі масової партії, яке також передбачає, що партійна допомога базується на конкретній моделі партійних послідовностей, яка впливає з історичного розвитку політичних партій в індустріально розвиненій Західній Європі — від еліти до масової партії, до загальної, електорально-професійної партії. , картелю і, можливо, до еволюції нових партій руху. Однак не можна очікувати, що ця конкретна послідовність відбуватиметься в інших частинах світу таким же чином, як уже вказує приклад США [198, p.11].

Системний вимір подолання кризовості політичних партій з'ясовується на основі їх відокремлення від зовнішнього середовища політичної системи. Функціональність політичних партій з'ясовується на основі характеристик діючого режиму та його способу взаємодії з суспільством. Відповідно до нього партії можуть бути ініціаторами просування важливих потреб та вимог громадян на рівень прийняття рішень. Однак вони можуть і здійснювати участь в урядуванні прямим чином, що не відповідає ознакам навіть формальної демократії. Х. Ноель наголошує, що твердження про основну роль політичних партій у консолідації демократичних держав можна поставити під сумнів з двох точок зору: теоретичної та емпіричної. По-перше, чи можемо ми очікувати, що політичні партії в молодих демократіях не лише стимулюватимуть інституціоналізацію самих себе, але й консолідацію партійної системи, а також сприятимуть консолідації інших часткових режимів, навіть якщо вони слабкі й самі не мають інституціоналізації? За авторитарного правління політичні партії зазвичай страждають так само, як інші організації та інституції, і їм доводиться або «перебудовуватися», або повністю реорганізовуватися під час і після демократизації; водночас, деякі з колишніх «державних партій» могли пережити перехід до демократії та продовжити діяти у спосіб, який не сприятиме подальшому розвитку демократії [198, p. 14].

Аналіз спроможності політичних партій у співвідношенні з потужними тектонічними процесами розбудови політичної системи встановлює «слід» та

наслідок діяльності конкретних партійних осередків. При цьому їх здатність здобути перевагу у політичному змаганні вимірюється результативністю всієї державної структури. Звідси кризовість є основою стану партій та стану всієї системи. Х. Ноель висновує, що приписування ролі загальної консолідуючої функції політичних партій, здається, пов'язане з добре розвиненими та функціонально диференційованими (соціал-демократичними) «супер партіями» усталених демократій Західної та Північної Європи, де ці «супер партії» вже виконують усі основні функції в одному або кількох тактах, але це приписування може бути занадто амбітним і оманливим [198, р. 14].

Перспективним методологічним напрямком ідентифікації масштабності антикризових стратегій політичних партій слід вважати метод конкретних випадків. В межах кейсів наочно представлені спроби політичних сил відповідати визначеним моделям та долати встановлені стереотипи. При цьому лінгвістичний вимір політичної комунікації політичних сил формує смисловий дискурс політичної діяльності спрямованої на певний результат. С. Джанфреда пропонує кейс-стаді, який демонструє переваги змішаних методів аналізу партійного позиціонування, зокрема поєднання якісного контент-аналізу та корпусних лінгвістичних технік. Використовуючи тексти з парламентських дебатів щодо питань імміграції та Європи, С. Джанфреда показує, що лінгвістичні методи дають змогу набагато більш детально проаналізувати партійне позиціонування, ніж більш широко використовувані партійні маніфести, поіменне голосування та експертні опитування [181].

Дискурс політичних партій виступає предметом досліджень сучасних вчених. З точки зору виявлення важливих пріоритетів та значення політичної діяльності сучасні емпіричні методи дозволяють встановити смислові одиниці партійної політичної комунікації. Їх значення набуває статусу ключового аспекту кризовості або стабільності в рамках оцінювання інституційної спроможності. С. Джанфреда стверджує, що змішаний метод підходу, який поєднує програмне забезпечення ручного якісного кодування

(MAXQDA) і автоматизований кількісний інструмент корпусної лінгвістики (Wmatrix), сприяє глибокому розумінню тематичних категорій, а також дискурсивних аргументів, що використовуються ораторами для підтримки своїх позицій [181].

Виявлення кризовості в діяльності політичних партій реалізується в рамках комплексної оцінки політичних маніфестів. Демонстрація політичних уподобань та оцінка політичного процесу стають предметом розгляду в рамках переваг у міжпартійній боротьбі. Кризовість виступає чинником неспроможності виявити нові питання для суспільного розвитку та засоби подолання поточних проблем. П. Одмалм обговорює, як і чому маніфести можуть бути корисними в політологічних дослідженнях. Аналіз Manifesto має довгу історію в цій дисципліні та проливає світло на важливі аспекти партійної конкуренції та мінливий характер політичного життя. Вони також запрошують оцінити питання та сфери політики, які партії вважають пріоритетними. Таким чином, маніфести можуть розповісти нам багато про стосунки сторін і позиції, які вони займають. Однак існуючих наборів даних не завжди достатньо [200].

Кодування смислових чинників мотивації партійних вимог дозволяє судити про здатність партійних діячів та структур передбачати зміни політичної реальності. Антикризова політична стратегія може бути ефективною, якщо її автори можуть опанувати сутність перетворень на основі виокремлення елементарних одиниць смислу та стандартних практик комунікації. Ці параметри та ознаки можуть бути «прочитані» за допомогою індикативного аналізу. Як підкреслює П. Одмалм, дослідникам, можливо, доведеться розробити нові індикатори та виконати власне кодування. П. Одмалм обговорює різні способи, як це можна зробити, посилаючись на свої власні дослідження. У прикладі висвітлюються важливі джерела даних у цій галузі та окреслюються ключові питання, які слід враховувати під час розробки шкал вимірювання та показників для власного дослідження [200].

Досить перспективним напрямом досліджень виступає розгляд діяльності політичних сил та їх взаємодії на рівні міжнародної міжпартійної співпраці. Європейський парламент виступає простором, в якому партії з різних країн мають можливість коригувати зусилля стосовно впливу на електоральні маси. Взаємодія партій у транснаціональному просторі є одним з чинників їх антикризової політики. Вона виявляє їх здатність до пристосування в умовах наднаціональних інституцій. Р. Сеннінгер, Д. Бішоф та Л. Езроу повідомляють, що партії в усталених європейських демократіях вчаться та наслідують успішні виборчі стратегії іноземних чинних президентів, тобто успішні партії є впливовими за кордоном. Р. Сеннінгер, Д. Бішоф та Л. Езроу припускають, що окрім посади (або успіху) обмін відбувається через транснаціональні партійні альянси в Європейському Союзі. Спираючись на дані про партійні маніфести та просторовий економетричний аналіз, автори показують, що належність до однієї партійної групи Європейського парламенту (ЄП) покращує процеси навчання та порівняння між національними політичними партіями [213].

Зосередження ресурсів та оптимізація партійних структури є можливими, якщо партії узгоджують свої національні та загальноєвропейські пріоритети. Транснаціональний вимір дозволяє бачити тенденції партійного будівництва та уніфікацію партій і партійної роботи. А також він дає змогу уявляти перспективу розвитку партії на певний період. Р. Сеннінгер, Д. Бішоф та Л. Езроу наголошують, що очікувані короткострокові та довгострокові наслідки приблизно в два-три рази більші, коли іноземні лідери входять до однієї партійної групи ЄП, порівняно з іншими іноземними лідерами.

Результати Р. Сеннінгер, Д. Бішоф та Л. Езроу мають значення для нашого розуміння того, як транснаціональні партійні групи впливають на політичні позиції національних партій [213].

Наведені вище особливості кризи демократичних політичних систем свідчать про явище ерозії демократичних норм. Воно позначає поступовий

занепад або послаблення традиційних принципів, звичаїв і стандартів, які лежать в основі демократичної політичної системи. Ці норми є важливими для належного функціонування демократичних інститутів і для захисту демократичних цінностей. Коли ці норми порушуються, це може мати значні наслідки для здоров'я демократії. Ось деякі ключові аспекти руйнування демократичних норм.

Зокрема, у здоровій демократії верховенство права гарантує, що всі особи, включно з тими, хто перебуває при владі, підкоряються однаковим правовим принципам. Розмивання цієї норми може включати вибіркове застосування законів, політичне втручання в судову систему або відсутність відповідальності тих, хто має владу.

У контексті поваги до Конституції Демократичні норми часто вимагають поваги до конституції як вищого закону країни. Ерозія може проявлятися в спробах внести зміни до конституції заради політичної вигоди або в нехтуванні конституційними обмеженнями влади. Ерозія демократичних норм може включати обмеження свободи слова, свободи преси, свободи зібрань та інших громадянських свобод. Це може призвести до придушення інакомислення та опозиційних голосів.

Демократичні системи покладаються на систему стримувань і противаг, щоб запобігти концентрації влади. Ерозія може включати підлив незалежності таких інституцій, як судова система, законодавча влада та ЗМІ, які відіграють важливу роль у забезпеченні нагляду та підзвітності. Порушення демократичних норм на виборах може мати форму фальсифікації, придушення виборців, фальсифікації виборів або маніпулювання виборчим процесом на користь однієї партії чи кандидата.

Здорові демократії заохочують політичних лідерів і громадян брати участь у поважному та громадянському дискурсі. Розмивання цієї норми може призвести до посилення політичної поляризації та браку ввічливості в політичних дебатах. Однією з основних демократичних норм є мирна передача влади шляхом вільних і чесних виборів. Порушення цієї норми

може передбачати спроби підриву результатів виборів, протидію переходу влади або спроби консолідації влади понад встановлені обмеження терміну.

Прозорість у діях уряду та підзвітність за дії чиновників є ключовими демократичними нормами. Розмивання може включати секретність, відсутність прозорості та культуру безкарності. Демократичні норми вимагають поваги до демократичних інститутів та їх цілісності. Ерозія може проявлятися у вигляді нападів на довіру до інституцій, наприклад, навішування медіа як «фейкових новин» або сумнів у легітимності виборів. Розмивання демократичних норм може призвести до зниження довіри суспільства до уряду та демократичних інститутів. Коли громадяни втрачають довіру до демократичної системи, це може послабити її легітимність і стабільність.

Щоб подолати розмивання демократичних норм, часто потрібні колективні дії громадян, організацій громадянського суспільства, політичних лідерів і міжнародної спільноти. Зусилля щодо відновлення цих норм можуть включати підтримку верховенства права, сприяння прозорості та підзвітності, захист свободи преси та виховання культури громадянської активності та політичної ввічливості. Для партій важливо визнавати та протистояти спробам порушити ці норми, оскільки вони життєво важливі для підтримки здорової демократії.

Кризові ознаки діяльності партії у міждисциплінарному вимірі демонструють дані про соціальний вимір членства в партіях. Обрання тієї або іншої партії членами та обрання її стратегії визначають кількісні показники політичних партій та перспективи їх підтримки. Формальне існування політичних партій без масової підтримки ідентифікується як ознака кризи. Дослідниці Аніка Гауя та Каріна Косіара-Педерсен виявили, що наявність організаційної форми радше є наслідком характеру партій як колективних акторів – як організацій, покликаних об'єднати групи осіб для досягнення спільних і скоординованих політичних результатів. Особливо з часів «розквіту» масових партій у 1950-х і 1960-х роках (Scarrow, 2015)

переважали рішучі нормативні твердження, що політичні партії мають бути членськими організаціями. Це сформувало характер досліджень партійних організацій, які традиційно зосереджувалися на політичних партіях як членських організаціях. Останнім часом це нормативне очікування було піддано сумніву, оскільки з'явилися політичні партії без членів, але з членами чи без них політичні партії все ще організовуються [179].

Порівняльні перспективи дослідження антикризової партійної політики фіксуються на основі контексту конкретних країн. Також важливою ланкою методології нашого дослідження слід вважати структурний аналіз, оскільки сучасні партії – це багатoproфільні організації, які мають низку спеціальних органів та структур. Відповідно їх порівняння дає змогу представити тенденції видозміни внутрішньої будови. А. Гауя та К. Косіара-Педерсен наголошують, що у підгалузі порівняльної партійної політики термін «партійна організація» можна використовувати для опису різних явищ. Його часто використовують для позначення конкретної частини політичної партії, яка існує для підтримки обраних представників і передбачає адміністративну структуру, яка може бути або не бути розташованою в мережі прихильників та окремих членів. Однак фраза «партійна організація» також може використовуватися для більш загального опису того, як структурована політична партія – її форми та механізмів управління [179].

Осягнення основних форм розвитку партійних організацій на сучасному етапі дозволяє уявити масштаб та напрямки перетворень політичних сил в сучасному світі. Організаційні форми партійного життя набувають або універсализації або зникають як неефективні. Одним з чинників подолання кризовості політичних сил є їх стандартизація у внутрішній будові з політичними силами там організаційними суб'єктами громадської діяльності. Згідно з А. Гауєю та К. Косіара-Педерсен, організація може означати структуру партії та відносини між суб'єктами, що входять до неї, у формальному сенсі – те, що вказано в її статуті та рекламується на веб-сайті партії, наприклад, – або це може стосуватися того, як політична партія

працює на практиці. Партийна організація використовує поняття структури та агентства і може бути або стримуючою, або стимулюючою силою залежно від того, як влада розподілена всередині асоціації. Саме складний зв'язок між організацією та контролем – тим, як здійснюється та розподіляється влада – представляє фундаментальний інтерес для вчених-партиїників [179].

Комплексне дослідження партійних структур вимагає уваги до партійного лідерства. Партійне лідерство та рекрутування керівних політичних кадрів є важливим завданням спроможності політичних партій. Оцінка цієї діяльності є основою для отримання матеріалу щодо демократичних методів політичної діяльності. Внутрішньопартійна демократія є серйозним критерієм для визначення кризовості основних засад партійної ідентичності, добровільного обрання та виразу політичних поглядів та ідейних уподобань тощо. А. Гауя та К. Косіара-Педерсен вірно помітили, що подібно до відбору лідерів, дослідження відбору кандидатів задокументували та проаналізували, як процес змінювався з часом, зосереджуючись, зокрема, на тому, хто бере участь, на додаток до оцінки результатів для представницької демократії. Приблизно через два десятиліття після Галахера та Марша (1988) епохальне міжнаціональне дослідження процесів відбору кандидатів Хазана та Рахата (2010) продовжувало встановлювати порядок денний дослідження відбору кандидатів, представляючи основу для розуміння та класифікації партійних процесів на основі чотирьох принципів. ключові аспекти: кандидатура, селекторат, децентралізація та системи голосування проти призначення [179].

Деталізація процесів внутрішньопартійної конкуренції та взаємодії між партійними групами фракціями створює основу для відображення реалій поступу політичних партій. За умови відсутності дієвих механізмів забезпечення політичного лідерства партійна система не буде функціональною. З іншого боку, партія не може мати одночасно багатьох лідерів або представляти собою реальне колективне керівництво. Це позначається на ефективності всієї структури у залежності від дій, цілей і

завдань. А. Гауя та К. Косіара-Педерсен слушно вказують, що впровадження певних механізмів відбору кандидатів має як передбачувані, так і непередбачені наслідки, які відображають різні, і часто суперечливі, нормативні бачення представницької демократії. Політичні наслідки цих методів оцінюються за чотирма демократичними критеріями: участь, представництво, конкуренція та чуйність [179].

Можна стверджувати, що методологія дослідження сучасних політичних партій в кризовому контексті перетворень демократії спонукає до двох основних векторів застосування дослідних зусиль. Одним з них є макрорівень, який визначає зовнішню спроможність політичних партій їх функціональність на міжнародному рівні. Другим є деталізація внутрішньопартійного життя, яка може містити свідчення як кризовості, так і оптимального подолання викликів, ризиків і загроз партійній функціональності.

Таким чином, методологія дослідження антикризової стратегій політичних партій будується навколо неоінституціоналістської парадигми. Проміжне становище політичних партій між публічним врядуванням та громадянським суспільством впливає на них в плані перетворення організаційної структури та запозичення менеджерських підходів з економіки. У зв'язку з цим оптимальною методологією є широкий міждисциплінарний синтез, синергетика та збалансоване застосування порівняльного та системного підходів.

Висновки до розділу 1

Таким чином, дослідження антикризового значення партійної діяльності та партійної політики здійснюється крізь призму дисциплінарних дослідних пріоритетів. Сучасні правознавчі дисципліни намагаються визначити функціональне навантаження політичних партій з точки зору реалій правового регулювання. Конституційні положення багатьох країн світу вказують, що партії є основою політичного плюралізму та

відстоювання права громадянина на свободу совісті, віросповідання, дотримання ідеологічних переконань тощо. Відповідно партії фіксуються у просторі нормативного визначення легітимації влади. Політико-правовий підхід виявляє кризовість політичних партій саме в контексті функціонування верховної влади в умовах демократії. На основі партій має бути реалізований принцип плюралістичного політичного представництва. Відповідно відсутність дієвих партій та партійної системи є ознакою масштабної дисфункції державності та підставою для міжнародно-правової кваліфікації певної країни як провальної, неспроможної або failed state.

Сучасні науки державного управління наголошують на необхідності інтенсивних контактів між публічним врядуванням та партійними структурами. Водночас вітчизняні та зарубіжні науковці відзначають, що ознакою країн політичних трансформацій та демократичного транзиту слід вважати непрозорість відносин між правлячими групами та політичними силами. Наявність зрощення партій та правлячих політичних режимів є ознакою автократії. Наявність партійного контролю над діяльністю державних інститутів також свідчить про провальність демократії.

Для сучасної України вкрай важливим є питання належного врядування в контексті легітимної передачі влади від одного правлячого партійного об'єднання до іншого. Також актуальним у державно-управлінській перспективі є міжінституційна взаємодія партій та громадськості. Якщо партії замінюють собою дієве та гнучке громадянське суспільство, то держава не може вважатися демократичною. Відповідно тяжіння окремих політичних режимів до афіляції громадських структур або мікрування політичних сил під громадські об'єднання є ознакою відкату від демократії, що добре видно на прикладі такої країни, як Угорщина. Соціологічні та соціо-психологічні розробки дають змогу зрозуміти, що кризовість партій полягає у втраті зв'язку між традиційними партіями та соціальним середовищем як в країнах сталої демократії, так і в країнах, що розвиваються.

Ідеологічні прибічники партій давно вийшли за межі традиційних соціально-демографічних ніш. Зокрема, соціал-демократичні партії давно не підтримується профспілками (або підтримуються не лише профспілками). Християнсько-демократичні та правоконсервативні, народні партії також втрачають традиційні соціальні ніші у вигляді фермерів локальних громад, релігійно-традиціоналістських верст населення. У зв'язку з цим необхідним є розгляд подальших перспектив вивчення політичних партій у комунікаційному середовищі Інтернет. Сучасні політологічні розробки наголошують на тому, що партії функціонують у неоінституціоналістській парадигмі формування політичної конкуренції. Групи інтересів, локальні громади, дрібні громадські ініціативи, які раніше розглядалися як непрофільні політичні актори, на сучасному етапі можуть активно заступити партії, отримавши формальний статус після формування історії висування та відстоювання політичних вимог. У зв'язку з цим саме поняття партій як особливих інститутів виразу політичних вимог певних частин суспільства втрачає своє значення і зміст. Концепти прямої або плебісцитарної демократії нанівець зводять роль традиційних партій, що вимагає уваги до антикризових стратегій партійного будівництва.

Методологія дослідження антикризового вектору розвитку політичних партій включає балансування між неоінституційним підходом, порівняльною парадигмою та системним методом. Необхідним завданням є ідентифікація інституційного профілю сучасних партій та їх статусу в середовищі політичних акторів, які змагаються за легітимну владу та здійснюють просування соціально-політичних інтересів. Також необхідно порівняти значення партій в режимах розвиненої консолідованої демократії та в країнах демократичного транзиту. Підсумковим етапом роботи є встановлення значення ролі та місця політичних партій в політичній системі України на основі їх функцій в контексті підвищення стійкості української держави в умовах зовнішньої агресії. Також необхідно встановити потенціал політичних партій в контексті відновлення української державності у повоєнний період.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНА АНТИКРИЗОВА СПРОМОЖНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

2.1 Кризовість демократичного політичного процесу та особливості розвитку сучасних політичних партій і партійних систем

Розуміння політичної кризи як комплексної та значущої події, яка має свій початок і завершення вимагає корекції та уточнення в умовах демократії та політичного конкуренції. Криза є виразом зіткнення інтересів, водночас вона може бути спричинена і зовнішніми чинниками, зокрема тиском та впливом зарубіжних держав. Відповідно необхідно з'ясувати адаптацію партій до кризових умов та сутність їх дій в умовах кризи з метою самозбереження та позитивного або негативного впливу на державність і суспільство.

Кризовість демократичних засад політичного процесу проявляється у появі нестандартних політичних сил, які швидко нарощують свої конкурентні переваги. Нетипові політичні партії швидко завойовують прихильність виборців та досягають вагомих електоральних результатів. Основна причина – наявність популістської платформи та адресна робота з соціальними групами. Згідно з дослідженнями кризи партійної демократії, це явище породило широку дискусію навколо того, як подолати кризу, включаючи вирішення викликів партійній демократії та ідеї про те, як замінити партійну демократію новими формами політичної конкуренції. Представлені такі рухи, як «Рух п'яти зірок» в Італії та «Podemos» в Іспанії як альтернативи партійній демократії, хоча вони самі стали правлячими партіями [221].

Реновація внутрішньопартійної організації та відновлення взаємодії із основними верствами, які становлять соціальну базу становить основний ресурс відновлення впливу традиційних партій. Кризовість демократичного

представництва проявляється в зростанні впливу антисистемних політичних сил. Відповідно традиційні партії повинні розробити антикризову стратегію відновлення. Як вказують дослідники Х. Фернандо та К. Бертоа, протягом останніх десятиліть у демократичних країнах спостерігалось зниження підтримки традиційних політичних партій. Паралельно частка голосів популістів та інших анти істеблішментських сил різко зростає, особливо протягом останнього десятиліття. Як стверджується в іншому місці, останній розвиток є наслідком першого з його негативними наслідками для функціонування демократії. Ця стаття показує, що лише відродження традиційних партій, а не заборона, маргіналізація чи примирення партій, що виступають проти істеблішменту, може вирішити проблему в її корені [172].

Попри розвиток сталої демократії її основними викликами стали зростання популістських настроїв. Незважаючи на високий рівень життя в країні в країнах ЄС та США, соціальні вимоги та очікування зростають. Тому радикальна критика влади та обіцянки задовольнити соціальні настрої утриманства зустрічають широку тримку. Т. Паппас слушно наголошує, що прийшовши до влади, популістські партії незмінно встановлюють неліберальний порядок, який демонструє чотири характеристики: опора на харизматичне лідерство; безперервна політична поляризація; колонізація держави лоялістами, що супроводжується підризом ліберальних інститутів; та систематичне використання державного патронату. Популісти при владі, як правило, виявляють сильну стійкість, доки присутні вищезазначені характеристики. Але якщо один або декілька з них перестануть існувати, керована популістами нація піде одним із таких шляхів: 1) популізм закріплюється й стає системним, спонукаючи ліберальні партії переходити в популістському напрямку; 2) популізм перетворюється на відверте самодержавство; або 3) популізм зазнає поразки на виборах ліберальними силами, які повертаються до влади [202].

Визнання наявності авторитаристських тенденцій в еволюції політичних режимів країн Центральної та Східної Європи демонструють, що

в процесах демократизації можливий сценарій «відкату». Відповідно сучасні політичні партії пристосовуються до популістського тренду і влаштовуються в автократичній (неліберальній) «політичній екосистемі». Подолання цих тенденцій можливе за умови розгортання широкого діалогу партій і мас. Жак Рупнік доречно називає популістські та нативістські політичні партії з'явилися по всій Європі, але лише в Центральній та Східній Європі (ЦСЄ) ці неліберальні демократичні партії отримали владу. Цю різницю в політичному становищі можна простежити через різні уявлення країн про державність. Для країн Центральної та Східної Європи національність корениться в етнічній і культурній однорідності; для західноєвропейських країн визначається універсалізмом і різноманітністю. Оскільки глобалізація ринку та неконтрольована міграція породили страх серед виборців ЦСЄ щодо загрози нації, неліберальні демократичні лідери отримали владу, пообіцявши захищати її. У той час як не повернення лібералізму в ЦСЄ відродило розмови про розкол Сходу та Заходу в Європі, криза лібералізму та зростання популістського націоналізму, безумовно, є загальноєвропейськими явищами. Чи зможе ЄС, останній елітарний проект в епоху популізму, подолати свої внутрішні розколи та стримати неліберальний дрейф? [209].

Модифікації демократичних реформ в країнах Центральної та Латинської Америки продемонстрували важку політичну альтернативу між реформами самообмеження та спробами задовольнити широкі соціальні вимоги. Відповідно в деяких країнах спостерігається черговість перебування при владі популістських та неоліберальних політичних сил. Така зміна зумовлена ажніак не укріпленням засад демократичної політичної конкуренції. Вона виникає як наслідок «безвиході» для векторів (сценаріїв) розвитку держави і суспільства найбідніших країн. Політологи Дж. Полга-Хесімович та Ф. Санчес наводять кейс обрання Гільєрмо Лассо в Еквадорі. Він може свідчити про повернення до неолібералізму, жорсткої фінансової економії та уряду меншості, які позначили суперечливу політику 1990-х і 2000-х років. Це «повернення до минулого» є результатом неспроможності

урядів, що змінювали один одного, вирішити давні структурні недоліки. Незважаючи на явні спроби створити нову траєкторію, громадянська революція Рафаеля Корреа відображала ілюзорну стабільність, яка залежала від сприятливих політико-економічних умов. Після того, як державні доходи зменшилися, а Корреа залишив посаду, політичні та економічні патології країни знову виникли. Зрештою, природа цих проблем погано віщує керованість за Лассо та демократичну стабільність [204].

Зростання значення популістських лівих сил яким в цілому мають антиавторитаристські спрямованість та виступають зазвичай за права міноритарних груп, в Латинській Америці відбувається на основі їх прагнення докорінно розхитати ситуацію за умови значної кількості населення з низькими доходами. Система парадоксальним чином дрейфує до авторитаризму. І навіть формальна, декларативна демократія має всі шанси знизитися в позиціях рейтингу демократичних режимів. К. Вейланд вірно наголошує, що у сучасній Латинській Америці демократія перебуває в обороні; під прикриттям прогресивної риторики виник конкурентний авторитаризм. Такі ліві лідери, як Уго Чавес, поклалися на популізм, щоб встановити свою політичну гегемонію, послабити інституційні стримування та противаги, маргіналізувати опозицію через дискримінаційний легалізм і серйозно спотворити політичну конкуренцію. Лівий популізм завдав більше шкоди демократії, ніж правий неоліберальний популізм 1990-х років. Самозвані соціалістичні лідери користуються більш надійною, тривалою підтримкою, використовують зростаючий економічний інтервенціонізм, щоб зміцнити свою владу, посиляються на націоналізм як на щит проти просування іноземної демократії та діють як скоординована група в задушенні демократії [228].

Антидемократичні практики проавторитарних політичних сил країн Центральної та Східної Європи визрівають всередині демократичних політичних систем. Кейс Угорщини демонструє, що правляча партія «Фідес» та її партнер «Йобік» здобули цей статусу в цілком легальний спосіб. Їх

ідеологічна пропаганда в 2010 році в основному була спрямована на цінності громадянства та консолідації суспільства. Натомість практика влади зумовила переслідування політичних супротивників та політику утримання соціальних верств задля збереження владного статусу. Кім Шеппеле аналізує випадок (кейс) Угорщини, який показує, як автократи можуть законно фальсифікувати вибори, використовуючи законодавчу більшість, щоб змінити закон і нейтралізувати опозицію на кожному кроці, незалежно від того, яку стратегію вони обрали [211].

Перебування при владі Віктора Орбана та його політичної сили зумовила таку деформацію правил політичної гри, яка унеможливила будь-які спроби підвищення конкурентоздатності опозиційних політичних сил. За наявності зовнішніх ознак демократії формальної свободи слова та політичного плюралізму виникає реальність запрограмованості результату політичних виборів. Це аж ніяк не відповідає ознакам та критеріям сталої демократії. К. Шеппеле розкрив ситуацію напередодні парламентських виборів в Угорщині, які відбудуться 3 квітня 2022 року, гонка здавалася надто близькою, щоб її можна було назвати. Але інсайдери знали, що структурна упередженість у виборчій системі означала, що опозиційна коаліція з шести партій «Об'єднані для Угорщини» веде важку боротьбу [211].

Парадоксом кейсу Угорщини для перспектив партійного життя є відсутність обмежень для політичної діяльності. Правляча партія громадянський союз «Фідес» влаштував таке політичне середовище, яке відповідає політичній агітації цієї партії. Всі значущі суспільні групи задоволені не лише гаслами, але й програмами підтримки з боку влади. За таких умов опозиційна критика та політичні демарші не спрацьовують з бажаним результатом. К. Шеппеле вказує, що опозиція зробила все можливе, щоб зняти замок з влади, який прем'єр-міністр Віктор Орбан з партії «Фідес» встановив своїм переглядом виборчої системи Угорщини десять років тому. Відмовившись від своїх індивідуальних партійних амбіцій висунути єдиного

коаліційного кандидата проти кандидата Фідес у кожному окрузі, опозиція збільшила свої шанси на перемогу [211].

Спроможність правлячої політичної партії в Угорщині визначає неспроможність решти партій політичного спектру. Особливо наочно це видно на прикладі партнера правлячої партії «Фідес» право-консервативної партії «Йоббік». Вона втратила свою популярність через те, що прибічники Віктора Орбана опанували її електоральну нішу. К. Шеппеле акцентує увагу на тому, що врешті-решт була ще одна причина, чому партійний список Орбана набрав 54 відсотки голосів, а список опозиції – лише 34 відсотки. Опозиційна коаліція об'єднала п'ять лівоцентристських партій з колишньою ультраправою партією Йоббік. Протягом багатьох років Орбан вкрав більшість проблем Йоббіка, і партія втратила свій шлях, розділившись після виборів 2018 року. Невелика екстремістська фракція Йоббіка сформувала нову, ще більш праву партію «Мі Хазанк», тоді як її центристи зберегли назву «Йоббік» і приєдналися до інших опозиційних партій, вважаючи, що усунення Орбана важливіше, ніж залишатися вірними ультраправим принципам [211].

Критерієм спроможності політичних партій в умовах кризи демократичного урядування в популістських квазіавтократичних режимах є боротьба за виборця. Проблема виживання стоїть досить гостро через можливість влади комунікаційно опанувати важливі питання порядку денного. Відповідно інші теми компанії не вивчається політичними силами. К. Шеппеле виявив, що виборці Jobbik також могли бути відведені від «Об'єднаних за Угорщину» вправним розгортанням Орбаном проблеми «клину» до того, як війна стала домінувати в кампанії. У 2021 році парламент прийняв закон, який «захищав» дітей від будь-яких повідомлень ЛГБТІК, прирівнюючи гендерну гнучкість до порнографії. Закон широко забороняв такі матеріали в школах, на телебаченні, у книгарнях та в інших місцях. ЄС відреагував рішуче та швидко: Європейська комісія подала позов про порушення проти Угорщини за порушення законодавства ЄС. Тоді Орбан

подвоївся, закликавши до проведення референдуму одночасно з парламентськими виборами 2022 року, коли угорський народ міг би сказати ЄС, що вони думають про його втручання [211].

«Політична криза демократії» означає ситуацію, в якій демократичні принципи та інститути, що лежать в основі політичної системи країни, стикаються зі значними викликами або загрозами, що потенційно підривають функціонування та легітимність демократії. Ця криза може набувати різних форм і бути спричиненою багатьма факторами. Деякі загальні елементи та причини, пов'язані з політичною кризою демократії, включають:

Розмивання демократичних норм: ключовим аспектом демократії є дотримання демократичних норм, таких як верховенство права, свобода преси, повага до прав людини та мирна передача влади. Коли ці норми порушуються або нехтуються, це може призвести до кризи демократії.

Авторитаризм і популізм: підйом лідерів, які виявляють авторитарні тенденції або експлуатують популістські почуття, може загрожувати демократичним цінностям та інститутам. Ці лідери можуть підірвати незалежність судової системи, обмежити свободу преси та централізувати владу, послабивши систему стримувань і противаг.

Маніпулювання виборами: спроби маніпулювати виборами, чи то через фальсифікацію, чи то придушення виборців, чи іншими засобами, можуть підірвати довіру та чесність виборчого процесу, який є фундаментальним компонентом демократичної системи.

Поляризація та розбіжності: високий рівень політичної поляризації та розбіжностей може ускладнити ефективне функціонування демократичних інститутів. Це може призвести до глухого кута, відсутності компромісу та нездатності вирішити нагальні проблеми.

Дезінформація та фейкові новини: поширення дезінформації, фейкових новин і дезінформації може підірвати довіру громадськості до демократичних інститутів і спотворити інформацію, яку громадяни використовують для прийняття обґрунтованих рішень.

Економічна нерівність. Надзвичайна економічна нерівність може призвести до уявлення про те, що політична система насамперед вигідна заможним і могутнім, підриваючи довіру до демократичних інститутів і процесів.

Зниження громадянської активності: Зменшення громадянської участі, як-от голосування, протести та залучення громади, може послабити демократичний процес. Коли громадяни стають незаангажованими, чутливість політичної системи до їхніх потреб може зменшитися.

Глобальні виклики: глобальні проблеми, як-от поява авторитарних режимів, міжнародні конфлікти та поширення неліберальних ідеологій, можуть вплинути на політичне здоров'я демократичних країн.

Слабкі інституції: слабкі або корумповані інституції, такі як скомпрометована судова система чи неефективні правоохоронні органи, можуть перешкоджати функціонуванню демократії.

Криза представництва: уявний або реальний розрив між обраними посадовими особами та занепокоєннями та інтересами громадськості може підірвати легітимність політичної системи.

Вирішення політичної кризи демократії часто вимагає багатостороннього підходу, включаючи зміцнення демократичних інститутів, дотримання верховенства права, сприяння політичній відповідальності, сприяння медіаграмотності та заохочення громадянської активності. Політичні лідери, громадянське суспільство та громадяни відіграють певну роль у захисті та відродженні демократичних принципів і практики перед лицем цих викликів.

Попри складнощі відродження автократії в центрі Європи, низька вчених зазначає про внутрішні ресурси сталої демократії не лише для виживання, але й для розвитку. Ними є глибокий зв'язок із економічними та соціальними процесами виразу громадян та їх інноваційного розвитку партії. В цих процесах повинні мати активну позицію та слугувати лідерами думки та агентами змін. С. Левицький та А. Лукан всупереч поширеній думці,

стверджують, що демократія виявилася надзвичайно стійкою у двадцять першому столітті. Побоювання щодо «зворотної хвилі» чи глобального «авторитарного відродження» ще не виправдані. Переважна більшість демократій «третьої хвилі» — тих, що прийняли демократичні інститути між 1975 і 2000 роками — давно пережили сприятливі глобальні умови, які уможливили їхнє створення. Автори пояснюють стійкість демократій третьої хвилі після падіння гегемонії ліберального Заходу після холодної війни економічним розвитком і урбанізацією, а також труднощами з консолідацією та підтримкою авторитарного режиму, що виникає в конкурентних політичних умовах [193].

Внутрішня спроможність демократії проявляється в тому, що вони знаходять відповіді на складні питання на основі креативності, відкритості та широких обговорень. Принципова альтернатива демократії полягає у збереженні статусу політичних сил та захисту і прав учасників політичних обговорень. Відповідно навіть тимчасово заморожені колишні успішні партії можуть відновити свою діяльність і досягти успіху знову. Ч. Г. Девідсон та Б. Джуда вірно стверджують, що сьогодні західні демократії опинилися на шляху до небезпечної зони Арістотеля. За останні шістдесят років рішення еліт, підкріплені їхньою політичною етикою, трансформували глобальний капіталізм у погано оцінений, але структурно значущий спосіб. Західні еліти, які більше не були так віддані цінностям державного служіння, як колись їхні попередники, і не боялися внутрішніх заворушень чи супердержавного антикапіталістичного суперника, поступово вийшли з існуючої системи [167].

Внутрішня криза демократичної політичної системи визначається як спірність функціонування традиційних політичних інститутів у соціально-економічному середовищі. Владні еліти не можуть здійснювати взаємодію у контексті прозорості та підзвітності. Це відображається на сприйнятті справедливості політичного ладу демократії та режиму рівності можливості для всіх верств. Особливо наочно це видно на питанні оподаткування різних

соціальних груп. Ч. Г. Девідсон та Б. Джуда стверджують, що тепер оподаткування вважається необов'язковим, а еліти змагаються, хто зможе сплатити найменший внесок у суспільну сферу. Вони робили це через податкові гавані, таємні юрисдикції, замасковані організації, фальсифіковані угоди тощо. Усе це приховує доходи, приховує багатство та ухиляється від податків, сприяючи злочинності, корупції та клептократії. Приховані угоди, які раніше були дрібними та незначними, тепер заплутані у фінансовій системі в цілому, приховуючи величезний запас «прихованого багатства» [167].

Різні виміри споживання у західному суспільстві сприяють недовірі громадян до владної еліти. Це створює підґрунтя для нищівної популістської критики. Відповідна традиційні політичні партії не можуть захистити демократичний політичний лад. Як зазначають сучасні вчені, західні еліти, своєю безтурботною зневагою до духу, а часто й до букви податкового законодавства своїх країн, загрожують відносинам між капіталізмом і демократією і тим самим сприяють політичній нестабільності. Далеко не карибська цікавинка, система фінансової таємниці дозволила плутократам, шахраям, відмивачам грошей і авторитарним клептократам скоротити доступну податкову базу Заходу, а разом з нею і державні послуги; збільшив борги націй; погіршила справедливість та ефективність ринків; і ускладнив захист національної безпеки [167].

Кризовість демократичного політичного середовища визначає виклики політичної стабільності, спроможності та адекватності зовнішнім процесом. Світові політичні опоненти демократії неповною мірою відповідають практикам відкритості та демократичного волевиявлення. Водночас вони володіють внутрішньою єдністю та відсутністю протидії з боку конкурентів. Отже, перед партіями в умовах сталої демократії постає завдання підвищення внутрішньої консолідації суспільства. Ч. Г. Девідсон та Б. Джуда слушно вказують, що результати західні політичні системи, напружені та дестабілізовані зростаючою нерівністю, стають дедалі вразливішими до

зовнішніх і внутрішніх атак. Завдяки таким антидемократичним подіям, як перелічені вище, капіталізм із секретністю — іншими словами, капіталізм без прозорості, цілісності та підзвітності — підриває ліберальну демократію [167].

Політичні партії в умовах кризовості демократичної політичної системи можуть сформувати сукупність альтернатив розвитку, які можуть раціонально спрямувати ресурси та зусилля соціуму. Стала демократія знову повинна стати прикладом для продемократичних перехідних режимів. У цьому контексті провідну роль відіграє відповідність цінностям та позитивні приклади політичних інновацій підзвітності та громадського контролю. Ч. Г. Девідсон та Б. Джуда розкривають, що система фінансової таємниці делегітимізує західний капіталізм і демократію. Якщо Сполучені Штати та їхні європейські союзники не демонтують цю систему, вони більше не зможуть підтримувати внутрішній спокій, боротися з конкуренцією з боку авторитарних держав і виграти гонку до вуглецево-нейтральної економіки, яка визначатиме галузі майбутнього і хто панує над ними. На карту поставлено не тільки те, чи можна відновити капіталізм і демократію до взаємодоповнюючої динаміки, але й те, чи Захід продовжить досягати успіху як держави та суспільства [167].

Викладе вище свідчить, що кризові явища в системі західної демократії висувають низку викликів перед політичними партіями. Ними є: загроза політичного популізму та автократичних владних практик, надмірна довіра цифровим комунікаційним технологіям, неспроможність політичних еліт зберігати ціннісну структуру західної цивілізації. У таких умовах партії як інститут мають об'єднувати зусилля із громадянським суспільством формувати інноваційні креативні способи балансу між зростаючими потребами суспільства споживання та фундаментальними ідейно-доктринальними засадами традиційного політичного лібералізму.

Таким чином, класичні уявлення стосовно кризи як одномоментного явища або події, які має хронологічну фіксацію, зазнає істотної корекції. В умовах глобальних економічних соціо-демографічних та екологічних криз

політична кризовість демократичного політичного процесу перетворюється на перманентну або таку, яка має дуже короткі періоди стабільного розвитку. Кейси післяковідного відновлення довели, що тривала соціально-економічна рецесія підриває основи позитивних очікувань і радикалізує суспільні настрої. Відповідно партії та партійні системи можуть обирати модель трансляції політичного популізму або виступати в ролі «фільтра» вимог щодо широких інституційних перетворень.

2.2 Інститут партійно-політичного лідерства в антикризових стратегіях консолідованих демократій

Партійне лідерство зазнає істотних змін в кризові періоди політичного розвитку. В умовах парламентських коаліційних урядів реалізація лідерства потенціалу відбувається на основі функціональної партійної кар'єри. Водночас внутрішньопартійна демократія є середовищем внутрішньопартійної конкуренції, яка вимагає від партійних лідерів певних вмінь та компетентностей. Ці вимоги є актуальними для розбудови партійної системи сучасної України.

Значення партійного лідерства для формування антикризових стратегій політичних сил важко переоцінити. Критерій демократичності внутрішньопартійного життя – це вплив партійних лідерів як на структуру, так і перспективи розвитку партій. В сучасних США традиція партійного лідерства глибоко пов'язана з функціонуванням парламентських інституцій. Згідно з дослідженням про партії та керівництво, партійне керівництво в США з'явилося наприкінці XIX та на початку XX століть, коли обидві партійні конференції в Сенаті обирали лідерів, які виступали від імені своїх членів, координували дії в Сенаті та співпрацювали з виконавчою владою щодо політичних пріоритетів, коли були в одній партії з партією. Президент. Для досягнення політичних і політичних цілей своїх членів партії створили керівні комітети, виборчі комітети та політичні комітети. До XXI століття

сенатори обох партійних конференцій надали своїм лідерам великий контроль над порядком денним Сенату [153].

Параметри функціональності партійного лідерства пов'язані з процесами рекрутування кадрів та забезпечення внутрішньопартійної демократії. Емпіричні кроснаціональні розробки дозволяють побачити велике різноманіття підходів до забезпечення дієвих механізмів обрання оптимальних політичних керівників. Особливо актуальними ці дослідження є в контексті ухвалення внутрішньопартійних рішень. Вільям Крос та Жан-Бенуа Піле, використовуючи унікальний набір даних, який включає понад 1000 виборів керівництва від понад 100 партій у 14 країнах протягом майже 50-річного періоду, цей том містить перше комплексне порівняльне дослідження того, як партії обирають своїх лідерів і вплив різних рішень. Вони роблять у зв'язку з цим. Серед розглянутих питань – як обираються лідери, фактори, які призводять до того, що партії змінюють свої правила відбору, як правила впливають на конкурентоспроможність виборів лідерів, типи обраних лідерів, вплив зміни лідерства на результати виборів, фактори, що впливають на тривалість перебування на керівних посадах і як завершується перебування на керівних посадах. Цей том міститься в літературі з питань прийняття внутрішньопартійних рішень та організаційної реформи партії та робить унікальний і важливий внесок у наше розуміння цих сфер [164].

Питання антикризового характеру партійного лідерства демонструють свою значущість у контексті функціонування інститутів публічного врядування та політичного менеджменту в багатьох сучасних країнах. Партійне врядування тісно пов'язується з інституалізацією фахового результативного менеджменту. Партійне лідерство розглядається як потужне антикризове соціальне явище для громадянського суспільства та політичної участі. Аналіз В. Кроса та Ж.-Б. Піле, включає сторони в Австралії, Австрії, Бельгії, Канаді, Данії, Німеччині, Угорщині, Ізраїлі, Італії, Португалії, Румунії, Іспанії, Норвегії та Великобританії. *Comparative Politics* — це серія

для студентів, викладачів і дослідників політології, яка стосується сучасного уряду та політики. Глобальні за масштабом книги серії характеризуються наголосом на порівняльному аналізі та сильною методологічною суворістю [164].

Значення партійного політичного лідерства в контексті розвитку західних демократій підкреслюється в межах інституалізації політичного плюралізму. Актуалізується питання захисту ліберальних та демократичних цінностей. Партійні лідери проголошуються важливим інституційним інструментом захисту спроможності демократії як політичного режиму. Також наголошується на інституційній укоріненості партійного лідерства в політичній традиції англосаксонських країн. В. Крос та Ж.-Б. Пілестверджують, що політичні партії є центральними гравцями в сучасних західних демократіях і що їхні лідери є впливовими фігурами. Партійні лідери стають все більш важливими в усіх сферах партійної діяльності, включаючи визначення політичних позицій, встановлення та реалізацію стратегії кампанії та прийняття внутрішніх організаційних рішень. Це особливо вірно в англосаксонських парламентарних демократіях, у яких лідери є незаперечними головами своїх партій і займають ключові ролі прем'єр-міністра та лідерів опозиції. Не дивлячись на важливість партійних лідерів, всебічного міжнаціонального дослідження політики лідерства мало [164].

Західні традиції партійного політичного лідерства визначають можливості антикризової моделі внутрішньопартійних перетворень. Лідерська конкуренція дозволяє політичним силам виявити лідера за критеріями заслуг та досвіду. Зазначене впливає на стійкість та самовідтворення політичної сили. В. Кросс та А. Блейс вірно зазначають, що змагання за лідерство часто відбуваються за зачиненими дверима вечірньої кімнати. Результатом цього є обмежена увага науковців до того, як обираються та усуваються лідери, а також природі лідерської політики. У цьому розділі пояснюється, як збиралися дані від двадцяти п'яти сторін, що

охоплюють період з 1965 по 2008 рік, і як вони використовуються для висвітлення питань, викладених вище [164].

Непублічні практики призначення та просування партійних лідерів в основному засуджуються сучасними дослідниками. Однак практика демонструє, що лідери отримують свої посади внаслідок консенсусу внутрішньопартійних груп. Останній з'являється як результат обговорень та узгоджень відповідно до поточних завдань партії і конкретної політичної ситуації. Інституційною особливістю західних демократій є те, що партійний лідер має реальні шанси стати лідером держави як такої. В. Кросс та А. Блейс у своїй монографії стверджують, що політичні партії є центральними гравцями в сучасних західних демократіях і що їхні лідери є впливовими фігурами. Партійні лідери стають все більш важливими в усіх сферах партійної діяльності, включаючи визначення політичних позицій, встановлення та реалізацію стратегії кампанії та прийняття внутрішніх організаційних рішень. Це особливо вірно в англomовних парламентських демократіях, у яких лідери є незаперечними головами своїх партій і займають ключові ролі прем'єр-міністра та лідерів опозиції. Не дивлячись на важливість партійних лідерів, всебічного міжнародного дослідження політики лідерства мало [164].

На відміну від автократій та перехідних держав департійне лідерство є або номінальним або призначуваним. Партійна лідерська конкуренція в сталих демократіях є ключовим елементом загальнополітичного розкладу. Партійний лідер виконує функцію медіації між соціальною базою партії та важливим політичним істеблішментом. В. Кросс та А. Блейс слушно зазначають, що змагання за лідерство часто відбуваються за зачиненими дверима вечірньої кімнати. Результатом цього є обмежена увага науковців до того, як обираються та усуваються лідери, а також природі лідерської політики. У цьому розділі пояснюється, як збиралися дані від двадцяти п'яти сторін, що охоплюють період з 1965 по 2008 рік, і як вони використовуються для висвітлення питань, викладених вище [164].

Криза партійного лідерства зазвичай відноситься до ситуації всередині політичної партії, коли існує значний і часто спірний виклик існуючому керівництву або відчуття сум'яття та нестабільності на вершині партійної ієрархії. Ці кризи можуть виникати з різних причин і можуть мати значні наслідки для єдності партії, виборчих перспектив і загального напрямку.

Серед поширених причин кризи партійного керівництва називають невдачі на виборах. Якщо партія зазнає серії поразок на виборах або особливо руйнівної поразки на виборах із високими ставками, це може призвести до сумнівів щодо компетентності та стратегії керівництва партії.

Політичні розбіжності постійно стають причинами внутрішніх розбіжностей щодо політичних позицій, ідеологій або загального напрямку партії можуть призвести до кризи лідерства. Коли видатні члени партії розходяться в ключових питаннях, це може створити розбіжності, які загрожують єдності партії.

Звинувачення чи викриття особистої неналежної поведінки чи етичних порушень з боку лідера партії чи інших ключових фігур можуть підірвати довіру та підтримку всередині партії, що призведе до закликів до зміни керівництва. Зниження рейтингу схвалення лідера, зниження громадської підтримки партії або зменшення довіри з боку членів партії – все це може сприяти кризі лідерства.

Конкуруючі фракції або амбітні члени всередині партії можуть спровокувати лідерство, прагнучі замінити поточного лідера кимось, хто, на їхню думку, краще підходить для керівництва партією.

Тиск з боку ЗМІ, груп інтересів або навіть політичних опонентів партії може посилити кризу лідерства, висвітлюючи слабкі сторони або скандали всередині партії.

Криза партійного керівництва може проявлятися різними способами, включаючи виклики лідерства, вотум недовіри або публічну боротьбу. Вирішення таких криз може бути різним, результати можуть включати зміну керівництва, підтвердження підтримки існуючого лідера або, в деяких

випадках, розкол всередині партії. Наслідки кризи партійного керівництва можуть бути значними, оскільки вони можуть вплинути на здатність партії ефективно керувати, її виборчі перспективи та загальну стабільність. Вони часто привертають значну увагу ЗМІ, і за ними можуть уважно стежити політичні оглядачі та громадськість.

Гендерний аспект антикризової спроможності сталих політичних партій в сучасному світі є важливим елементом для обговорень. Активізація гендерного інтелектуального і політичного середовища створює особливі умови для трансформації партійної політики в багатьох країнах. Відповідно можливість партійного лідерства здійснювати комунікації з гендерно орієнтованими спільнотами підвищує інституційну спроможність конкретних політичних сил. Діана О'Брайен слушно висновує, що партійні лідери є головними дійовими особами, які контролюють стратегії кампанії, політичні програми та формування уряду в розвинутих парламентських демократіях. Проте мало що відомо про гендер та партійне керівництво. У цій статті розглядаються гендерні моделі лідерства в 71 політичній партії в 11 парламентських демократіях між 1965 і 2013 роками. Вона показує, що чоловіки та жінки мають різний доступ до партійного лідерства та досвід у ньому, і що ці гендерні структури політичних можливостей формуються політичними діями партій [199].

Конкретно жіноче партійне лідерство демонструє успіхи у пристосуванні до мінливості політичної ситуації. Результати досліджень свідчать, що в конкурентній боротьбі жінки нерідко переважають чоловіків через більшу здатність до нестандартного мислення. Також жінки в багатьох випадках більш привабливо виглядають у комунікаційному аспекті. Д. О'Брайен стверджує, що жінки з більшою ймовірністю спочатку прийдуть до влади в незначних опозиційних партіях і тих, які втрачають частку місць. Після обрання на посаду жінки-лідери з більшою ймовірністю збережуть посаду, коли їхні партії отримують місця, але вони також з більшою ймовірністю залишать посаду, коли зіткнуться з несприятливою траєкторією.

Разом ці результати демонструють, що потенційні жінки-лідери грають за іншим (і часто більш вимогливим) набором правил, ніж їхні колеги-чоловіки [199].

Приклади жіночого партійного лідерства в сучасних США свідчать, що попри традиційні уявлення, жіноче політичне лідерство є перспективним напрямком розвитку партійної політики сталих демократій. «Фронтмени» потужних національних партій в західних державах поступово стають «фронтвумен». Це засвідчує наявність правил гри, за яких жіноча кандидатура може переважати чоловічу за сукупністю якостей, а не за гендерними упередженнями. Про це, зокрема, свідчить приклад Ненсі Пелосі. Пелосі, перша жінка-спікер Після того, як вона повернула голову молотка в 2018 році, перша жінка-спікер — чия законодавча майстерність вплинула на порядок денний її партії за чотирьох президентів — планувала відмовитися від нього після цього терміну. Проте, за її словами, її рішення ускладнилося жорстоким нападом на її чоловіка Пола минулого місяця [203].

В антикризовому контексті політичні лідери партій намагаються реалізувати спроможність не лише функціонерів, але й експертів. Непоодинокими є випадки, коли партії очолюють вихідці з середовища політичних консультантів та аналітиків. Це свідчить про ускладнення планування та організації діяльності політичних партій. С.Гергіна стверджує, що партійні лідери є дуже актуальними для сучасної політичної арени. Їхні стилі лідерства часто досліджували відносно їх поведінки та ставлення, але рідко через призму тих, хто спостерігав за ними уважно. Ця стаття має на меті заповнити цю прогалину в літературі та порівняти способи, за допомогою яких члени партії та експерти оцінюють лідерів у трансакційно-трансформаційному континуумі [180].

Набуття знань про ефективне партійне лідерство здійснюється на матеріалі країн, які успішно завершили політичні трансформації. Зокрема, такі балканські країни ЄС як Болгарія та Румунія спромоглися побудувати моделі партійного лідерства, які в своєму вигляді наближається до сталих

демократій. Також ідеться про зростання значення експертної спроможності лідерства. С.Гергіна використовує дані індивідуального рівня з опитування, проведеного в 2018 році з модифікованою версією MLQ. Аналіз зосереджений на восьми парламентських партіях у Румунії та Болгарії, охоплюючи 19 партійних лідерів і 33 терміни протягом 15 років (2004–2018). Результати вказують на важливі відмінності в оцінці партійних лідерів, при цьому члени мають більш неоднорідні думки та бачать їх більш трансформаційними порівняно з експертами [180].

Складні умови демократичного транзиту у найбідніших країнах Європи (зокрема з тих, що нещодавно вступили до Євросоюзу) висунули багато вимог до партійного лідерства. Значне соціальне розшарування та соціальна неспроможність держави актуалізували конкурентність крайніх ідеологічних партій. Відповідно можливість досягнення політичного результату стала істотною за умови формування особливого (контекстного, ситуативно орієнтованого) мистецтва партійного лідерства. Т. Фрай вірно вказує, що Болгарія є яскравою ілюстрацією впливу політичної поляризації та демократії на економічні реформи. Протягом перших семи років 1990-х років парад старих лівих і правих урядів проводив політику в поляризованому та відносно демократичному середовищі, а прогрес в економічних та інституційних реформах був жахливим навіть для посткомуністичного світу [177].

Панорама демократичного транзиту балканських країн дала змогу розкрити значення адаптивності партійного лідерства. Вміння лідерів розрахувати ситуацію в умовах соціально-економічної нестабільності демонструє не лише їх «розумові» та аналітичні якості. Воно вказує на їх вміння шукати союзників та забезпечувати компромісні рішення. Рішення партійних урядів під час демократичного транзиту показали, що ідеологічна індоктринація партійної політики не завжди є вдалим вибором. Тому на основі досвіду урядування партійні лідери зайняли більш прагматичну позицію. Також в нагоді стала гнучкість у відстоюванні ідейних положень. Т.

Фрай підкреслює, що наприкінці 1996 року правляча стара ліва Болгарська соціалістична партія розвалилася, а парламентські вибори привели до влади нову більшість, яку очолив правий Союз демократичних сил (UDS). Під пильним наглядом МВФ уряд ОДС запровадив обмежувальну фіскальну політику на основі валютної ради, оновив податкову систему, запровадив процедури банкрутства, приватизував банківський сектор і лібералізував ціни на тепло та енергію [177].

Етнічні партії в сучасних транзитивних державах стали прикладом трансформації партійного лідерства на основі конкуренції та компромісу. Представництво конкретних етнічних меншин в політичному полі вимагає значних якостей толерантності та спроможності відповідати на односторонню критику. Також етнічним партійним лідерам доводиться особливим чином конкурувати з звичними соціально орієнтованими партіями, що вимагає від них додаткових спроможностей. Б. Стефанова у своїй статті розглядає менш досліджений аспект східноєвропейської партійної політики: зміни всередині етнічних партій, які традиційно вважаються стабільними або непереборними політичними акторами. Основний аргумент статті полягає в тому, що зменшення актуальності біполярної моделі політичної конкуренції вплинуло на відносне позиціонування етнічних партій. Впроваджуються їхні програмні світогляди, роль у партійній системі та мобілізаційні стратегії. Етнічні партії більше не розглядаються як неминучі учасники розподілу влади та неформального розміщення еліти [217].

Можливість партійних лідерів демонструвати дотичність до мейнстріму розвитку партійної політики розкривалася на основі їх орієнтації у взаємодіях правлячої та опозиційної політичних сил. Відповідно із змінами політичної ситуації етнічні політичні партії були змушені концентруватися на вигідних позиціях союзників політичних сил, які мають істотну перевагу. Б. Стефанова виборці та партійна система все більше сприймають їх як партії національного рівня та конкурентів національного рівня. У статті застосовано концепцію мейнстримінгу для пояснення довгострокової

еволюції Руху за права і свободи в болгарській партійній політиці як критичного прикладу репозиціонування етнічної партії від близькості до уряду до парламентської опозиції. Він будує аргументи щодо постійної актуальності MRF для партійної системи, забезпечуючи представництво меншин поза межами етнічної приналежності, як ліберально-центристської партії, що представляє чіткі економічні інтереси та політичні орієнтації в болгарському електораті [217].

Отже реалії перехідних суспільств (таких, як Румунія, Болгарія, Угорщина) демонструють практику функціонування слабких інституцій (weak institutions). Це визначення стосується урядових або організаційних структур, яким бракує спроможності, ефективності та легітимності, необхідних для виконання своїх функцій і виконання призначених ролей. Слабкі інституції можуть проявлятися в різних формах, і вони можуть мати згубний вплив на управління, верховенство права, державні послуги та загальний розвиток. Ось деякі загальні характеристики та наслідки слабких інституцій:

Слабким установам часто бракує ресурсів, кваліфікованого персоналу та інфраструктури, необхідних для виконання своїх функцій. Це може призвести до неефективності, затримок і неадекватного надання послуг.

Слабким інституціям може бути важко реалізувати політику, забезпечити дотримання правил або досягти заявлених цілей. Їм може заважати бюрократична неефективність, корупція чи відсутність координації. Слабкі інституції більш сприйнятливі до корупції, оскільки вони можуть не мати механізмів для виявлення та запобігання корупційним діям. Корупція підриває довіру суспільства та відволікає ресурси від цільового призначення.

Слабкі інституції можуть не мати механізмів притягнення посадових осіб та організацій до відповідальності за їхні дії. Це може призвести до культури безкарності та неспроможності боротися зі зловживаннями владою. Слабкі інституції можуть підірвати верховенство права, оскільки вони не в змозі послідовно підтримувати та запроваджувати правові стандарти. Це

може призвести до нерівного доступу до правосуддя та незахищеності прав громадян.

Слабкі інституції можуть сприяти політичній нестабільності та конфлікту через неспроможність надавати базові послуги, виконувати закони чи сприяти мирним політичним процесам. Слабкі інституції часто стикаються з наданням основних державних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та безпека. Це може призвести до зниження якості життя громадян. Слабкі інституції можуть стримувати інвестиції, економічне зростання та розвиток. Вони можуть перешкоджати діловим операціям, перешкоджати підприємництву та створювати невпевненість для інвесторів.

Слабкі інституції можуть призвести до поганого управління, коли прийняття рішень є довільним, непослідовним або під впливом певних інтересів, а не суспільного блага. Коли інституції сприймаються як слабкі, корумповані або несприйнятливі, громадська довіра до уряду та інших ключових організацій може знизитися, що може ще більше загострити проблеми управління.

Розв'язання проблеми слабких інституцій зазвичай потребує комплексних зусиль щодо реформування, які можуть включати заходи для посилення потенціалу, сприяння прозорості та підзвітності, зменшення корупції та зміцнення верховенства права. Міжнародну допомогу та підтримку часто шукають такі організації, як ООН і Світовий банк, щоб допомогти покращити інституційну спроможність і ефективність у країнах, які стикаються з цими проблемами. Крім того, внутрішня політична воля та відданість належному управлінню є важливими для довгострокового інституційного зміцнення.

Досвід сучасних європейських країн свідчить, що просування партійних лідерів правоконсервативних політичних сил ґрунтується на можливості залучення прибічників. Цей процес будується не лише на привабливості радикальних ідеологічних гасел. Він пов'язаний із спроможностями публічної комунікації конкретних осіб, які здатні

привертати увагу учасників виборців, які займають певні позиції. Л. Бустікова у своїй книзі досліджує виживання, результативність і динаміка право радикальної політики в мирний час, а в розділі 2 висувається теорія право радикальної мобілізації, заснована на логіці електоральної контрмобілізації, яка бере свій початок через обурення щодо несприятливих змін у статус-кво, які впливають на меншини. – відносини більшості. Основна теза полягає в тому, що право радикальні партії мобілізуються, щоб утримати меншини від просування. Гнів право радикальних виборців спрямований не на всі меншини, а саме на меншини (та їх союзників), які прагнуть змінити статус-кво на свою користь через політичний процес [156].

Перехідні держави продемонстрували, що питання представництва етнічних меншин посідає одне з найважливіших місць у партійній політиці. Можливість адекватно відповісти на виклики загострення міжнаціональних відносин свідчить про високу якість підготовки партійних лідерів. Те, що низка країн які нещодавно приєдналися до ЄС, змогли запобігти розгортанню масштабних міжетнічних конфліктів, свідчить про інституалізацію спроможного партійного лідерства.

Л. Бустікова наголошує, що праворадикальна партійна мобілізація походить не від «демонів ксенофобії» чи групової ворожнечі, як часто стверджують, а скоріше від політичних змін, які відображають зміни в статус-кво та сигналізують про соціальний прогрес меншин. Держава є найвищим сувереном, якому доручено регулювати відносини між домінуючою групою та меншинами, а також відповідний асортимент пристосувань, відчуження та репресій. Мобілізація радикальних правих є результатом обурення суверена щодо його приниженого статусу та є повстанням проти політичної системи, яка дозволила меншинам отримати політичну владу та просувати свої справи [156].

Сучасні трансформаційні держави продемонстрували Євросоюзу можливість розв'язання внутрішніх конфліктних питань шляхом обговорень. Політичні сили в цьому контексті зіграли роль посередника між владою та

громадою. Однак в окремих випадках партійна політика стала матеріалом для демонстрації проявів політичної корупції. М. Чіру і С. Гергіна визначають детермінанти партійної лояльності, проводячи різницю між виборцями уряду та опозиції в рамках виборчого циклу в двох останніх членах Європейського Союзу (Болгарії та Румунії). Для обох країн характерне сприйняття широко поширеної корупції та загальна недовіра до політиків, що, ймовірно, перешкоджає розвитку міцних зв'язків між громадянами та партіями. Ми перевіряємо пояснювальний потенціал як традиційної, так і ревізійної теорії прихильності, припускаючи, що сприйняття корупції слід розглядати як рівнозначне оцінці фактичної діяльності [160].

Спроможність партійного лідерства діяти на передньому плані політичних інновацій є важливим елементом системних реформ. Разом з тим, усвідомлення обмеженості потенціалу діалогу між партіями і громадськістю спричинило до неоднозначності сприйняття користі членства в партіях. Така дискредитація з'явилася на основі посткомуністичних підходів до політичної конкуренції. М. Чіру і С. Гергіна на основі статистичного аналізу порівняльного дослідження даних опитування виборчих систем підкреслює вагомість оцінок діяльності партій для партійної лояльності. У болгарському випадку сприйняття корупції є значущим показником лояльності. Виборці в обох країнах критично оцінюють діяльність партії, якій вони віддають перевагу, незалежно від того, була вона частиною уряду чи опозиції. Між виборцями влади та опозиції виникає значна різниця щодо прогностичного потенціалу ідентифікації, концептуалізованої як близькість до партії [160].

Наявність спроможного та динамічного партійного лідерства оголошується ознакою сталості політичних партій. Розв'язання завдань утримання політичної влади або її досягнення під час вільних виборів розкриває значення командної гри та підтримки лідера з боку учасників партійного проєкту. Гійс Шумахер і Наталі Гігер намагаються з'ясувати, чому вважають, що політичні партії мають більш мінливі партійні платформи, ніж у минулому, оскільки внутрішні гравці з правом вето, як-от

партійні активісти, втратили владу стримувати партійну еліту, яка прагне отримати посади. Кілька прикладів підтримують цю точку зору. Однак системної оцінки цього зв'язку немає. Використовуючи нові дані, ця дослідницька записка досліджує цей зв'язок і виявляє явний позитивний вплив домінування лідерства на зміну партійної платформи. Оскільки з часом домінування лідерства зростає, наша модель передбачає збільшення плинності партійних платформ. Ця примітка містить мотиваційні та числові аргументи на користь цієї гіпотези, розглядає альтернативні гіпотези та надає емпіричні докази твердження з використанням двох різних наборів даних [212].

В умовах сталої демократії на партійне лідерство покладається ще і вироблення адекватної партійної платформи. Вона повинна забезпечити функціонування партії в мінливому ідейно-доктринальному середовищі. Однак основним моментом є поєднання рис, які стимулюють проактивну позицію політичних сил. Г. Шумахер і Н. Гігер вказують, що домінування лідерства дозволяє оцінити баланс влади між лідерами та активістами, ми дотримуємося операціізації, як це детально пояснено в Шумахера та Гігера (Citation 2017). Вони використовують два опитування експертів (Laver and Hunt Citation 1992; Rohrschneider and Whitefield Citation 2012).

Обидва просять експертів оцінити:

- 1) наскільки партійне керівництво визначає партійну політику;
- 2) наскільки партійні активісти визначають партійну політику.

Перше експертне опитування (Laver and Hunt Citation 1992) застосовує 20-бальну шкалу, друге – 7-бальну (Rohrschneider and Whitefield Citation 2012). Після повторного масштабування цих запитань на той самий інтервал (0–1) Шумахер і Гігер (Citation 2017) віднімають запитання 2 із запитання 1, надаючи шкалу, яка вказує на чисте домінування активістів (–1) і чисте домінування лідерства (+1).

Небагато партій наближаються до кінця шкали домінування активістів. Для аналізу виборчих маніфестів ми беремо дані Лейвера та Ханта, щоб

побудувати показник домінування лідерства для партій у 1990-х роках, і дані Роршнайдера та Уайтфілда для партій у 2000-х роках. Для аналізу експертних опитувань ми використовуємо лише дані Rohrschneider і Whitefield, оскільки ми не маємо часових точок до 2000 року [212].

Внутрішня спроможність партій генерувати антикризові ідеї для спроможного політичного лідерства піддається комплексній оцінці. Однак підтримка тих або інших партійних лідерів залишається складним питанням через еволюцію завдань політичних партій. Вона здійснюється в напрямку абсорбції антикризових пропозицій та заходів, які пропонує суспільство. Г. Шумахер і Н. Гігер стверджують, що емпіричні дані далеко не однозначні, і здається, що ці коригування залежать від типу партії та напрямку зміни. У цій статті ми використовуємо інший підхід і зосереджуємось на кількості змін у 19 шкалах політики. У такій ситуації дуже детальна інформація про громадську думку була б необхідною для вимірювання несприятливих змін громадської думки, оскільки нам потрібно було б знати позицію електорату за кожним із 19 вимірів і, крім того, з часом – інформацію, яка недоступна для порівняльного зразка як у нас. Залишається теоретично незрозумілим, як зміни в ліворуч-правому вимірі (для якого існують дані) мають бути пов'язані зі змінами політики в наших 19 шкалах політики. Враховуючи ці теоретичні резерви та емпіричну складність оцінки змін громадської думки, ми утримуємося від включення такого контролю в наші моделі [212].

Отже, інституалізація антикризового спроможного партійного лідерства є ознакою адаптивності демократії до нових викликів. Ними є соціально неоднорідність, визначення стратегічних пріоритетів на основі групового мислення, необхідність узгодження спільних операцій тощо. Однак, особливістю партій в кризовому середовищі є необхідність захисту цінностей та політико-ідейних настанов, які складають основу партійної платформи. В усіх цих процесах провідну роль відіграє лідер, який бере на себе політичну відповідальність та відповідальність перед аудиторією.

Попри розвиток цифрових засобів політичної комунікації та тенденції до індивідуалізації політичної участі, партії залишаються важливим механізмом трансляції вимог та ухвалення колегіальних демократичних рішень за наявності політичної конкуренції. В умовах парламентської форми правління партії відіграють роль інституту представництва, якому делеговані уподобання та потреби виборців. Разом з цим класичним значенням дедалі більше актуалізується роль партій як акторів медіа-простору та учасників розподілу ресурсів в політичній системі. Успіх та рейтинг партій залежить від ініціативності, адаптивності та професійності політичного керівництва. Якщо партія побудована на демократичних засадах, її лідером є особа або група осіб, які пройшли «позитивну селекцію» та отримали провідні позиції на основі особистих досягнень. У квазі авторитарних державах сучасності просування партійних лідерів є більшою мірою результатом «негативної селекції», коли якості професіоналізму та креативності за своїм значенням поступаються лояльності та атрибутам належності до правлячої групи або клану. Феномен партійно-політичного лідерства розглядається політологами з давніх часів. Він знаходив своє відображення у традиційних класичних політологічних концепціях М. Вебера, Г. Моски, Р. Міхельса. На сучасному етапі існує потреба встановлення значення партійного лідерства як одного аспектів традиційного партійного менеджменту. Управління партіями на сучасному етапі включає не лише бюрократичне функціонування, але й координацію політико-технологічного, організаційного, ресурсного та соціально-психологічного потенціалу партійної діяльності. Критеріями ефективності партійного політичного лідерства сьогодні виступають не лише отримання владних посад, але й роль політичної сили в суспільстві та на міжнародній арені. Це вимагає оцінки якостей партійних політичних лідерів, а також механізмів просування, делегування й презентації партійного середовища.

Важливим напрямком цього дослідження є визначення демаркації між поняттями політичного та партійного лідерства. У цьому контексті доречним

є уточнення критеріїв ефективності сучасного партійного політичного лідерства.

Партійне політичне лідерство в сучасних умовах розгортається як організаційна форма керівництва децентралізованими партійними осередками. Жорстка вертикальна структура доцифрової доби вже втратила свою актуальність. Від політичних партій вимагається адаптивність до змін соціально-політичної ситуації та гнучкість у прийнятті рішень. З цього приводу М. Морарь справедливо відзначає, що «Партійне лідерство є однією з найпоширеніших форм лідерства, яка безпосередньо пов'язана з типом і якістю політичної влади, конкретним способом її побудови та легалізації. Це явище також є активним системотворчим елементом державно-політичного життя, оскільки має великий вплив на хід роботи та наслідки людей. Ця точка зору базується на ролі, яку партія відіграє в поточному політичному житті » [79, с.9].

В умовах сталих демократії сучасні політичні партії конкурують з громадськими рухами та «непрофільними», «додатковими» політичними організаціями. Це вимагає від партійних лідерів бути більш актуальними та публічно привабливими. Зростає необхідність застосування спеціальних заходів іміджевого характеру особливо в умовах еволюції представницької демократії. Згідно з М. Морарь, «Зрозуміло, що перш ніж бути визнаними необхідним інструментом для функціонування демократії, політичні партії пережили низку етапів невігластва у своєму розвитку. Політична думка про партійних лідерів також пройшла довгий шлях. Він розвивався в рамках розвитку ідеї представницької влади та формування партій як політичного інструменту. Оцінка партійного керівництва визначалася конкретно-історичною ситуацією в країні » [79, с.10]

Внутрішньопартійна демократія як основа конкурентного партійного лідерства є надбанням країн сталої демократії. Приклади країн ЄС та США, а також сучасної Великобританії і країн британської співдружності засвідчують, що партійний лідер долає велику кількість проміжних етапів

перед досягненням керівної посади. Натомість в Україні партійне лідерство не виходить за межі призначуваних кандидатур в рамках політичних проектів, хоча повинно будуватися з нижчих ланок (осередків) партійної структури. М. Морарь «Партія, як головний ідейно-організаційний центр партії, повинна забезпечувати зв'язок політичного керівництва партії з масами, особливо з партією. З одного боку, цей осередок набув якості зміцнення та мобілізації політико-ідеологічного каркасу, з іншого боку, він є засобом централізації та бюрократизації діяльності партії. З'являється механізм політичної влади, «партійна машина». У цій політичній машині партія стає одним із головних елементів» [79, с.15].

Партійне лідерство в умовах суспільних трансформацій характеризується різноманітними рисами. Воно має проміжний характер між публічною роллю провідників та бюрократичними посадовцями. Непублічний характер походження партійного лідерства в Україні відображає процеси взаємодії політичних та бізнес-еліт доби пострадянських перетворень. Як слушно вважає С. Белашко «На першому етапі пострадянської трансформації до влади в Україні прийшла деідеологічна частина провідної державної еліти. Він уникав політичних конфліктів і взагалі намагався дистанціюватися від публічних політичних процесів. Відбулося своєрідне управління державними владними структурами. У цих умовах формування організованої опозиції та її ідейно-персональне забезпечення є одним із головних завдань політичних партій» [9].

Специфіка партійної системи також впливає на партійне лідерство. За умови двополярної партійної системи, коли парламентська коаліція по чергово формується то лівоцентристськими, то право центристськими силами, партійні лідери стають «політичними підприємцями», які перебувають у постійних переговорах з партнерами. Вірність абстрактним ідеологічним настановам поступово зникає. Згідно з С. Белашком, «оскільки партії довели провідну роль у встановленні влади, вони зосередили основні зусилля на формуванні опозиційної еліти. Тому в умовах високого рівня

неупередженості політичної еліти важливим багатопартійним завданням стає формування потужної контреліти, здатної взяти на себе роль системної опозиції» [9].

Інституційне середовище, в якому працюють сучасні політичні партії, вимагає від партійних лідерів орієнтації щодо багатьох важливих питань. Зокрема, йдеться про прийняття політичних рішень. Партійні лідери, які внаслідок виборів стають посадовцями публічного врядування, повинні мати високий рівень управлінської компетентності. Їм належить спрямувати роботу бюрократичного апарату, який працює на постійній основі, а також вибудовувати конструктивні відносини з елітами. С. Белашко вірно стверджує, що «пострадянська еліта багато в чому відрізняється від еліти розвинених демократій тим, що політики поділяють спільні цінності, дотримуються спільних норм і стабільної поведінки. Спільність інтересів і наявність загальновизнаних правил залежить від історично сформованого соціального механізму еліти, в якому велику роль відіграє освіта, отримана в спеціальних партійних школах, у тому числі політико-ідеологічного характеру» [9].

Політична конкуренція між партіями, суспільними рухами та громадськими організаціями пересувається до медіа-сфери. Тому партійний лідер повинен прогнозувати іміджеву ситуацію та вміло працювати з громадською думкою. Це означає утримання від дій, які можуть спричинити репутаційні ризики. С. Белашко доречно відзначає, що «в пострадянських еліт налагоджених механізмів політичної соціалізації немає. На відміну від монолітної радянської партійно-бюрократичної еліти вони ідеологічно аморфні й атомізовані» [9].

Публічність партійних лідерів вимагає від них грамотного налаштування роботи партійних інформаційно-аналітичних інституцій. Також партійні лідери мають виходити за межі «зони комфорту» та систематично оновлювати свій імідж. Цим зумовлено поширення впливу партій на нові соціальні групи та функція консолідації перехідного

суспільства навколо креативних еліт. С. Белашко вказує, що «У рамках «мегаблоків» об'єднання окремих елітних груп (здебільшого добровільне та примусове) відбувається лише за рахунок партійного керівництва, оскільки відбувається на офіційних засадах і зазвичай продиктовано стратегічними факторами, а не тактичними. Майже всі лідери партій, що входять до тієї чи іншої коаліції, вважають таке об'єднання ситуативним і тимчасовим і часто розглядають своє членство як додатковий актив у подальших політичних переговорах. » [9].

Сучасні партійні лідери мають можливості підвищення рейтингу на основі участі в антикризових діях. Мистецтво політичної комунікації для партійного лідера полягає у вдалому залученні до топового медійного контенту та подій, які набирають велику кількість переглядів і взаємодії. Це вимагає модернізації Інтернет-обслуговування та маркетингових зусиль. Альтернативою є занепад та послаблення інституту партійного лідерства. Згідно з позицією І. Юрченко, «Можна навести тезу, яка часто звучить серед консервативних теоретиків: Розширення впливу соціальних груп і класів на діяльність політичної системи призводить до появи «слабких лідерів», які діють як прості маріонетки в руках груп самопомогі і не можуть стати самостійними. і відповідальні рішення » [149].

Сучасне партійне лідерство динамічно трансформується в організаційному плані. Партійні лідери активно змінюють персонал та ведуть змістовні кадрові зміни. Також партійні посадовці намагаються сформувати дієвий функціональний апарат, який здійснює формально-організаційні функції, передбачені законодавством. На слушну думку І. Юрченко, «необґрунтованими видаються спроби перетворити образ політичного лідерства на специфічну функцію, що випливає з державної посади чи політичної партії. Відбувається не правомірне поєднання двох понять, таких як «статус» і «лідерство». Дійсно, всі посадові особи (особливо на найвищих щаблях влади) мають можливість здійснювати державну владу і, таким

чином, впливати на суспільство в цілому або, принаймні, на його частини» [149].

Законодавство про політичні партії багатьох європейських країн містить положення про політичну відповідальність. Звідси партійні лідери повинні чітко усвідомлювати ціну непублічних або сумнівних політичних дій. Також ідеться про наслідки рішень та позиції політичних сил для суспільної політики та національних інтересів. Українська вчена обґрунтовано стверджує, що «зникнення концепції демократії та політичного лідерства в демократичній політичній системі виявилось нежиттєздатним. Викладення фактів зверне увагу людей на те, що сучасні демократії з багатими і глибокими традиціями партійного життя все більше покладаються на суб'єктивні фактори впливу політичних лідерів» [149].

Перетворення сучасних політичних партій на дієвий інструмент модернізації демократії та переходу її до консолідованої фази вимагає від партійних лідерів чіткого усвідомлення пріоритетів та наслідків діяльності. Партійне лідерство виходить за межі нормальної функціональності характерної для XIX та XX століття. Ця ланка забезпечує ініціативність та енергійність політичних партій, безпосередньо відповідає за успіх політичних сил у складному конкурентному середовищі.

Таким чином, сучасні політичні партії трансформувалися на «високотехнологічні» комплекси суспільно-політичного представництва та публічного врядування. Вони тісно інтегровані як до державної структури, так і до політичного медіа-простору. Звідси формується переоцінка важливих критеріїв ефективності партійного політичного лідерства. Якщо в XIX-XX століттях масові політичні партії вимагали відповідності топових представників основним засадам ідеології та соціальної бази, то в третьому десятилітті XXI століття актуальними є компетентності політичної публічності, мобілізації аналітичного та синтетичного потенціалу тощо. Мережева структура сучасних політичних сил наближає їх до неформальних груп, та громадських рухів. В сучасному світі досить багато прикладів, коли

члени громадських організацій одночасно виступають членами партії. При цьому партійна належність дедалі частіше стає основою для політичного самовиразу громадян цифрової доби. Радикалізація суспільних настроїв, продемонстрована в період пандемії COVID-19 засвідчила, що партійність продовжує відігравати ключову роль у виразі цінностей та картини світу значної частини населення. На цій основі важливими якостями нового постідеологічного партійного лідерства є висока комунікаційна спроможність, публічна привабливість тощо. Значну роль відіграє адаптивність політичного лідера партії до кон'юнктури державно-владних та політико-інституційних взаємодій. Партійні лідери можуть радикально змінювати оточення союзників та вступати в нові неочікувані альянси. Це вимагає гнучкості у сприйнятті політичних опонентів та загальних цілей партії. Результативний партійний лідер спроможний одночасно подбати як про добробут всієї партійної структури, так і про тривалість власної політичної кар'єри. Інститут партійного лідерства підвищує своє значення в умовах європейської інтеграції, та Інтернаціоналізація політики вимагає від партійних лідерів компетентності в питаннях глобального порядку денного та представництва національних інтересів. Перспективою подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті, є встановлення розбіжностей між сучасними політичними партіями та громадськими рухами.

Наведене свідчить, що партійне лідерство в сталих демократіях розвивається в середовищі постійних викликів. Ними є вимоги гендерної, етнічної та расової рівності. Розмивання меритократичних критеріїв лідерства на користь медійної привабливості. В таких умовах актуальним стає питання підготовки партійних лідерів на основі діяльності громадських структур, участі в роботі публічне врядування, а також випробовування в ситуаціях екстренного прийняття рішень.

2.3 Оптимізація антикризового планування в умовах діджиталізації та політичних трансформацій

Діяльність сучасних політичних партій в цілому передбачає планування на довгострокові періоди. Вони прив'язані до партійних з'їздів, інших публічних подій партійного життя, які відтворюють представницьку роль політичних сил. Водночас цифрова революція спричиняє тенденції до есканізму, уникнення від масових заходів, а також розмивання партійної ідентичності. Ці виклики вимагають адаптації та пошуку інноваційних стратегій організаційної діяльності.

Антикризовий політичний партійний процес концентрується навколо питань політичної комунікації. Сучасні вчені намагаються виявити основні сигнали, спрямовані на аудиторію від політичних сил. Проактивна позиція партій дозволяє їм активно працювати з виборцями та позитивно сприяти на демократичне політичне середовище. Олександр Хорн і Карстен Дженсен відзначають, що політичні сигнали партій часто розуміють як позиції на ідеологічній шкалі. Однак, окрім позиції, яку тут розглядають як політичну мету, необхідно також враховувати інструмент політики та конкретність інструменту. У статті розроблено нову концептуалізацію політичних сигналів, яка об'єднує цілі політики, інструменти політики та їхню конкретність [185].

Досвід Данії свідчить, що партії можуть формувати власне інформаційне середовище на основі оповідних та повідомлень. На цій основі партії постійно провадять політичну діяльність, спрямовану на публічний простір. В умовах цифрового середовища це має величезне значення. О. Хорн і К. Дженсен, спираючись на дослідження проблеми конкуренції, висувують ряд очікувань щодо важливості контролю акторів над результатами для позиційної конкретності. Потім політичні сигнали розглядаються в безпосередньому контексті дописів датських партій у Facebook напередодні національних виборів 2019 року. На основі всіх

текстових та аудіовізуальних публікацій за рік перед виборами виявлено, що рівень позиційної конкретності загалом високий. Проте – згідно з очікуваннями – позиційна конкретність залежить від статусу партії та політичної сфери [185].

Партійна політична конкуренція між ідеологічними політичними силами розвивається на тлі важливих питань порядку денного розвитку суспільства. Протистояння між соціальними групами та протиріччя між етнічними спільнотами стають джерелом підживлення партійної комунікаційної активності. Соціальне тло та потреби суспільства також визначають антикризову політичну комунікацію партії спрямовано назовні. Вернер Краузе та Хайко Гіблер наголошують, що політичні партії стратегічно реагують на успіх на виборах право радикальних популістських партій (ПРПП). У той час як попередні дослідження були зосереджені на програмних реакціях на питання культурних конфліктів, ми розширюємо дослідження щодо адаптації політичних позицій до економічного лівого-правого питання політики соціальної держави. Фактичні та потенційні прихильники прррр не тільки відчують загрозу через міграцію чи ліберальні концепції суспільства, але також часто стикаються з реальним або уявним соціально-економічним занепадом. Таким чином, В. Краузе та Х. Гіблер стверджують, що відомі партії реагують не лише зміною своїх пропозицій щодо соціально-культурної політики, а й коригуванням своїх позицій щодо політики соціальної держави [227].

Вираз ідеологічної позиції партій у сучасній діджитальній комунікаційній сфері повинен містити конкретні пропозиції та послання, адресовані на вирішення важливих питань життєзабезпечення. Якщо цільова група аудиторії не отримає відповіді на свої питання та вимоги, комунікацію можна вважати провальною. Відповідно в кризі перебувають ті політичні сили, які не можуть налагодити адекватне спілкування з виборцями. В. Краузе та Х. Гіблер, базуючись на виборчому потенціалі партій і теорії власності на емісію, ми досліджуємо, чи такі зміни особливо виражені для

лівоцентристських партій. Аналізуючи дані з 18 західноєвропейських країн з 1985 року, ми виявили, що не-RRPP дійсно відстоюють більш ліві позиції щодо політики держави добробуту у відповідь на зростання підтримки RRPP на виборах. Цей ефект особливо виражений для економічно лівоцентристських партій, оскільки ці партії можуть вважати це багатообіцяючою стратегією для повернення виборців у правих популістських радикалів [190].

Кризотворчими та водночас антикризовими аспектами політико-комунікаційних взаємодій слід вважати спроби трансляції базових меседжів політичної ідеології на сучасні аудиторії. Якщо партія може трансформувати ідеологічний меседж на зрозумілі програмні положення, а також висловити емпатію та співчуття групам які це потребують, то комунікаційні інтеракції можуть вважатися адекватними та успішними. Зосередженість партій на питаннях порядку денного проявляється в контексті діяльності лівих та правих політичних сил. В. Краузе та Х. Гіблер зазначають, що реакція на підтримку держави добробуту також має залежати від ідеологічного профілю відповідної політичної партії. Лівоцентристські партії, ймовірно, володіють такими питаннями, як добробут і соціальна справедливість. Тому їм особливо загрожує приваблення RRPP (право-радикальними популістськими партіями – *Авт.*) соціально-економічно незахищених груп виборців і вони мають прямий стимул висувати позиції на підтримку добробуту, щоб оскаржити вимоги RRPP захищати інтереси цих груп. Навпаки, правоцентристські партії переважно конкурують з RRPP за культурно авторитарних виборців. Отже, ми стверджуємо, що консерватори та ліберали віддадуть перевагу менш вираженій просоціальній реакції на успіх RRPP, ніж лівоцентристські партії [190].

Конкуренція між лівим та правими політичними силами в діджитальному середовищі може вестися на різних рівнях взаємодій. Однак смислове наповнення комунікаційних меседжів на сучасному етапі визначається конкретною соціальною ситуацією. Соціальна адженда дає

змогу найбільш близько дійти до потреб та вимог громадян. Вернер Краузе та Хайко Гіблер наголошують, що лише економічні лівоцентристські партії реагують на зростання громадської підтримки RRPP, коригуючи свої позиції на користь позицій добробуту. Хоча всі не-RRPP мають тенденцію зміщувати свої позиції соціальної держави вліво, беручи до уваги всі інші чинники, здається, що існує більше розбіжностей, коли мова йде про праві партії, тоді як партії зліва реагують однорідніше на втрату частин своїх основних виборчих округів. Тому, повернемося до нашої першої гіпотези, загальний ефект, який ми знаходимо, спричинений переважно лівоцентристськими партіями [190].

Політична ввічливість або її відсутність може відігравати значну роль у загостренні чи пом'якшенні партійної кризи. Цивілізованість у політиці стосується шанобливої та ввічливої поведінки, дискурсу та взаємодії між політичними лідерами, партіями та громадськістю. Коли політичної цивілізованості бракує, це може сприяти чи посилювати партійну кризу кількома способами:

Поляризація та безвихідь: Нецивілізований політичний дискурс часто сприяє посиленню поляризації. Коли політики беруть участь у особистих нападках або нешанобливих висловлюваннях, може бути важко знайти спільну мову або домовитися про рішення. Це може призвести до законодавчого глухого кута та нездатності вирішити важливі питання, що саме по собі може стати кризою.

Розмивання довіри: некультурність може підірвати довіру суспільства до політичних лідерів та інституцій. Коли громадяни стають свідками неповажної поведінки політиків або використання підбурювальної риторики, вони можуть втратити віру в здатність політичної системи служити їхнім інтересам, що загострює партійну кризу.

Послаблення партійної єдності: у політичних партіях брак цивілізованості може призвести до внутрішніх чвар і розколу. Внутрішньопартійні конфлікти, які підживлюються нецивілізованою

риторикою та поведінкою, можуть підірвати партійну згуртованість і ускладнити партії виступати єдиним фронтом для вирішення критичних проблем.

Популізм і екстремізм: некультурність може сприяти появі популістських або екстремістських рухів і лідерів, які використовують уявлення про зруйновану та нефункціональну політичну систему. Ці рухи часто процвітають у середовищі, яке характеризується гостротою та браком ввічливості.

Втрата залучення громадськості: коли політичний дискурс стає надмірно непривітним, це може перешкоджати залученню та участі громадськості. Громадяни можуть розчаруватися в політиці, вирішивши відмовитися від політичного процесу або взагалі вийти з нього.

Негативне висвітлення в ЗМІ: некультурна поведінка часто привертає увагу ЗМІ. Хоча це може піти на користь деяким політикам, які прагнуть публічності, це також може призвести до негативного висвітлення в ЗМІ, ще більше підбиваючи довіру громадськості та створюючи кризу сприйняття.

Щоб розв'язати партійну кризу, загострену відсутністю політичної ввічливості, політичні лідери та партії можуть зробити кілька кроків:

Подавати приклад: політичні лідери можуть задавати тон цивільному дискурсу, моделюючи шанобливу та ввічливу поведінку. Заохочення культури ввічливості всередині партії може допомогти зменшити внутрішні конфлікти.

Сприяння компромісу: сторони повинні віддавати перевагу компромісу та співпраці з політичними опонентами, щоб вийти з глухого кута. Це може допомогти у вирішенні нагальних проблем і продемонструвати відданість партії ефективному управлінню.

Розвивайте культуру поваги: сторони можуть встановлювати кодекси поведінки або принципи, які підкреслюють шанобливе спілкування та взаємодію. Учасники, які порушують ці принципи, можуть понести наслідки.

Взаємодія з виборцями: Партії повинні активно взаємодіяти зі своїми виборцями та намагатися вирішити їхні проблеми. Демонструючи чуйність і емпатію, сторони можуть відновити довіру та пом'якшити кризи.

Медіаграмотність: Сторони можуть сприяти медіаграмотності та заохочувати прихильників критично оцінювати інформацію, з якою вони стикаються. Це може допомогти зменшити вплив негативного та непривітного висвітлення в ЗМІ.

Політична ввічливість необхідна не лише для ефективного управління, але й для підтримки здоров'я та стабільності політичних партій. Це може допомогти партіям подолати кризи та зберегти громадську підтримку в складні часи.

Виживання правих та правоцентристських партій у політико-комунікаційному середовищі на сучасному етапі можливо лише на основі опанування популістської риторики та відповідних політичних смислів. Ті політичні сили, які першими засвоюють популярні слогани мають шанси на увагу аудиторії. Ця першість ґрунтується на креативності та «відчутті політичного моменту», а також на ресурсному забезпеченні політичних кампаній. Вернер Краузе та Хайко Гіблер стверджують, що політична конкуренція відбувається у двовимірному просторі, в якому другий вимір відноситься до традиційного соціально-економічного конфлікту ліво-правого. Отже, реакція не-RRPP на зростання grrps з метою запобігання подальшій втраті голосів і повторного залучення виборців не повинна обмежуватися соціокультурним виміром. Оскільки RRPP обслуговують (на нашу думку) «невдах від глобалізації», що включає економічну конотацію, ми повинні не лише очікувати, що не-RRPP скоригують позиції щодо класичного виміру «ліво-право», але й спробують залучити нижчі верстви населення. Суспільства через сприяння більшому добробуту. Ми стверджували, що цей ефект має бути сильнішим для економічно лівоцентристських партій [190].

Помилки партійної комунікації стосуються типових помилок або хибних уявлень у тому, як політичні партії чи їхні члени доносять свої ідеї, політику чи повідомлення громадськості. Ці помилки можуть перешкодити ефективній комунікації, завдати шкоди репутації партії та, зрештою, вплинути на її виборчі перспективи. Ось деякі поширені помилкові сторонні комунікації:

Надмірне спрощення також є політико-комунікаційним, прийомом, в рамках якого партії іноді можуть надмірно спрощувати складні питання чи політику, зводячи їх до привабливих гасел чи звукових фрагментів. Хоча це може зробити повідомлення більш сприйнятливими, це може призвести до поверхневого розуміння важливих тем і відсутності нюансів у політичних дискусіях.

Також деякі партії можуть використовувати страх як тактику, щоб переконати виборців шляхом перебільшення погроз або наслідків. Це може підірвати довіру та створити відчуття маніпуляції, якщо громадськість сприйме, що партія використовує їхні страхи.

Серед політико-комунікаційних прийомів слід брати до уваги «напади Ad Hominem». Замість того, щоб вирішувати проблеми чи політику, деякі партії вдаються до особистих нападок на своїх політичних опонентів. Напади ad hominem відволікають увагу від дискусій по суті, і їх можна розглядати як ознаку слабкості або відсутності аргументів по суті.

Ускладнення для антикризової партійної комунікації викликають помилкові дихотомії. Сторони можуть представляти проблеми так, ніби існують лише два крайні та протилежні варіанти, тоді як насправді є більш тонкі рішення. Таке чорно-біле мислення може надто спростити складні питання та перешкодити змістовним дискусіям щодо політики.

Увагу привертає також упереджений вибір даних. Сторони іноді вибірково подають дані або статистичні дані на підтримку своїх аргументів, ігноруючи інформацію, яка суперечить їхнім позиціям. Таке вибіркове використання даних може ввести в оману та підірвати довіру до партії.

Практика порожньої риторики спричиняє використання нечітких, грандіозних формулювань без надання конкретних деталей політики може викликати скептицизм у виборців. Обіцяння «змін» або «кращого майбутнього» без пояснення того, як ці цілі будуть досягнуті, можна розглядати як порожню риторику.

«Мова підбурювання» спричиняє використання підбурливої або образливої лексики може відштовхнути та поляризувати виборців. Хоча це може активізувати партійну базу, воно також може відштовхнути потенційних прихильників і зашкодити іміджу партії.

Перевертання ідейних позицій спричиняє часті зміни позиції партії щодо важливих питань можуть підірвати довіру та авторитет. Послідовність у передачі повідомлень є важливою для ефективної передачі цінностей і пріоритетів сторони.

Нехтування місцевими проблемами спричиняє зосередження виключно на національних або глобальних проблемах, ігноруючи місцеві проблеми, може призвести до розриву зв'язку між партією та її виборцями. Виборці часто хочуть побачити, як політика партії безпосередньо вплине на їхні громади.

Ігнорування відгуків виборців призводить до неспроможності прислухатися до занепокоєнь і відгуків виборців і не розглядати їх може створити відчуття зарозумілості та відстороненості від керівництва партії.

Ефективна політична комунікація вимагає ретельного балансу між спрощенням складних питань для громадськості та збереженням прозорості, чесності та поваги до інтелекту електорату. Партії, які допускають ці помилки, ризикують втратити довіру та підтримку серед виборців.

Конкуренція сучасних проєвропейських та євроскептичних політичних сил також є проявом кризовості та антикризовості у партійних стратегіях. Популізм правоцентристських та правоконсервативних партій може впливати на стійкість сприйняття ЄС виборцями. Також ідеться про пріоритет

європейських цінностей над національними та етнічних уподобань над «світськими» ліберальними уявленнями та світоглядом.

Нещодавні дослідження М. Мейерса, Дж. Крістофера та Дж. Вільямс показали, що основні політичні партії змінюють свої позиції щодо європейської інтеграції у відповідь на загрози з боку нішевих партій. Проте, чи вплине ця стратегія на виборчі успіхи основних партій, залишається незрозумілим. Спираючись на моделі партійної конкуренції як за просторовою, так і за тематичною конкуренцією, це дослідження вивчає, як політична партія, що займає політичну нішу, впливає на її успіх на виборах. Використовуючи панельні регресійні моделі з фіксованими ефектами, ми досліджуємо вплив того, що основні партії стають більш євроскептичними в порівнянні з право радикальною політичною партією, на розмір частки голосів основної партії. Ми показуємо, що зміна позиції в бік євроскептицизму шкодить успіху правоцентристської мейнстрімної партії, коли ми стикаємося з право радикальною партією, яка досягла більшого успіху на виборах. Наші висновки мають важливе значення для нашого розуміння партійної конкуренції та чутливості до виборів у Європейському Союзі [195].

Сучасні опитування розкривають диверсифікацію підтримки ідеологічних, зокрема лівоцентристських політичних сил виборцями. Відхід від традиційних цінностей на користь проєвропейської позиції підриває підтримку з боку представників найманої праці. Також збільшення добробуту робітників ставить під сумнів однозначність та затребуваність лівих ідей та цінностей в сучасному суспільстві. Т. Абу-Чаді та М. Вагнер виявили, що різке падіння частки голосів серед основних лівих під час багатьох останніх виборів призвело до поновлення дискусій про кризу соціал-демократії. Один із популярних аргументів полягає в тому, що занепад соціал-демократії є результатом ліберальних культурних позицій цих партій і проєвропейської позиції, причому обидві теми стають все більш актуальними для їхніх традиційних виборців, особливо серед робітничого

класу. Однак нам не вистачає порівняльних доказів для перевірки цього аргументу. У цьому документі ми поєднуємо дані CHES щодо партійних позицій з даними опитування ESS, щоб проаналізувати вплив на вибори другого виміру соціал-демократичних партій і позицій ЄС [153].

Співпраця політичних партій в рамках забезпечення опанування конкурентним полем пов'язана з внутрішніми організаційним устроєм політичних сил. Антикризова стратегія для лівих соціал-демократичних партій полягає у подоланні стереотипів «нішевих» та соціально-орієнтованих партій. Традиційні праві та націоналістичні політичні сили, попри меншу кількісну підтримку, нерідко мають більш згуртовано та мотивовано актив, а також більш харизматичне керівництво. Т. Абу-Чаді та М. Вагнер зосередилися на тому, чи чутлива до цих позицій підтримка з боку різних соціально-економічних груп. На відміну від багатьох публічних дебатів, ми бачимо, що більш авторитарні/націоналістичні та більш антиєвропейські позиції пов'язані з меншою, а не з більшою підтримкою соціал-демократичних партій на виборах [153].

Політичне представництво партійних альтернатив у кожному конкретному суспільстві залежить від соціокультурного тла. Кейси конкретних країн демонструють, що політико-маніпулятивний контекст, який сформований внаслідок спроб політичних сил здобути конкурентну перевагу, спричиняє низку викликів для суспільної стабільності та національної інтегрованості. М. Лейвер у своїй статті досліджує несподівано важке питання для представницької демократії, яка зазвичай вважається посиленою, коли політичні партії змагаються одна з одною за підтримку виборців на вільних і чесних виборах. Визначаючи оптимальне представництво з точки зору ймовірності того, що виборець знайде партію, яку підтримає під час виборів, яка просуває політичну позицію, близьку до його/її ідеальної точки зору, виявляється, що партії, які прагнуть отримати голоси, не забезпечують оптимального представництва [191].

Внутрішня репрезентативність політичних партій, яка проявляється через спілкування з виборцями, працює як чинник залучення додаткових прихильників. Однак в умовах партійної конкуренції низка політичних сил може працювати в одній і тій самій соціальна демографічній ніші. Відповідно фокус підтримки може змінюватися як протягом виборчої кампанії, так і у міжвиборчий період. М. Лейвер підкреслює, що партії розташовуються «надто близько» до центроїда ідеальних точок для виборців, щоб мінімізувати загальну відстань між позиціями партії та ідеальними точками для виборців. Натомість оптимальне представництво в цьому сенсі буде забезпечено, якщо партії встановлять політичні позиції за допомогою правил «агрегатора», які прагнуть представити погляди поточних прихильників партії, але не залучити нових прихильників. Одним із політичних наслідків є те, що репрезентативність міжпартійної політики збільшується шляхом підвищення репрезентативності внутрішньопартійної політики [191].

Забезпечення декризового стану партійної політичної комунікації відбувається на основі аналізу дискурсу партій. Політико-комунікаційні практики визначають відповідність обговоренням всередині суспільства. Дослідження Пола Чейні усуває ключову прогалину, вивчаючи роль виборчої політики у формуванні державної політики щодо мистецтва. Аналіз пріоритезації та використання мови в партійних маніфестах на загальнодержавних і регіональних виборах у Великій Британії показує, що протягом останніх десятиліть відбулося різке збільшення уваги партій, які приділяють політиці в галузі мистецтва, оскільки вони змагаються за політичний центр. Це також показує, як структура політики в галузі мистецтва розширилася від початкового занепокоєння цілями соціальної політики до підкреслення економічних переваг і підвищення міжнародного авторитету [158].

Можливості успішної партійної політичної комунікації формується на основі пошуку партіями вдалої комунікаційної ситуації. Галузеві завдання

коаліційних урядів також виступають важливим аспектом інтенсифікації партійного комунікаційного впливу.

Розв'язання завдань підвищення/збереження популярності партії можливе на основі включення політичних сил до виконання функцій держави. Згідно з П. Чейні, партії, як правило, не змогли просунути комплексні стратегії в галузі мистецтва, що порушує питання підзвітності щодо майбутньої політики уряду.

На тлі глобальної тенденції реструктуризації держави аналіз показує, як передача повноважень веде до територіалізації політики – оскільки формування залежить від «регіональної» партійної політики, включаючи розбудову нації громадянськими націоналістичними партіями [158].

Тематика партійного політичного дискурсу зосереджується на соціальних питаннях. Водночас в умовах держави загального добробуту знижується запит про допомогу щодо базових соціальних потреб. Комплексна державна політика, яка просувається політичними партіями, визначає їх результативність як ланки управління суспільством. Це відображається в мейнстрімі партійного дискурсу.

У публікації П. Чейні щодо виборчого дискурсу стверджується, що за останні десятиліття відбувся міжнародний зсув до багаторівневого управління. На цьому фоні багато порівняльних досліджень добробуту беруть результати державної політики як відправну точку для свого аналізу. Однак пов'язана з цим плюралізація виборчих систем в унітарних державах означає, що вибір соціального забезпечення більше не залежить виключно від єдиних бюлетенів для голосування в усьому штаті.

Відповідно, це дослідження робить оригінальний внесок, досліджуючи формувальну роль виборчого дискурсу у формуванні розбіжностей у соціальній політиці в (квазі)федеральних штатах. Це робиться шляхом аналізу партійної політизації та актуальності проблеми безпритульності в маніфестах до виборів у Великобританії до загальнодержавних і регіональних виборів [159].

Наративізація партійної політичної комунікації спричиняє зниження відповідальності за публічні політико-комунікаційний обміни. Соціально-популістські наративи транслуються партіями як певне тло діяльності, яке підкріплює обізнаність та постійне оновлення інформації в соцмережах. Водночас під час виборів партії значно інтенсифікують кількість політичних послань.

Отримані П. Чейні дані показують, що виборчий дискурс є ключовим рушієм розходжень у політичній політиці. Ці територіально-специфічні структурні наративи використовуються, щоб запропонувати модель дивергенції добробуту в багаторівневих системах, яка усвідомлює формувальну роль виборчого дискурсу у формуванні розвитку режимів соціального забезпечення [159].

Конкретні заходи спілкування партій та політичної громадськості на сучасному етапі вимагають уваги до сутності взаємодії. Якщо вони носять неформальний характер, вони мають утверджувати виборців у думці про щільний взаємозв'язок між політичною силою та її громадського оточення. Можливість демонстрації близькості до проблем виборців з боку політичної партії реалізується через деталізацію потреб та орієнтирів. Дослідження Р. Штубагера та Х. Б. Сіберга задокументували, що причетність до проблеми є важливим аспектом поведінки виборців. Таким чином, право власності на питання є важливим активом для партій, який вони можуть спробувати покращити, щоб підвищити свої виборчі шанси. Використовуючи опитування репрезентативної вибірки данських виборців, у статті досліджується, які повідомлення партія може передати виборцям, щоб покращити свою причетність до проблеми – повідомляючи про свій акцент на проблему, свою позицію щодо проблеми, свої зв'язки з виборчим округом, або його ефективність у питанні – як щодо питань валентності, так і щодо позиції. Результати показують ефективність двох останніх комунікаційних стратегій, тим самим документуючи, що партії через свою комунікацію

можуть впливати на сприйняття виборцями своїх компетенцій у вирішенні питань [218].

Інтернетизація партійної політичної комунікації спричиняє увагу до комунікаційних ефектів, а не до власне змісту партійного повідомлення.

Парадигма інфортейменту, помножена на інформаційні технології, вимагає від партій трансляції контенту, який привертає увагу, а подекуди є шокуючим. Це забезпечує першість у контактах з виборцями. Колективна розробка впливу комунікації політичних партій відстоює думку, що інформаційна технологія 4.0 є дуже складною та має багато переваг, якщо її використовувати належним чином, але якщо вона не використовується належним чином, вона обернеться бумерангом. Де інформаційні технології чи соціальні медіа мають два леза, що складаються з позитивних і негативних ефектів залежно від того, хто їх використовуватиме. Тому політичні партії у 2019 році використовуватимуть соціальні медіа як засіб спілкування зі своїми підписниками, щоб привернути увагу виборців. Соціальні мережі включають Instagram, whatsapp, Facebook, Twitter, Path та багато інших, які можуть використовуватися політичними партіями, щоб привернути увагу людей [222].

Безпосередня та особистісна комунікація з виборцями вимагає від політичних партій орієнтації на комунікативну спроможність партійних кадрів. Йдеться про можливість переконування залучення власне прикладам психологічне навіювання тощо. Стиль спілкування є важливим трендом антикризових партійних комунікацій. Образно кажучи, партії стають друзями виборців, а не механізмом представництва їх інтересів і вимог. Дані щодо впливу комунікацій політичних партій вказують, що він впливає на стиль спілкування, який використовує кожна політична партія, є способом отримати голоси виборців, щоб виборці голосували за бажанням, тому важливість стилю спілкування політичних партій з виборцями через соціальні мережі або безпосередньо. Де комунікація є головним ключем у взаємодії від тих, хто надає повідомлення, до одержувачів, щоб те, що

передається тим, хто надає повідомлення, одержувачу могло прийти. За допомогою цього повідомлення, яке політичні партії передають громадськості, може сприяти голосуванню політичних партій на виборах до законодавчих органів [222].

Наведений матеріал свідчить, що проблема політичної комунікації політичних партій є багатовимірною. Основним є питання пристосування до новітніх інформаційних технологій. Також необхідним є компонування та трансформація ідейних засад політичного партійного дискурсу відповідно до формату мережних повідомлень. Нарешті серйозного значення набувають комунікативні навички партійних комунікаторів. Все це вимагає уваги партійних лідерів та ресурсного й організаційного забезпечення. Як вважають науковці, сучасні політичні партії, розвиваючи свою адаптивну спроможність до змін у цифровому інформаційному просторі. На відміну від доцифрової доби політичні партії дедалі більше втрачають масову підтримку та ідеологічну складову діяльності. Сучасні виклики індивідуалізації політичних уподобань призводять до необхідності вступати у взаємодію з відносно дрібними соціальними групами. Динамізм політичних змін налаштовує партії на планування своєї діяльності на короткі терміни, а також на формування мережної організаційної структури. Конкурентами політичних партій в боротьбі за уподобання виборців виступають громадські рухи, неурядові організації, групи тиску та впливу, самоврядні локальні спільноти та етнічні громади. Всі ці політичні актори мають перевагу над партіями, оскільки вони «експлуатують» здебільшого одну потребу громадян, яку ті прагнуть реалізувати на політичному рівні [222].

Поляризація та розбіжності в контексті антикризової партійної політики стосуються зростаючих ідеологічних, політичних або соціальних відмінностей і зростаючого рівня ворожнечі та конфлікту між різними групами, часто всередині суспільства чи політичної системи. Це явище може мати значні наслідки для управління, публічного дискурсу та соціальної згуртованості. Ось деякі ключові аспекти поляризації та розбіжності:

Слід звернути увагу й на ідеологічний розкол. Поляризація часто проявляється як збільшення розриву між різними ідеологічними чи політичними групами. Це може включати розбіжності вздовж ліберально-консервативного спектру, а також інші конкретні проблеми чи ідентичності.

Окремими аспектом називають менталітет «Ми проти них». Поляризація, як правило, сприяє розвитку менталітету «ми проти них», коли окремі особи чи групи розглядають тих, хто має різні погляди, як противників або навіть ворогів, а не як співгромадян із законними поглядами.

Посилення прихильності: політична поляризація часто пов'язана зі збільшенням прихильності, де лояльність до своєї політичної партії чи групи має перевагу над компромісом або співпрацею з протилежною стороною.

Ехо-камери: в епоху поляризації люди часто шукають інформацію та взаємодіють з однодумцями, зміцнюючи свої існуючі переконання та обмежуючи вплив протилежних точок зору. Це може призвести до створення ехо-камер.

Ворожа риторика: Поляризація може призвести до різкої, бойової та конфронтаційної риторики в публічному дискурсі. Це може зробити конструктивний діалог і компроміс більш складним.

Тупик: політична поляризація може призвести до законодавчого тупика, оскільки партії та законодавці стають менш готовими до співпраці та компромісів. Це може перешкодити ефективному управлінню та здатності вирішувати нагальні проблеми.

Соціальна фрагментація: поляризація може призвести до соціальної фрагментації, коли громади чи навіть сім'ї розділяються за ідеологічними чи політичними ознаками, що ускладнює соціальні взаємодії.

Зростання популізму: у деяких випадках поляризація пов'язана зі зростанням популістських лідерів, які використовують розбіжності та розпалюють емоції, щоб отримати політичну підтримку.

Ослаблення довіри: у міру поглиблення поляризації довіра до інституцій, зокрема уряду та ЗМІ, може втрачати. Люди можуть стати більш скептичними щодо інформації, яку вони отримують, і дій уряду.

Зниження громадянського дискурсу: здоровий, конструктивний діалог і дебати можуть бути підірвані поляризацією, що ускладнює пошук спільної мови або пошук рішень шляхом обговорення.

Подолання поляризації та розбіжності є складним і складним завданням. Це часто вимагає зусиль для сприяння співчуттю, відкритому діалогу та почуттю спільної мети між різними групами суспільства. Стратегії можуть включати:

Сприяння медіаграмотності та критичному мисленню, щоб допомогти людям розрізняти надійні та упереджені джерела інформації.

Заохочення громадянського дискурсу та шанобливої участі в політичних дебатах і дискусіях.

Сприяння міжпартійній чи міжідеологічній співпраці для пошуку спільної мови та роботи над спільними цілями.

Підтримка ініціатив, які подолують розбіжності, зміцнюють розуміння та сприяють співчуттю між різними групами.

Заохочення реформ виборчої та політичної системи, які сприяють співпраці та зменшують стимули до крайньої партійності.

Зменшення поляризації та розбіжності є постійним викликом, і воно вимагає колективних зусиль окремих людей, політичних лідерів і громадянського суспільства для побудови більш згуртованих і сформованих на співпрацю суспільств.

Середовище суспільства споживання також є викликом для партійного менеджменту, оскільки громадяни знижують свою політичну активність та потребують вагомих причин для політичного залучення. Все це значно звужує дієздатну політичну аудиторію як партійний мобілізаційний ресурс. У цій ситуації необхідною є оцінка основних підходів до партійного менеджменту та перспектив його корекції і трансформації.

В сучасній Україні в умовах масштабної військової агресії існує потреба звернути увагу на таку функцію політичних партій, як сприяння політичній консолідації та внутрішній єдності суспільства.

Важливою потребою є диференціація теоретичних засад дослідження сучасного партійного менеджменту. Слід спрямувати зусилля на виявлення напрямків трансформації наукового пояснення менеджменту в Україні і зарубіжних державах.

Класичні теорії партійного менеджменту пояснюють значення партій всередині більше широких суспільних структур. Однією з найбільш впливових концепцій є обґрунтування ролі партій в контексті представництва громадян. Отже, партії розглядаються як один з чинників розвитку громадянського суспільства. При цьому партійний менеджмент виступає функціональним елементом представництва інтересів громадян. Т. Астахова цілком справедливо вважає розвинуте громадянське суспільство «спроможним обмежити державну владу, на відміну від людини, яка не має влади, а має тільки свободу і тому не може реально вплинути на державу. У цьому випадку держава може тільки самообмежити свою владу та визнати пріоритет людини»[5, с. 129].

Взаємозв'язок партій і громадянського суспільства накладає відбиток на діяльність керівництва партіями. Просування конкретних інтересів на політичний рівень вимагає концентрації зусиль всієї партійної організації. Також необхідно співвідносити партійну діяльність із розвитком суспільства в цілому.

Згідно з думкою Т. Астахової, «Через політику громадянське суспільство загалом і кожна особа мають прямий доступ до влади, оскільки політика тісно пов'язана з державною владою. У такий спосіб політичні партії забезпечують політичну співпрацю між громадянським суспільством і державою, надають реальну можливість громадянам України брати участь у вирішенні стратегічних державних питань, а відтак виступають необхідною умовою формування сучасної правової держави. » [5, с. 132].

Теоретичне бачення політичних партій як компоненту громадянського суспільства акцентує увагу на функціональних аспектах обов'язків, які покладаються на політичні сили. Це орієнтує партійний менеджмент передусім на реалізацію формальних завдань. Поряд з цим, партії мають цілу низку внутрішніх пріоритетів діяльності, які виходять за межі їх формального функціоналу (див.: І. Кіянка Б., О. Холєвчук [54]). Як слушно стверджує українська вчена, «Роль політичних сил як інституції громадянського суспільства в сучасній державі демократичного типу виявляється в окремих сферах активності політичних партій. У такий спосіб політичні партії беруть участь у виборах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, тобто. Х) є суб'єктами виборчого процесу і мають відповідний конституційно-правовий статус» [5, с. 133].

Концепції внутрішньопартійної комунікації визначають обов'язки партійного менеджменту через необхідність підтримки зв'язку між ланками партійної структури. Також акцентується увага на постійних контактах із симпатиками та соціальним середовищем партії. Це накладає на політичні партії додаткові вимоги до діяльності та визначає нові орієнтири ефективності, зокрема в контексті поширення політичних знань про партії.

А. Потіха вірно наголошує, що «процес створення й поширення нових знань має мережевий характер. Традиційні піраміди та вертикалі влади принципово не властиві новому типу суспільства. Головними його елементами є вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки, які втілюють зв'язки між вузлами й розвиваються природно й довільно» [105, с. 210].

Акцентування уваги на владних пріоритетах політичних сил дає змогу уявити масштабність значення партійно-політичного менеджменту. В умовах в умовах антикризової політики держави політичні партії узгоджують позиції з діями урядів та правлячих коаліцій (див.: Г. Боднараш, Н. Ротар [10]). Це також вимагає від партійних менеджерів виважений цільової орієнтації з урахуванням місця конкретної партії в політичній системі. А. Потіха цілком

слушно ідентифікує політичну партію в політичній системі суспільства як «важливий і необхідний елемент для отримання, впливу та здійснення політичної влади. Це інститут політичної системи, який через призму своїх ідеологічних засад збирає та виражає політичні інтереси певних політичних суб'єктів, метою яких є здобуття державної влади чи утримання державної влади» [105, с. 212].

Комунікаційна концептуалізація партійного менеджменту забезпечує розуміння завдань з передачі інформації. Можливість досягти успіху в партійному будівництві визначається здатністю керівників партійних організацій опанувати новітніми технологіями спілкування та передавання політичних посилань. «Одним з найважливіших завдань на початковому етапі дослідження ринку є створення ефективної інформаційної системи, сутність якої включає три основні елементи: ІТ-системи та технічні ресурси, набір практичних програм, операційних та програмних модулів, доступ до підсистем міста та інформаційного забезпечення регіонального рівня», обґрунтовано зазначає А. Потіха [105, с. 214].

Визначення функцій партійно-політичного менеджменту на основі інституційного середовища демократії дозволяє розкрити ключові орієнтири управлінської діяльності партійних менеджерів. Серед них – встановлення гідних та конструктивних відносин з іншими інституціями та захист інтересів у конфліктних ситуаціях. На думку українського політолога А. Кройтора, «демократію в якості одного з типів політичного режиму можна розглядати як сукупність певних процедур, визначених у сфері права.

До них відносяться інституціоналізація найважливіших політичних тем, технологія передвиборчої кампанії, формування та структура парламенту, політичні інструменти вирішення масштабних соціальних конфліктів тощо» [66, с. 322].

Демократичне середовище партійної діяльності визначає змагальний характер партійного менеджменту. Це характерно не лише для внутрішньопартійної демократії, але й для орієнтації організацій назовні. В

умовах виборчих процедур партії намагаються забезпечити відповідні позиції в рейтингах та на виборчих перегонах. У цій ситуації важливою є ініціативність та суб'єктивність партійних лідерів.

Згідно з А. Кройтором, «виборчий період — це боротьба партійної еліти за політичну владу — за право керувати державою, здійснювати державний процес і здійснювати державну політику. Питання демократизації партій та ротації партійних еліт набувають особливого значення в контексті виборчих кампаній» [66, с. 322].

Змагальність партійних діячів та керівних осіб є рушійною силою розвитку партій. Конкуренція стимулює оновлення кадрів та оновлення ідейних основ. Також змагання є визначальним для нових технологій подолання кризи як всередині партій, так і в суспільстві в цілому.

А. Кройтор доречно вказує, що «застосування інструментів політичних технологій у процесах виборчої кампанії, таких як пошук груп цільового впливу, створення точково-ключових повідомлень на основі характеристик відповідної цільової групи та ін. вказує на відповідний рівень політичної конкуренції між партіями та групами еліт в країні і партійною структурою. Процес ротації стосується лише груп еліт всередині партії» [66, с. 323].

Макро-суспільна функція ротації політичних еліт реалізується через співпрацю партійних осередків із афілійованими соціальними групами. Однією з таких груп є молодь, вплив на яку є бажаним через її значну мобілізаційну спроможність. Також молодь забезпечує партійні організації кадрами, попереджаючи кризу старіння. Згідно зі слушною думкою Г. Ільтьо, «основною формою активності молодого покоління в соціальній сфері життєдіяльності громадян та найефективнішою системою взаємодії молоді й держави є молодіжний рух. Наразі є необхідність у посиленні уваги зі сторони держави до молодіжного руху та підготовки плану наукових заходів, результати яких ми матимемо змогу помітити вже незабаром» [44].

Взаємодія із соціальними групами робить партії суб'єктами збирання соціальної інформації. Широка обізнаність в потребах соціальних груп,

зокрема молоді, дає змогу формувати більш адресних вплив та збільшувати популярність. Але при цьому партійний менеджмент повинен зосередитися на базових потребах соціальних груп. Г. Ільтьо справедливо підкреслює, що «даний підхід дає змогу розвивати стратегічні цілі, задуми та мету молодіжного руху України, що полягає у формуванні відповідальності у відношенні молодого покоління до свого майбутнього та майбутнього держави в цілому. Даний аспект дає поштовх до посилення впливу молодіжних рухів на сферу формування та реалізації політики держави, ефективно змінюючи роль молодих людей у питаннях вирішення завдань суспільної сфери та державного рівня» [44].

Ресурсне забезпечення партійних організацій у трансформаційних державах вимагає постійної уваги партійного менеджменту. Слабка соціальна база та кризова соціально-економічна ситуація спонукає до домовленостей з політичними інвесторами. Внаслідок цього можлива втрата керованості політичними силами та перехоплення управління з боку фінансово-промислових груп. Є. Пальшков доречно виявляє ці та інші негативні чинники, які перешкоджають зміцненню партійних утворень. Він вказує на «непряме зростання партії через низькі надходження від реєстраційних зборів та відсутність фінансового забезпечення змусили партії шукати зовнішнє фінансування.

Якщо ці дослідження мають позитивні результати, партійні організації стають маріонетками, віддаленими від виборців, зобов'язаними служити комерційним інтересам своїх клієнтів і приймати необхідні, для цих клієнтів, рішення» [90, с. 116].

Спроможність партій здійснити вплив на суспільство та реалізовувати представницькі функції забезпечується на основі постійного контакту з виборцями та громадянами. У міжвоєнний період від партійного менеджменту вимагається здатність бути актуальними представниками та інстанціями, які «акумулюють» справжні проблеми громадян. У протилежному випадку виникає криза довіри, яка веде до зниження

популярності політичних сил. Є. Пальшков правильно зазначає про «низький рівень довіри до політичних партій як дієвого виразника електоральних інтересів, зростання якого найближчим часом важко прогнозувати в силу слабкості законодавчої гілки влади» [90, с. 118].

Критерієм успіху політичних партій є їхня стійкість незалежно від суспільно-політичної кон'юнктури. Мистецтво партійного керівництва полягає в збереженні рейтингових позицій незважаючи на кризові явища. Це також вимагає чіткого позиціонування в середовищі діяльності групи інтересів та неформальних суспільних рухів. Згідно з позицією Є. Пальшкова, «Тільки в демократичній політичній системі партія є носієм групових інтересів і основним джерелом формування парламенту і уряду, що ставить демократію з усією великою кількістю запропонованих нею виборчих органів у залежність від партії» [90, с. 118].

У цілому антикризова діяльність партійного менеджменту вимагає оцінки та опрацювання великої кількості інформації. Також необхідною є загальна налаштованість на дії в умовах постійної конкуренції не лише з партіями-опонентами, але й іншими суб'єктами громадянського суспільства. Також партійні лідери повинні усвідомлювати своє місце в політичному класі країни (див.: Т. Захарова [34]).

Таким чином, одним з основних теоретичних підходів до опису практик антикризового партійного менеджменту є типологічний підхід. Визначення типу політичної партії надає можливість зорієнтуватися стосовно стратегії розвитку організації, її потреб, ресурсного забезпечення та соціальної бази. Також вагомим теоретичною площиною розгляду партійного політичного менеджменту є площина внутрішньої організації та партійної демократії (див.: Г. Агафонова [1]). Цей простір партологічного дискурсу є похідним від типологічного, але він є тісно пов'язаним із трансформаційними реаліями сучасної України. Важливим ресурсом для виявлення особливостей партійного менеджменту є сучасні неоінституційні теорії, які долучають до політичного спектру різноманітні квазіполітичні організації, суміжні

структури. До них належать профспілки, експертні аналітичні інституції, організації «коренів трави» на локальному рівні тощо.

Важливим аспектом ідентифікації перспектив антикризового партійного менеджменту в сучасному світі є теорії партійного лідерства. Обрання або призначення, або непублічне висування партійних лідерів є одним із смислових концептів дисфункційності партійної системи.

Також одним з перспективних напрямків реалізації партійного менеджменту є розгляд несистемних або маргінальних партій, які протистоять системним партіям та виражають інтереси периферійних соціальних груп. Це дозволяє залучити одразу кілька теорій партійного менеджменту для встановлення цілісної картини цього явища. Водночас комплексне дослідження вимагає встановлення значення суміжних сегментів політичної сфери, які визначають порядок денний партійної політики та партійної конкуренції.

Перспективою подальшого розгляду проблеми, є оцінка ресурсної спроможності сучасних політичних партій в контексті інституалізації громадянського суспільства України.

Партійна політична культура стосується спільних цінностей, вірувань, звичаїв, норм і практик, які визначають спосіб діяльності політичної партії та принципи, які вона підтримує. Ця культура визначає поведінку партії, її стосунки з її членами та прихильниками, а також її підхід до управління та політики. Партійна політична культура може значно відрізнятися від однієї партії до іншої, відображаючи різноманітність політичних ідеологій і цілей. Ось деякі ключові елементи партійної політичної культури:

Ідеологічна орієнтація: політичні партії часто мають чіткі ідеологічні орієнтації, такі як консерватизм, лібералізм, соціалізм або захист навколишнього середовища. Ці ідеології формують культуру партії, впливаючи на її політичні пріоритети та цінності, які вона прагне просувати. Партії зазвичай мають набір принципів або основних цінностей, якими вони керуються при прийнятті рішень і платформі. Ці принципи можуть включати,

серед іншого, зобов'язання щодо індивідуальної свободи, соціальної справедливості, економічної рівності або екологічної стійкості.

Структура політичної партії, включаючи її керівництво, комітети та внутрішні правила, відображає її культуру. Деякі партії можуть мати більш централізовану структуру «зверху вниз», тоді як інші можуть наголошувати на участі низів і прийнятті рішень. Демографія, мотивація та рівень залучення членів партії можуть впливати на її культуру. Наприклад, деякі партії можуть мати різноманітне та активне членство, тоді як інші можуть бути більш однорідними та пасивними.

Політична культура партії може бути відображена в її стилі спілкування. Деякі сторони можуть використовувати палку або конфронтаційну риторику, тоді як інші приймають більш виважений, орієнтований на консенсус підхід. Підходи партій до виборчих кампаній та охоплення виборців залежать від їхньої політичної культури. Деякі можуть наголошувати на організації на низовій основі, тоді як інші можуть покладатися на кампанії в ЗМІ або створення коаліцій.

Розробка політики як окремий процес формування політики партії глибоко вкорінений у політичній культурі. Деякі партії можуть брати участь у розробці відкритої та інклюзивної політики, тоді як інші покладаються на невелику групу партійної еліти. Культура партії може впливати на її підхід до управління під час перебування при владі. Деякі партії віддають перевагу компромісу та співпраці, тоді як інші можуть бути більш конфронтаційними чи ідеологічно керованими.

Інклюзивність і різноманітність: Ступінь, до якого партія цінує інклюзивність і різноманітність, часто є відображенням її культури. Деякі партії можуть активно прагнути залучити недостатньо представлені групи, тоді як інші можуть бути більш ексклюзивними.

Історичні події та традиції можуть сформувати культуру партії. Те, як партія вшановує своє минуле, свої символи та ритуали, може бути важливими аспектами її ідентичності. Етичні стандарти, яких дотримується

партія, можуть бути невід'ємною частиною її політичної культури. Партії можуть мати спеціальні кодекси поведінки або принципи, які керують поведінкою їхніх членів і лідерів.

Отже, партійна політична культура сталих демократій не є статичною і може розвиватися з часом у відповідь на зміну політичного ландшафту, суспільні зміни та внутрішню динаміку. Він відіграє центральну роль у формуванні ідентичності партії, залученні прихильників і впливі на політику та дії партії. Розуміння політичної культури партії має важливе значення для аналізу її поведінки та впливу на політичну систему.

Таким чином, діджитальні виклики політичної діяльності вимагають концентрації зусиль на продукуванні політичного контенту. Відповідно клопітка організаційна діяльність всередині партій позбавлена можливості публічної презентації, перебуває за межами увагу широкого загалу. Тому організаційна структура політичних партій має формуватися від початку з урахуванням цифрових вимог та як найширшого представленням в соціальних мережах та медіа.

Висновки до розділу 2

Кризовість демократичного політичного процесу в сучасних умовах проявляється у втратах пріоритету захисту прав людини та зниження ефективності політичного представництва. У країнах консолідованої демократії політичні кризи є нормативним явищем. Вони пов'язані з функціонуванням консоціальної демократії, яка змінюється та втрачає збалансованість в умовах зростання мігрантських диспропорцій населення. Політика мультикультуралізму спричиняє стирання ознак та маркерів традиційних політичних спільнот, які свого часу сформували сучасний парламентський республіканізм в країнах ЄС.

Розгортання боротьби за расову рівність населення в США значним чином підриває баланс між традиційною республікансько-демократичною дихотомією. За цих умов проста зміна правлячої партії або коаліції не вирішує глибинних питань та усуває можливості для широкого суспільного консенсусу, підриває легітимність діючої демократичної влади. Політичні партії в таких умовах втрачають статус арбітрів між врядуванням, верховною владою та політично ангажованою громадськістю. Остання намагається вирішити політичні суперечності у вуличний спосіб у спосіб насильницьких протестів та безладів, як це мало місце в США після поразки Дональда Трампа.

Криза політичних партій як інституту консолідованої демократії пов'язана з діджитальними умовами політичної діяльності. Соціальні мережі та соціальні медіа усувають саму потребу в партіях як посередника між виборцями та посадовими особами. За партіями залишається формальні функції, закладені в нормативно-правових актах. Можливості досягнення статусу-кво додіджитальної доби не розглядається. Відповідно антикризовим чинником для сучасних політичних партій є пристосування до цифрового середовища комунікації. Політичні лідери партій повинні працювати в умовах виняткової конкуренції, проходити добір у складних умовах, мати чіткі цілі та програмні пропозиції для широкого загалу партійних функціонерів, рядових членів та позапартійних симпатиків. Якщо такі вимоги виконуються, партійне лідерство стає успішним, а партії реалізують антикризову стратегію.

Аналіз досвіду країн демократичного транзиту показав, що кризовість політичних партій пов'язана з недостатньою структурованістю в соціальних та економічних інтересів. В результаті соціальна база перехідних політичних партій виявляється «розмитою», що ускладнює утворення сталої ліво-зеленої та право-консервативної дихотомії. Також правлячі політичні партії легко «спокушаються» на реалізацію автократичних сценаріїв з метою збереження свого панівного становища. Вихід за межі вузьких альтернатив, тобто

зникнення як функціонального інституту політики вбачається в активізації партій в середовищі афільованих громадських структур та об'єднань.

Фактично партії повинні «злитися» з тими структурами громадянського суспільства, які їх підтримують.

Фіксація становища політичних партій в діджитальному форматі має відбутися на основі охоплення партійними структурами потреб розважального контенту. Партії мають постійно постачати (поновлювати) новинні стрічки, з'являтися в соцмережах, планувати інформаційні приводи.

Отже, антикризовими стратегіями політичних партій є організаційна мімікрія, ідеологічний синкретизм, прагматичні підходи до комунікації, креативність в політичному рекламуванні та принциповість і послідовність у просуванні порядку денного. За таких умов партії залишатимуться важливими акторами політичного простору як в умовах сталої демократії, так і в умовах демократичного транзиту.

РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

3.1 Співвідношення криз, ризиків та загроз в антикризовій координації діяльності політичних сил

В умовах сучасної України політичні партії значно знижують свою активність через обмеження військового стану. Водночас навіть у довоєнний час у період пандемії COVID-19 тенденція до зниження кількості акцій та політичних подій за участю партій була досить відчутною. На сучасному етапі актуальним на сучасному етапі є визначення оптимальних траєкторій організаційної трансформації вітчизняних політичних сил на тлі викликів та ризиків.

Політичні партії у сучасний період переживають процеси зміни інституційної ідентичності. В умовах глобальних викликів на національному рівні даються взнаки процеси деінституалізації традиційних механізмів громадського представництва. Зв'язок між соціальними групами й економічними гравцями та політичними процесами національного рівня певною мірою втрачається.

Кризовість політико-інституційних взаємин в Україні відображається на міжнародному рівні. Зарубіжні партнери відзначають недостатню відповідність України міжнародним вимогам. Тому перед партіями стоять нетривіальні антикризові завдання, пов'язані із налагодженням міжпартійних взаємодій. На погляд сучасних українських фахівців, ключовою є «розбудова інституційної спроможності держави. При цьому хочу звернути увагу на одну важливу річ: розбудова інституційної спроможності держави є одним з основних пунктів Національної програми відновлення України, яка була представлена на конференції з відновлення України в Лугано (Швейцарія). Тобто це говорить про те, що є розуміння з боку влади про доцільність постановки проблеми саме в такому сенсі» [82, с. 18].

Нарощування інституційної спроможності української державності обговорюється як на науково-практичному, так і на прикладному рівнях. Ідеться не лише про інститути публічного врядування, але й про механізми політичного представництва і політичного управління. Вони є ключовими у системі ідентифікації суспільства як демократичного. Як вважають українські політологи, «говорячи про інституційну спроможність держави, ми маємо на увазі функції, які виконують державні органи, та результати, які дає реалізація цих функцій. У цьому випадку скептики можуть заперечити: яка ж інституційна спроможність держави без грошей? Однак це лише частково. Зараз зрозуміло, що держава не в змозі це зробити і навряд чи може виконувати той ряд функцій, які вона виконувала до початку повномасштабного вторгнення.

А це означає, що їх інвентаризація є необхідною формою державного відновлення» [82, с. 18].

Кожен з інституційних секторів сучасної української політичної системи вимагає прискіпливої уваги в контексті антикризових реформ. Рекрутування політичної еліти та формування дієвого лідерства вимагає уваги з точки зору підсилення спроможності. Ця категорія означає дієвість, ефективність та можливість відповідати закладеним функціям.

Розріз складу української еліти потребує подальшої систематизації саме в контексті спроможності.

На думку Оксани Зорич, «важливо, що кількісний вимір політичної еліти може бути інтерпретований порізно – від декількох тисяч високопосадовців до декількох десятків осіб, що приймають політичні рішення, контролюють переважаючу більшість ресурсів держави та впливають на масові суспільні настрої українців, а також міжнародний імідж нашої держави у світі. Також істотно зазначити, що в середині будь-якого елітарного кола, у тому числі на рівні держави, присутня своя внутрішня структура та ієрархія, на які необхідно зважати, досліджуючи, зокрема, нове покоління українського політикуму» [82, с. 19].

В контексті російського військового вторгнення та війни, що триває, розгляд розстановки політичних сил має враховувати не лише формальні, але і глибинні аспекти. Ідеться про потенціал деструктивних антидержавних політичних сил, який має відновити проросійський вектор в українській політиці. Запобігання цьому також є вагомим антикризовим завданням інституційної стійкості. Фахівчиня вірно закликає «чітко зважити, будь-які ризики в аналітичній площині від потенційно можливих реваншистів з боку представників попередніх політичних поколінь, особливо прибічників «руського міра», які офіційно пішли з авангарду великої політики в Україні, але при цьому зберегли ресурс для самовідновлення масштабів можливого їх впливу на подальше можливе прийняття рішень політичного характеру» [82, с. 20].

Зміна генерації політичної еліти в Україні також розглядається в контексті конституційної спроможності.

Процеси посилення функціональності політичних еліт час від часу ініціюється лідерами української держави. Відповідно ці імпульси мають генеруватися постійно або на регулярній запланованій основі.

«У цьому ключі одним із ключових питань аналізу нової генерації політичних еліт, а також її майбутнього оновлення та розширення є доцільність застосування принципу бажання, тобто – зупинити тих, хто має політичні погляди, економічну відповідальність, торгівлю, громадська довіра була дискредитована на найвищих рівнях влади, з боку кремля та підтримки повномасштабної війни в Україні.

Тому зрозуміло, що можна забезпечити стабільність впливу політичної пропагандистської діяльності, сприяючи очищенню вищих ланок влади від чиновників, політичні симпатії яких не відповідають уявленням про соборність, єдність української держави, її територіальну цілісність і незалежність», вказує вчена [82, с.20].

Міжнародні оцінки спроможності інституційної основи демократії в Україні вже тривалий час виступають подразнюючим чинником для

української політичної еліти. Водночас об'єктивний погляд на спроможність політичної системи повинен спонукати до дій щодо її перетворення. Ці дії на сьогодні мають обмежену ефективність.

О. Кондратенко на основі аналізу міжнародних даних наводить думку, що «серед досліджуваних країн Україна не входить ні до групи країн з неповною (недосконалою) демократією, ні до групи класичних ринкових економік чи самовпевнених демократій.

Однак експертні визнають, що Україна стала парламентсько-президентською республікою, де регулярно проводяться багатопартійні вибори» [59, с. 25].

Диспропорція в інституційному впливі гілок влади визначається українськими аналітиками, а також зовнішніми спостерігачами.

Нормативізація контролю виконавчої влади та президентського центру прийняття рішення над всім політичним спектром «кидається у вічі» всім, хто здійснює моніторинг української політичної системи. Подолати тенденцію негативного стану демократичних перетворень з боку спостерігачів можуть лише реальні здобутки та заходи.

О. Кондратенко наголошує, що «зменшуючи роль формальних державних інститутів і партійних структур, президент і його оточення вдалися до підпорядкування потужним бізнес-групам, щоб забезпечити прихід до влади нової групи.

Жодні важливі політичні рішення тоді не приймалися Кабінетом міністрів чи парламентом країни без схвалення президента» [59, с. 32].

Непублічні та напівлегальні механізми прийняття політичних рішень в Україні також ставлять під сумнів спроможність та вектор демократичних перетворень. Політичний досвід України пов'язаний із формуванням авторитарних за характером та непотистських за змістом владно-політичних відносин. Вони не є ексклюзивним надбанням України, проте вказують про недосконалість відкритості політичних відносин.

О. Кондратенко «Для означення нової кланово-олігархічної системи в Україні у політологічний обіг було навіть введено термін «Сім'я». До цієї групи входили найближчі родичі та найбільш віддані політичні соратники Президента України, котрі за свою лояльність отримали найвищі посади в державі, а разом з тим і доступ до фінансових потоків. Вибудовування президентом авторитарного режиму на ґрунті особистих зав'язків зумовило формування та зміцнення негативних настроїв в українському суспільстві» [59, с. 32].

Антикризові стратегії сучасних українських політичних партій мають враховувати історію конституційного регулювання політичної діяльності. Багаторазові спроби реформування відносин всередині політико-правової системи спричиняють запитання з боку спостерігачів та аналітиків. Відповідно у післявоєнний час нагальним завданням є з'ясування взаємодій та специфічних завдань як правової сфери, так і найвищої політичної влади.

О. Кондратенко «конституційна криза виникла через те, що судова влада виявилася непередбачуваним актором, здатним діяти поза межами приватних економічних інтересів окремих суддів.

У 2021 році зберігається загроза згорання реформ через масові процедурні порушення в головному законодавчому органі та корупцію в судах» [59, с. 35].

Інституційна спроможність політичного представництва в Україні ґрунтується на регіональному і локальному вимірі. Процеси децентралізації висунули питання автономії та самоорганізації політичних обговорень та прийняття рішень. Великомасштабна мультиплікація нових об'єднаних територіальних громад минула поза межами адаптації до цієї системи локальних та регіональних осередків політичних партій.

О. Кондратенко «у 2019 році в межах проведення реформи децентралізації фіскальної системи було створено та профінансовано 1002 об'єднані громади. Це сприяло збільшенню доходів місцевих бюджетів на 14%. Маючи абсолютну більшість у парламенті, група В. Зеленського має на

меті найближчим часом завершити процес децентралізації державного управління та об'єднання громади через завершення внесення змін до української Конституції» [59, с. 43].

Кейси українських політичних виборів дають змогу зрозуміти про практики непублічного програмування електоральних результатів. За наявності монопартійності в певних сегментах прийняття рішень існує можливість домінування в гілках влади. Запобігання таким результатам є завданням антикризових політичних стратегій на всіх рівнях. О. Кондратенко слушно вказує, що «вибори до парламенту України, які було проведено восени 2012 року, були визнані кроком назад від досягнутих раніше виборчих стандартів.

За результатами даних виборів Партія регіонів за пропорційною системою отримала близько 30 відсотків голосів виборців, але отримала 50 відсотків більшості місць» [59, с. 51].

Внутрішня інтегрованість вектору владного домінування та схильності низових ланок публічного управління діяти за сценарієм підтримки правлячої групи спричиняють значні диспропорції у підсумках виборів. Результативність конкретних політичних сил прямо пов'язується з непрозорістю ведення виборчих процедур та етапів виборчої кампанії. Уникнення таких прецедентів також можна розглядати як важливе антикризове завдання.

О. Кондратенко вказує, що «окружна система одноразового голосуванням не має порогу більшості на користь централізованої правлячої партії. Також спостерігалася відсутність рівності умов у виборчому процесі, відсутність прозорості у фінансах партій та підведенні результатів виборів.

У деяких випадках були очевидні великі розбіжності між екзит-полами та офіційними результатами, що викликало сумніви щодо справедливості» [59, с. 51].

Місцевий рівень української політики показав, що політична конкурентність партій значно залежить від їх зв'язку з провідними соціально-

економічними акторами територіальних громад. Попри спроби обмежити вплив політичних інвесторів, політичні організації виявилися спроможними реалізувати можливості підтримки своїх кандидатів та визнання оптимальних підсумків виборів для мирських політичних сил.

О. Кондратенко стверджує, що «у липні 2020 р. до Виборчого кодексу були внесені зміни, якими запроваджено недемократичні обмеження виборчих процедур. Кодексом передбачено два види виборчих систем в Україні: мажоритарна система для невеликих територіальних громад; пропорційна система з відкритими партійними списками для обласних і районних рад, а також територіальних громад із кількістю виборців більше 10 тис. і менше 90 тис. осіб. Перевагу від відкритих виборчих списків мали лише ті кандидати, які подолали виборчу квоту у 25 % голосів виборців, тоді як решта кандидатів залежала від позиції у списку, визначеному політичною партією» [59, с. 55].

Через низьку інституційну спроможність політичних партій, вони мають обмежені можливості впливати на процеси як на макро-, так і на локальному рівнях. В політичному середовищі України поширюється думка про необхідність заміни партій громадськими суб'єктами. Відповідно як показали приклади помаранчевої революції та Євромайдану, відсутність ролі партії в ключових процесів управління і представництва веде до дестабілізації та громадського активізму. На часі реалізація спільних партій на громадських проєктів підвищення інституційної спроможності.

О. Кондратенко коментує «вони мало довіряють політичним партіям, що надає більшої відповідальності НУО, і вони намагалися зосередитися на меті інституційної трансформації, а не на тривіальній зміні влади.

Для покращення комунікації між політичними та громадськими акторами-учасниками протестів у грудні було створено Всеукраїнське об'єднання «Майдан»» [59, с. 66].

Таким чином, подолання кризовості політико-інституційного середовища сучасної української системи прийняття політичних рішень

вимагає консенсусу між владою, партіями, елітами та громадянським суспільством. Експертна спільнота вже ідентифікувала основні чинники та риси інституційної неспроможності демократії в Україні. Відповідно із закінченням військових дій належить звернутися до посилення дій щодо підсилення спроможності демократичних інститутів.

Одним із значущих елементів відновлення ролі політичних партій у прийнятті стратегічних рішень є антикризова політика (див.: А. Яскевич [152]). Вона надає можливість проявити себе тим політичним силам, які здатні запропонувати кожному конкретному суспільству адаптаційні заходи з урахуванням інтересів і потреб індивідів та основних соціально-демографічних і майнових груп. У ситуації глобальної коронавірусної пандемії антикризові пропозиції в програмах політичних партій – це шлях до консолідації суспільства, яке перебуває в депресивному стані, втрачає внутрішню інтеграцію та орієнтири соціального розвитку.

В сучасній Україні антикризові програми та діяльність політичних партій здійснюються в рамках взаємодій в державній інституційній структурі. У зв'язку з цим антикризова роль партій поступається в публічній сфері ролі урядів та парламентів, регіональних адміністрацій та місцевих громад. Звідси актуалізується питання підвищення значення партій як акторів антикризової політики та формування їх нової інституційної ідентичності.

Нагальним є встановлення антикризової ідентичності сучасних політичних партій. Звертає на себе увагу ідентифікація механізмів висування антикризових пропозицій з боку сучасних політичних сил.

На сучасному етапі роль політичних партій в розробці антикризових стратегій держави є досить підпорядкованою. Партії перебувають у залежності від виконавчих інституцій у контексті «рутинного бюрократичного функціонування». Відповідно й антикризова діяльність державних установ залежить від їх відомчої підпорядкованості та вузького розуміння своїх функцій. Українські вчені Н. Соколова, А. Герасименко, Ю. Маковська пояснення високої ефективності в подоланні кризових явищ

знаходять у «застосуванні потенціалів державно-приватного партнерства в інфраструктурі господарчого комплексу.

В умовах розвиненої економічної системи в Україні держава відповідає за міську та транспортну інфраструктуру, охорону здоров'я, освіту та соціальне забезпечення, безпеку та громадський порядок, оборону та геологорозвідку. У перерахованих сферах держава має багато повноважень та інструментів управління. Водночас існує гостра потреба у покращенні якості державних послуг та ефективності їх надання. Враховуючи масштаби цих галузей, відновлення розвитку є важливим фактором виходу з кризи. Тому потреба у державно-приватній співпраці в інфраструктурному секторі може бути дуже високою» [125, с.554].

Отже, в сучасних умовах вагомими є чинники ініціативності й широкої полідисциплінарності, як кваліфікаційні вимоги для учасників антикризових обговорень та прийняття рішень.

Антикризові програми сучасних політичних партій іноді виступають «заручниками» ідеологічних традицій, які склалися багато десятиліть тому. Це значно звужує стратегічні перспективи антикризового аналізу та ускладнює пошук профілю партійної діяльності, який здатний підвищити антикризове значення політичних сил. Українські науковці відзначають стан невідповідності ідейних засад політичних партій та завдань суспільства як ідеологічну кризу. М. Примуш, встановлюючи зміст процесів гібридизації політичної ідеології, справедливо вказує, що ця тенденція притаманна не тільки Україні, а й іншим країнам пострадянського простору. Здійснивши шлях трансформації від тоталітарної системи до демократичного розвитку, пострадянський простір зіткнувся з дуже складною та специфічною проблемою – повільними темпами модернізації політичних інститутів. Це призвело до того, що на ментальному рівні населення України та інших пострадянських держав на практиці виявилось неготовим до прийняття ліберальних цінностей, що призвело до суспільно-політичного замовлення на

сильного лідера» [106, с.199]. Це ще більше ускладнює ситуацію для партій в сучасній Україні.

Складність співвідношення глобальних та національних викликів для партійної системи полягає в можливості ідентифікувати свою перспективну інституційну роль в рамках постійної зміни обставин та нових політичних подій. Це змушує політичні сили шукати гнучкі форми ідейного самовиразу для пошуку близькості з уявленнями та станом свідомості громадяни. Це породжує еклектику та гібридизацію політичного спектру. М. Примуш слушно відзначає, що прихований вплив гібридизації полягає в тому, що «правляча політична партія змінює свою ідеологічну позицію відповідно до електоральних симпатій виборців. Проте не можна сказати, що партія завжди повинна спиратися на позиції тієї чи іншої ідеології. Крім того, сучасні тенденції глобалізації вимагають від партій створення більш універсальної ідеології, яка б пропагувала толерантність, антисемітизм і соціальну безпеку для людей» [106, с. 200].

Трансформаційна природа багатьох політичних систем впливає на стратегічні пріоритети політичних партій. Інтеграція до реалій політичної демократії змушує партії мікувати та приховати власні прагнення й справжні цілі. При цьому необхідним залишається представляти лояльність до демократичних цінностей, чого вимагає обговорення антикризових програм і стратегій на рівні публічної суспільної дискусії. Згідно з М. Примушем, «ідеологічна криза це нездатність політичної партії запропонувати суспільству певну ідеологію або набір цінностей, а також відсутність чіткого розуміння захисту прав громадян, що є фундаментальним положенням демократії» [106, с.201].

Стан та засоби просування партійних антикризових пропозицій в кожній країні залежить від особливостей соціально-політичного представництва. Якщо партії мають виразне «амплуа» представників певних соціальних політичних та соціальних груп, то їх антикризові пропозиції мають захищати інтереси означених спільнот. Однак, це може коригуватися

на рівні макрополітичних важелів представництва. Д. Медяник вірно вказує, що «у сучасних демократичних країнах безпосередня взаємодія між групами інтересів і державними органами зазвичай має форму обговорень. Майже всі федеральні агентства мають різноманітні консультативні ради, комітети та комісії. Більшість цих агенцій зосереджено під керівництвом міністерств економіки та праці. Дорадчий орган інституціоналізує відносини між групами інтересів та державною адміністрацією, постійно забезпечуючи та регулюючи участь фінансово-промислових груп у процесі формування політичної волі» [76, с. 227].

Наявність непрофільних політичних акторів як учасників соціального представництва на сучасному етапі створює для політичних партій конкурентне середовище та можливості убезпечити своє становище. Ці обставини у період пандемії та глобальної економічної кризи вимагають якнайшвидшого пристосування до нових реалій. Згідно з Д. Медяником, «загалом можна сказати, що основною проблемою сучасного представництва у «старих» демократіях є відновлення демократичного представництва, тобто додавання політичного представництва інтересів громадян до неполітичного представництва та додавання інституційного представництва до позаінституційного представництва» [76, с. 228].

Виразними конкурентами політичних партій в антикризовій діяльності є групи інтересів. Вони прагнуть просувати свої рішення в рамках антикризової політики, які відрізняються від партійних пропозиції. Не публічністю та фокусуванням уваги на корпоративних інтересах. Д. Медяник аргументовано стверджує, що «природною реакцією груп інтересів на «партизанський вакуум» є бажання заповнити його самостійно, отримати доступ до політичної влади та вирішувати завдання, які в принципі мають бути компетенцією політичних партій. Таким чином вони самі неминуче набувають ознак політичної партії і часто свідомо переходять до «партійності» своєї діяльності» [76, с.228].

Серйозним викликом для антикризового «амплуа» політичних партій слід вважати антидемократичні тенденції парламентаризму окремих країн. Непропорційність представництва та зловживання статусом правлячих партій істотно звужує можливості рівного представництва.

Т. Костюк слушно зазначає, що «неможливо, щоб партійна криза не торкнулася парламентських інститутів. Зокрема, значний вплив на політичне представництво мали антидемократичні тенденції в партійних організаціях. Особливо ця тенденція проявляється тоді, коли потрібно досягти певного результату» [62, с.26].

Стратегічне планування результатів електоральної компанії з боку найвищих політичних еліт також не сприяє висуванню дієвих та результативних антикризових пропозицій. Однак такий стан є ресурсом для протестних та опозиційних політичних сил в розгортанні критики правих політичних сил. Т. Костюк справедливо зауважує, що «виборців позбавляють можливості зробити раціональний, справді значущий вибір. Усе залежить від дій виборців, і вони не призводять до жодних наслідків: використання виборчої урни – це, насамперед, регулювання відносної влади еліт, а не вибір між ними» [62, с.27].

Звідси партії спочатку тяжіють до ролі чинників «кризо творення», ніж до ролі запобіжників криз.

Спроможність політичних партій представити антикризові альтернативи залежить серед іншого до їх інтегрованості до традиційного порядку денного та лояльності до політичних еліт. Однак вузькокорпоративні механізми антикризової адаптаційні не лише не враховують інтереси значних соціальних верств, але й не забезпечують артикуляцію інтересів у публічній сфері. Звідси політичні партії можуть домагатися публічної демонстрації кричущих не відповідностей електоральної демократії.

Т. Костюк обґрунтовує зниження кількості партійних членів, падіння довіри до партій, різке зниження виборчої активності громадян, зниження

мобілізаційної ефективності старих організаційних форм діяльності як симптоми партійної кризи. «Вони зумовили більш корпоративний характер представництва, демократія знайшла ряд властивостей, які характеризують її скоріше, як «імітаційну» демократію, в якій парламент виступає чимось на зразок обов'язкового протоколу: імітація інститутів і процедур» [62, с. 28].

Світовий досвід представлення партійної позиції в конкурентних умовах показує, що громадяни здатні ідентифікувати справжні та приховані наміри політичних акторів. В. Донець вірно вважає, що «партії змагаються в умовах відкритого інформаційного суспільства демократичної країни, можливість впливу на громадську думку у них однакова, більша увага приділяється об'єктивним вчинкам політиків, а не методам їх висвітлення для громадськості» [27, с.283].

Інституційна роль політичних партій в рамках антикризової політики залежить від балансу можливостей центрів ухвалення політичних рішень. В рамках президентської республіки антикризові пропозиції політичних партій можуть ігноруватися президентом або прем'єр-міністром як основними центрами формування політичного порядку денного.

Згідно з М. Нурмухометовою, «перехідний період політичної системи встановлює діаметрально протилежні ролі та функції як для політичних партій, так і для глави державної інституції, але їхні функціональні обов'язки значною мірою залежать від скоординованих дій як законодавчої гілки влади, так і глави держави» [83, с. 449].

Наявність авторитарного чинника впорядкування зусиль антикризового забезпечення спонукає партії, до яких позицій з метою усунення імовірної конфліктної взаємодії, яка може мати непередбачувані наслідки. Однак надто сильний контроль також звужує можливості широкого представництва політичних альтернатив. М. Нурмухометова слушно підносить питання аналізу ролі «обов'язок контролю за політичними рішеннями не обмежується взаємодією між гілками влади, але також включає визначення інституцій, відповідальних за їх виконання. Найближчий час наукових пошуків буде

присвячено саме проведенню порівняльного аналізу цього аспекту» [83, с.449].

Таким чином, «антикризове амплуа» політичних партій залежить від їх місця в інституційній структурі прийняття рішень. Також грає роль їх ініціативність, креативність та адаптивність до мінливих умов. Кризові виклики виступають середовищем нових можливостей для модернізації партійних антикризових платформ та їх представлення у суспільстві.

Таким чином, сучасні політичні партії здатні виступати потужними акторами антикризової політики. Водночас серйозними викликами є конкуренція в політичній публічній сфері з індивідуальними ідеологічними гравцями, а також децентралізованими мережними громадськими рухами. Зазначені актори значною мірою монополізують медіапростір. Вектором діяльності сучасних політичних партій має стати генерування антикризових політичних пропозицій як у контексті діяльності публічної влади, так і в експертному середовищі. Правлячі та опозиційні політичні сили мають формувати свої антикризові платформи на основі ретельного аналізу політичних альтернатив та співвідношенням зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сучасні українські політичні партії переважно виступають в ролі медіа-проектів, орієнтованих на конкретні виборчі події. У зв'язку з цим їх стратегічна роль та антикризові пропозиції втрачається. На часі перегляд ідеологічних та прагматичних засад вітчизняної партійної системи з точки зору кризового аналізу та прийняття рішень. Перспективи подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті, є виокремлення алгоритмів політико-програмового забезпечення антикризової діяльності сучасних політичних партій.

Кризове середовище українських політичних партій набагато більш ускладнене, ніж ситуація сталих демократій. Умови пандемії та військове вторгнення російської федерації значно звужують можливості для публічного просування платформ та програм.

До кризових елементів політичної системи належать відхід від традиційних практик, які були інституалізовані в доцифрову добу.

Катерина Одарченко доречно відзначає, що «традиційна модель партії, яка базувалася на масовості, соціальному представництві, жорсткій організаційній структурі та ідеологічній ідентифікації, зафіксована в історії, як згадувалося раніше, терміном «всеосяжність» (що охоплює всі сторони) використовується для опису відсутності ідеологічної узгодженості» [85].

Також значущим параметром діяльності сучасних політичних сил слід вважати віртуалізацію взаємодії політичних сил та громадськості. На сучасному етапі організаційна спроможність українських політичних сил значно знижена внаслідок відтоку політичних інвесторів та задіяння великої кількості проактивних членів на фронті. Також зазначається, що деталізація програмних положень значно спотворює послання, які партії намагаються донести до потенційних виборців. К. Одарченко вірно вказує, що «програма скеровує діяльність партії, коли вона перебуває при владі. В той же час, партії повинні інформувати громадянське суспільство і виборців про свою діяльність та вживати всіх можливих заходів, які б збільшували прозорість, надавали ґрунт для здорової критики та передбачали вимірювальність здобутків. На практиці «ідеологію» політичної програми партії її замінює симулякр, електорального гатунку, який має головним чином поверхневі акценти щодо програмно-стратегічних цілей партій» [85].

Значним явищем політичного процесу сучасної України слід вважати «квазіпартизацію» – це процес, коли політичні сили мають формальний характер, неповною мірою відповідають реєстраційним вимогам тощо. Також вони можуть бути афільовані з іншими інституційними гравцями політики, зокрема групами інтересів, корпоративними утвореннями всередині бюрократичних структур тощо.

Науковиця слушно наголошує, що «створення політичних партій в Україні зосереджено навколо інститутів державної влади, що призводить до трансформації передвиборчої партійної діяльності в стратегію управління

для отримання контролю, невизначеності навколо політичних ідеологій і суспільства та створення квазіпартійних структур через ідеологічні відмінності. Особливої помітності цей факт набуває останнім часом» [85].

Загальна кризовість політичної системи України має певну періодичність та особливості яким сформувалися на основі особливостей політичного управління і представництва. Українська політична система будується у важких умовах одночасного будівництва держави і політичної нації. Відповідно кризовість окремих інституцій та міжінституційних взаємин проявляється у багатьох вимірах.

Знана українська дослідниця Г. Зеленко відзначає, що «політична історія України була відзначена різними кризами транзитних суспільств, такими як криза ідентичності, участі, проникнення, розподілу та легітимності. Одночасне виникнення криз в Україні мало значний вплив як на соціокультурний, економічний, так і на політичний режими» [35].

Ототожнення кризовості та дисфункційності інституційного підґрунтя політичної системи на сучасному етапі відбувається внаслідок наявності нематеріальних чинників впливу на розвиток політичного процесу. В умовах війни з агресором великого значення набуває стійкість партійних політичних інститутів. У даному випадку надважливим є фокусування ціннісних пріоритетів навколо певного вектору ідентичності. Г. Зеленко виправдано називає однією з найчутливіших і болісних для суспільства «кризу ідентичності. Складність цієї кризи пояснюється тим, що вона стосується політичної культури суспільства — сфери, яка найскладніше і найповільніше трансформується. Для цієї кризи характерний розпад ідеалів та цінностей, які домінували у політичній культурі попереднього періоду. Зазвичай, коли настає криза ідентичності, люди намагаються шукати нові духовні та ціннісні орієнтири, нові групи, з якими вони б змогли себе ідентифікувати» [35].

Крім суто політичних аспектів підвищення стійкості національної політичної системи в умовах війни вагомим значення мають соціальні вимоги. Стан соціального самопочуття ґрунтується не лише на фактичних

ситуативних параметрах соціального забезпечення. Він будується на процесах соціально-економічного розвитку та розподілу національного багатства між соціальними групами в мирний час. Роль партій в цих процесах мала б бути однією з ключових. Фахівець ПенД НАНУ справедливо вважає, що «складна політична криза в країнах транзиту відома як криза розподілу, яка характеризується нездатністю правлячого класу забезпечити зростання матеріального добробуту та соціального стану. Стан і характер благ є вирішальними факторами, які визначають рівень підтримки чи опозиції реформам і легітимність політичного режиму. При переході від авторитаризму до демократії, а також від планової до ринкової економіки зниження рівня життя громадян є фактором неминучої економічної кризи» [35].

Ідентифікація кризовості політичної системи в Україні відбувається на основі багатьох емпіричних фактів, зокрема локального та регіонального рівня. Аналітики та учасники політичних взаємодій відзначають кризу спроможності політичних сил, які мають забезпечувати політичне представництво. Окремі регіони демонструють явище занепаду партійного життя включно з партійним лідерством та політикою організаційної структурою. Експерти-спостерігачі партійної кризи на Київщині у контексті повномасштабної війни очікували на «нова хвиля підтримки націоналістичних партій, таких як ВО «Свобода».

«Вічна» посада Тягнибока в кріслі голови партії змусила аналітиків припустити, що ця політична сила була остаточно токсичною. У 2020 році партія не набрала достатньо голосів для проходження в обласну раду, але змогла отримати кілька мандатів на рівні громади. Питання ВО «Свобода» завжди було пов'язане з фінансуванням, або розтратою виборчих коштів на політичному рівні партії, окрім репутації та престижу її лідерів.

Щоб мати сильну позицію, навіть під час тимчасового затишшя перед виборами, необхідно працювати злагоджено» [91].

Емпіричні приклади життєдіяльності політичних партій свідчать, що колишні моделі лідерського управління партіями поступово втрачають своє значення. Окремі політичні сили, які сфокусовані на певному типі лідерства, опиняються перед викликами невідповідності новітнім реаліям. Очікування отримання успіху на основі колишніх технологій є безпідставними. Аналітики партійної кризи на Київщині загалом говорять про «Батьківщину», як про класичний приклад «без основного лідера партії розпадуться. Війна негативно вплинула на політичну позицію Юлії Володимирівни Тимошенко, що призвело до її поступового виходу із загальної картини та зниження видимості партії. До того ж від лідерів кожен день чекають відповідності іміджу, але пластика і брекети вже давно не вихід.

Незважаючи на неминучість цього, Юлія Тимошенко зрештою вирішила стягнути додаткові кошти зі столичних забудовників, які мають пряме відношення до політичної влади. Ми вважаємо стан партії майже небезпечним, враховуючи низьку активність Юлії Тимошенко та Всеукраїнського Об'єднання «Батьківщина» загалом» [91].

В умовах військового протистояння та напруження зусиль суспільства відзначається певне несприйняття традиційними політичними силами векторів розвитку суспільства. Старі партії можуть набути характеру позасистемних та здійснювати неконструктивну політичну діяльність висуваючи претензії до діючої влади. У контексті загальної картини партійної кризи в київському регіоні аналітики вважають проблемними навіть «недалекі плани, адже в країні війна. Але вона точно закінчиться нашою перемогою. Уже зараз серед військових є лідери, яким довірять значно більше, ніж політикам. Тому з їх авторитетною позицією потрібно буде рахуватися. Найпростіший шлях вирішення проблеми – долучати їх до політсил та різних проєктів, як це було після 2014 року. Якщо цього не буде, вони можуть консолідувати зусилля і створити серйозну конкуренцію сформованому політичному устрою» [91].

Специфічний характер політичного життя в Україні в період війни веде до концентрації представництва політичного різноманіття в медійному середовищі Інтернет. Можливості публічного представлення партійних уподобань в інший спосіб значно обмежені. Відповідно оцінка спроможності політичних партій ведеться на основі їх проявів в Інтернет-комунікації. Спостерігаючи розвиток політичної системи України в умовах війни Гліб Макаров (співробітник НІСД, к. політ. н.) підтримав думку, що «поява блогосфери створює ризик посилення тіньового впливу на засоби масової інформації, враховуючи, що багато блогерів більш сприйнятливі до контролю за їхньою залежністю від груп інтересів, ніж звичайні ЗМІ. Зростання потреби в соціальних мережах як заміни традиційних ЗМІ, зокрема телебачення, сприятиме диференціації партійної системи. Ці канали зв'язку більш доступні для громадян, оскільки не потребують великих грошових витрат і відносно недорогі» [98].

Експертні погляди на перспективи партійного життя в Україні в аспектах політичного представництва врядування та прийняття рішень зводяться до вимірювання активності та спроможності політичних сил. Якщо ця активність буде підтверджувати організаційну стійкість, то партії зможуть вступити до активної політичної діяльності одразу після припинення військового стану. У протилежному випадку вони зійдуть з політичної арени. Згідно з розвідкою «Політична система України в умовах війни», «війна трансформувала політичне та інформаційне поле України. Учасники дискусії зазначали, що система державного управління не зазнала суттєвої трансформації. Згідно з демократичними засадами в Україні досі функціонують основні гілки влади. За словами Олексія Їжака, запровадження Військових адміністрацій не мало істотного впливу на ситуацію на місцях в короткостроковій перспективі» [98].

Концентрація уваги експертів на елементах появи ліво-правової або ліберально-консервативної партійної дихотомії свідчить, що для певної частини політичного спектру почергова зміна партійних та світоглядних

альтернатив виглядає оптимальним сценарієм. Це може підтверджувати активністю конкретних політичних сил, лідерів та публічних репрезентантів партій. Зокрема, правоконсервативна альтернатива в Україні існує у вигляді партії «Європейська солідарність». Парадоксальним моментом є те, що проєвропейські політичні сили в ЄС зазвичай мають соціал-демократичне ідеологічне підґрунтя.

Аналіз політичної системи України в умовах війни, показаний в думках експертів, викладає перспективи виникнення фактичної двопартійності в Україні після війни. Зокрема, експертка Ірина Павленко наголосила на діючих двох основних партій: влади та опозиції. На її думку сьогодні не є очевидною поява принципово нових політичних партій всеукраїнського масштабу, спроможних подолати 5-відсотковий бар'єр та організувати і фінансувати свою виборчу кампанію в масштабах всієї країни» [98].

В умовах передчуття поновлення партійно-політичної діяльності є тенденція до програмування успіху певних виборних проєктів. В цих умовах важливим питанням є здатність політичних акторів до самообмеження та консолідації. Гіпотетичні судження про можливість громадського політичного проєкту на основі волонтерських рухів потребують подальшої емпіричної апробації.

На думку І. Павленко, висловлену в рамках дослідження політичної системи України в умовах війни, «у випадку якщо громадському суспільству разом із волонтерами колись і вдасться створити партійний проєкт, який матиме успіх та буде здатним подолати прохідний бар'єр у 5 відсотків голосів виборців необхідних для потрапляння до Верховної Ради України даний проєкт все ж не буде вважатиметься політичною партією в інституційному понятті даного терміну. Це призведе до створення партії, яка демонструватиме недоліки багатьох попередніх подібних політичних ініціатив. Йдеться про відсутність партійного активу для формування парламентського представництва такої проєктної партії (звичайно, політичні партії можуть включити до своїх виборчих списків позапартійних

кандидатів). Але ці нові учасники політичного процесу не зможуть протриматися у довготривалій перспективі» [98].

Низка дослідників ідентифікує кризові явища у функціонуванні політичної системи України. Зокрема, йдеться про відносини влади та опозиції. «Проопозиційні» експерти та аналітики відзначають неоптимальність подібних взаємин. Водночас умови військових дій значно віддаляють чинну владу від будь-яких особливих дій, які спрямовані на налагодження діалогу з критиками, які сповідують довоєнні принципи.

Політичний експерт Дмитро Снегірьов уразливим місцем демократії, що небезпечно за концентрації влади в одних руках, називає «опозиційні партії практично виключені з процесу вироблення та ухвалення державних рішень, а отже, позбавлені засобів впливу на владу. Сьогодні українська політична опозиція не має ані можливості, ані засобів впливати на формування політичних та управлінських рішень. Вони або повністю усунуті від важелів влади та управління, або допущені лише до часткової участі у формуванні офіційних органів, які суттєво не впливають на офіційний курс державної політики» [124].

Функціональність та спроможність елементів політичного порядку в Україні є вирішальними параметрами для оцінки подолання кризовості післявоєнний період. Збереження діючої владою контролю над соціально-економічною ситуацією забезпечує їй підтримку більшості населення. Відповідно діалог з опозицією про певний розподіл повноважень та сфер впливу є безпідставним доти, доки опозиція не знайде оптимальних та ефективних шляхів представлення своїх вимог в публічному просторі.

Д. Снегірьов слушно наголошує, що «результативність опозиції та неефективне виконання нею функцію суспільного характеру має залежність від низки факторів. Серед яких наявність механізмів урахування позицій представників меншості при прийнятті парламентських рішень, суспільна підтримка умов опозиції, єдність опозиційних сил та наявність авторитетного лідера» [124].

Помилкові дихотомії в партійній комунікації виникають, коли політичні партії або їхні представники представляють складну проблему так, ніби існують лише два крайні та протилежні варіанти, нехтуючи нюансами та потенційними проміжними рішеннями. Ця тактика часто використовується для спрощення складних питань з метою переконливих аргументів або для створення відчуття терміновості чи поляризації.

Фальшиві розбіжності можуть перешкоджати змістовним політичним дискусіям і сприяти політичному розколу.

Ось кілька прикладів фальшивих дихотомій у комунікації партії, які доречно подолати на основі антикризисних стратегій розвитку.

Партії можуть представити хибний вибір пріоритетності економічного зростання за рахунок захисту навколишнього середовища або навпаки. Насправді політика може збалансувати як економічні, так і екологічні проблеми. Партії можуть розглядати дебати як вибір між посиленням національної безпеки та захистом приватного життя особи. На практиці політика може бути спрямована на досягнення обох цілей.

Політичні партійні комунікації можуть надто спрощувати складні економічні питання, представляючи їх як вибір між державним регулюванням і вільним ринком, ігноруючи переваги змішаної економіки з деяким регулюванням. Партії можуть представити хибну дихотомію між зменшенням податків і збільшенням соціальних послуг, коли податкову політику можна структурувати таким чином, щоб збалансувати обидві цілі.

Імміграційну політику можна сформулювати як повністю відкриті або повністю закриті кордони, ігноруючи потенціал регульованої, контрольованої імміграції. Партії можуть поставити вибір між націоналістичною політикою чи глобалізмом, коли багато питань можуть отримати вигоду від міжнародної співпраці без шкоди для національних інтересів.

Партійні дебати щодо контролю над вогнепальною зброєю можна хибно представити як вибір між необмеженим доступом до вогнепальної зброї та повною заборобою, ігноруючи різні регулятивні підходи.

Сучасні партії можуть сформулювати економічну політику як вибір між заходами економії та неконтрольованими державними витратами, нехтуючи можливістю збалансованої фінансової політики. Міжнародні відносини можуть хибно дихотомізувати як вибір між агресивними військовими діями чи умиротворенням, ігноруючи можливості дипломатії та мирного вирішення конфлікту.

Індивідуальні права та громадська безпека є питаннями, які можна занадто спрощено розглядати як вибір між особистими правами та громадською безпекою, а не розглядати тонкий баланс.

Помилкові дихотомії можуть призвести до непродуктивних, поляризованих дебатів і перешкодити розробці ефективної, добре збалансованої політики. Насправді багато складних питань вимагають ретельного розгляду багатьох варіантів, компромісів і компромісів. Визнання та подолання хибних дихотомій у комунікації партій є важливими для сприяння більш інформованому та конструктивному політичному дискурсу.

В умовах європеїзації політичного спектру України процедурний аспект взаємодії влади та опозиції є одним з важливих для забезпечення підтримки України з боку зовнішніх партнерів. Відповідно слід очікувати певних формальних моментів закріплення статусу парламентської опозиції. Водночас також слід говорити про реальність і спроможність опозиційних політичних сил та координацію їх дій в рамках електоральних перспектив та проєктів. На думку Д. Снегірьова, в Україні «склалася кризова ситуація із забезпеченням прав політичної опозиції. Опозиція позбавлена можливостей на захист своїх прав через суд, з огляду на його підконтрольність владі. Правоохоронні органи, органи прокуратури та суду, щодо опозиції, виступають складовими єдиного репресивного механізму держави. Президент України, будучи лідером головної провладної політичної партії,

не може цілком неупереджено виконувати функцію гаранта додержання прав і свобод людини і громадянина відносно опозиції. Позбавлена можливостей захисту своїх прав в межах України, політична опозиція сьогодні змушена апелювати до міжнародних організацій та зарубіжних демократичних країн» [124].

З вищевикладеного зрозуміло, що ефективність політичного представництва та політичного врядування в Україні у післявоєнний період буде залежати від інституційної трансформації політичних сил та інших акторів вітчизняної політики. Вихід з тіні, спричиненої перервою в публічних виступах, повинен показати нову якість українських політичних сил, а також розкрити їх зв'язки з політичними інвесторами та громадським середовищем. Важливим аспектом є вироблення платформи, яка буде відповідати запитам та вимогам основних соціально-демографічних груп з урахуванням зменшення населення України та модифікації його структури.

Таким чином, українські політичні партії, переживають період пристосування та адаптації до нових кризових умов. Велика частина активних членів партії доєдналася до лав сил оборони України. Водночас кризові виклики є основою для інноваційної організаційної перебудови та пошуку шляхів реалізації оптимального партійного лідерства.

3.2 Функції антикризових партійних стратегій та пріоритети національної консолідації

Участь українських політичних партій у відновленні України в післявоєнний період вимагає безстороннього аналізу перспективи трансформації вітчизняної партійної системи. Вони вимагають уваги через її перевантаження формальними політичними силами та дисфункційними компонентами. Актуальним є виявлення нових практик партійної діяльності, сконцентрованих на державотворенні та політичній консолідації української політичної нації.

Антикризові стратегії сучасних українських політичних партій мають зосередитися на потужних чинниках, які формують ситуацію відставання українського суспільства від сталих демократій. Насамперед ідеться про «синдроми» та «симптоми» позитивного сприйняття радянської дійсності, які властиві владі, еліті і суспільству. Йдеться про просвітницьку і широку комунікаційну роботу партій.

У контексті розгляду цивілізаційної ідентичності українства «важливою умовою цього дослідження був, з одного боку, відхід автора від синдрому радянської методології, заангажованості та формаційних інтерпретацій історичного процесу, а з іншого дотримання принципів цивілізованого знання, яке сповідує соціокультурне та духовне над матеріальним, первинність особистості та визнання еволюційного становлення цивілізації та ідентичності» [с. 27].

Українські науковці академічного дослідного Інституту імені І. Кураса досить влучно ідентифікували залишки радянського устрою в українській системі політичного мислення і світосприйняття. Антикризове подолання цих явищ можливе за умови зміни поведінки ключових політичних гравців. На цій основі громадяни будуть бачити позитивний приклад демократичного політики.

Згідно з академічною розробкою цивілізаційної ідентичності українства, «до основних механізмів відтворення тоталітарної ідентичності (з точки зору свідомого сприяння цьому процесу з боку партійно-радянської влади) та її самовідтворення (з точки зору прагнення тоталітарної ідентичності до домінування в суспільстві) можна віднести наступні зведення всіх видів і різноманітних шляхів вертикальної соціальної мобільності в суспільстві до єдиного органу влади партійного просування (політична кар'єра, сходження в церковній ієрархії, шоу-бізнес, спорт, тобто відносно автономні кар'єрні шляхи, поширені на Заході, в Радянському Союзі були підпорядковані партійному контролю)» [142].

Вертикальне підпорядкування владі всіх сфер життєдіяльності суспільства як на колективному так і на індивідуальному рівні спричиняє політичну пасивність та зневіру в можливості зв'язку між політичними змінами та конкретним життєвим проєктом кожної особистості та громади. Партії можуть зіграти ключову роль подоланні кризового пасивності та інертності української політичної спільноти. На думку розробників ідентичності українства, «просування людей за критерієм особистої лояльності до системи, а також до конкретного представника системи, високі професійні якості (здатність критично мислити) були другорядними (і навіть негативними) характеристиками для кандидатів» [142].

Побудова системи вертикального просування на основі принципів заслуг та їх адекватної атестації є одним з засобів перетворення партійного лідерства в Україні. Зміна політичних поколінь протягом останніх десятиліть не призводить до появи лідерської ланки, яка спроможна здійснювати масштабні реформи і перетворення. Причиною цього є глибинні залишки радянської цивілізаційної ідентичності. Як зазначають фахівці інституту імені Івана Кураса, «відсутність механізму реальної виборної конкуренції у сфері політики, відсутність зрозумілих критеріїв визначення ефективності діяльності тих чи інших соціальних і державних структур і інститутів» [142].

До важливих перешкод антикризових політичних стратегій в Україні слід віднести невірне та неповне розуміння поняття корупції. Всеосяжність корупційного мислення як на рівні інститутів, так і на рівні громадської діяльності, значно уповільнює модернізацію політичної системи України.

Фахівці академічної науки України глибоко розуміють це явище. Означене розуміння потребує трансляції на рівні прийняття рішень. Вивчення політичної ідентичності доводить, що «розквіту корупції в постсовєтській Україні сприяли процеси формування кримінально-олігархічної влади, лідери якої ведуть своє минуле з рядів партійної номенклатури минулих часів. Нинішня корупція в Україні має свої особливості: інституалізація корупції – це перетворення її з розряду злочинів

окремих чиновників в масове соціальне явище, яке стає звичним елементом соціально-економічної системи. Інституалізація корупції породила таку її якість, як системність і вертикальну інтегрованість» [142].

Розуміння масштабу проблеми перешкод демократизації спонукає спрямування зусиль у вірному напрямку. Серед них провідне місце може займати цілеспрямована діяльність політичних партій щодо викриття механізмів інституалізації корупційних структур та схем. При цьому ідеться не стільки про кримінальні злочини, скільки про неpubлічні політичні домовленості щодо розподілу сфер фінансового та економічного впливу в Україні.

На думку українських фахівців-політологів НАН України, «як видно з рідкісних випадків викриття масштабних корупційних організацій, всі вони побудовані за принципом «піраміди», в низу якої знаходяться рядові співробітники конкретної організації, які збирають «данину» з громадян та підприємців, а частину коштів передають на наступний рівень. І, як правило, розслідування не може виявити тих хто стоїть на вершині такої корупційної «піраміди»» [142].

Гасла та політичні кампанії щодо нетерпимості корупції в Україні втрачають ефективність через локальність та концептуально неузгодженість зусиль та витрати ресурсів. На рівні політичних партій має сформуватися розуміння консолідованої підтримки викорінення саме політичної корупції як явища, що суперечить позитивному проєкту нової повоєнної України.

Світоглядне тло ідентичності українства демонструє наступний чинник розмивання і нищення української цивілізаційної ідентичності, її маргіналізації. Ним виступає «корупція олігархії. Наука визначила, що корупція є багатовимірним, багаторівневим, системно-організованим соціальним явищем, яке інтегроване в економічну, правову, соціальну, управлінську, етичну і навіть політичну складові» [142].

Політична корумпованість на різних ланках врядування і політичного представництва виступає чинником, який консервує статус України як

перехідної держави. Відповідним є ставлення до України на міжнародній арені. Це особливо небезпечно в період військового протистояння з агресором.

Отже, політичні сили мають докласти зусиль щодо глибинного викорінення корупційного мислення і поведінки. Фундаментальні засади ідентичності українства вказують, що «корупція як форма поведінки ґрунтується на певних психологічних детермінантах, які спричиняють антисоціальні зміни в ціннісно-сенсовій сфері особистості та призводять до її маргіналізації. Корупційна поведінка це поведінка посадових осіб, спрямована на отримання особистої вигоди шляхом зловживання службовим становищем» [142, с. 375].

Сучасний стан та статус внутрішніх неpubлічних домовленостей та практик політичної конкуренції вимагає виведення назовні багатьох процесів. Саме партії можуть стати тим каналом, який буде демонструвати ключові справжні проблеми суспільства в публічному просторі. Також вони можуть прислужитися для антикризового законотворчого тлумачення корупції у більш широкому розумінні. На думку українських науковців, «за своєю спрямованістю та механізмом реалізації корупційна поведінка є різновидом соціальної дії, оскільки являє собою низку дій або вчинків посадової особи, які зачіпають інтереси окремої особи, соціальної групи, соціальної спільноти або суспільства в цілому» [142, с. 375].

Бюрократизація та олігархізація політичного процесу в Україні є не менш важливими напрямками антикризових політичних стратегій. Розробка заходів щодо виведення з політичної гри України ланки над впливових політичних суб'єктів вимагає міжпартійного консенсусу. Основні політичні сили мають зрозуміти, що ресурсна підтримка з боку олігархату не варта умовам вільної демократичної конкуренції та успіху внаслідок цілеспрямованих політичних зусиль. Розробки академічної політичної науки намагаються представити більш повне розуміння сутності змін, які відбулися в Україні під впливом маргіналізації та олігархізації суспільства. До них

належить створення «важливо визнати, що корпоративізм, або «нова політична бюрократія», в усій своїй повноті став надзвичайно серйозною соціальною травмою, спричиненою втратою сенсу життя та усіченням нормальних цінностей. «Відхід» держави від патерналістської опіки є фактором, який посилює болючість та інтенсивність травматичних змін, що відбуваються в ідентичності. З цієї точки зору можна виокремити такі стадії травматичного стану» [142, с. 378].

Ідентифікація внутрішньої структури неконструктивних видів політичної активності та діяльності має спричинити об'єднання сил щодо їх усунення з української політико-інституційної структури. Також антикризовим засобом слід вважати позбавлення домінантних структур ресурсів для політичного впливу. Антиолігархічні закони президента Володимира Зеленського є лише першим кроком в цьому напрямку. «Одним з аспектів сучасної реальності є те, що політична еліта тісно пов'язана з українською олігархією, а іншим те, що вона практично підтримує негативний імідж української олігархії» [142, с. 379].

Усвідомлення політичними силами України «вікна можливостей» демократизації, які виникають внаслідок постреволюційних змін, є важливим чинником антикризових політичних стратегій. Реалізація демократичних реформ здійснюється на основі певної частини сприятливих умов, які дають змогу прийняти рішення та запустити процеси демократичної трансформації. Одним з таких етапів має стати повоєнне відновлення України. У контексті формування уявлень про поведінку нового покоління українського політикуму, «якщо в 1991 році шансів на насправді демократичний перехід було мало (надто важкою була спадщина Радянського Союзу), то після Помаранчевої революції у 2005 році та Революції Гідності у 2014 році ситуація змінилася. З'явилися всі передумови для передачі влади демократичному громадянському суспільству, але в обох випадках їхня надмірна політична толерантність стала причиною «повернення» до олігархії» [82].

Конкретні антикризові політичні пропозиції, які будуть трансформувати інституційну структуру української політики, відзначаються системністю та послідовністю дій. На макрорівні надважливим елементом, який буде створювати можливості для широких обговорень та затвердження змін, є нові правила конкурентної політики які будуть визначати обсяги ресурсного забезпечення партійного політичного життя. Також ідеться про необхідність ухвалення нового законодавчого обмеження нелегального лобізму та приведення лобістської діяльності до формальних засад європейської та американської демократії. У рамках вивчення нового покоління українського політикуму відзначено, що «у післявоєнній Україні залишаються інституційні проблеми, що стосуються інституційної спроможності держави. У цьому відношенні війна застала нас зненацька, оскільки державна система продемонструвала неочікувану стійкість і спроможність. І це є серйозною якісною зміною в політичній інституційній системі.

Розширення повноважень парламенту і повернення до парламентсько-президентської республіки посилили політичну конкуренцію, що посилює процес децентралізації влади, який відповідає українському менталітету» [82].

Контроль суспільства над ресурсним забезпеченням партійної політичної діяльності має вийти на новий рівень. Сучасні партії страждають від неповного фінансування та змушені контактувати з представниками бізнесу задля створення умов функціонування. Ці практики не можна усунути повною мірою. Проте важливим завданням партійних організацій та об'єднань України є переведення політичних сил на фандрайзингові механізми фінансування замість тіньового олігархічного процесу надання коштів. У рамках тенденцій українського політикуму ведеться «про фактор, який суттєво знижує рівень політичної корупції. Особлива увага приділяється фіскальній децентралізації та адміністративно-територіальній реформі, які

стимулюють регіональний розвиток і створюють клімат для посилення політичної конкуренції через дифузію влади» [82].

В умовах сучасної України важливим моментом є модернізація виборчого законодавства з метою оптимізації представництва в партійних структурах різних груп виборців. При цьому різноманіття пропозицій є дуже значним. До нього також належать проєкти модифікації перетворення пропорційної партійної виборчої системи. Вивчення особливостей нового покоління українського політикуму призводить до «запровадження порядку проведення процедури виборів за принципом пропорційної системи виборів з преференційним голосуванням за регіональні списки та парламент стимулює партійне відродження. Запровадження фінансування політичних партій з боку держави, що дає змогу зменшити залежність від олігархічного капіталу» [82].

Важливим антикризовим чинником консолідації української політичної спільноти слід вважати остаточне позбавлення бюрократичних та адміністративних груп засобів контролю над політичним сектором. Відхід від практик та ідейних обґрунтувань «вертикалів влади» та «адміністративно-командної системи» як ефективних важелів управління є важливим завданням діючого покоління українських політиків. Сучасні експерти позначають реформу держслужби, «основна ідея якої, філософія сервісно-орієнтованої держави та формування антикорупційних органів; істотне посилення організацій громадянського суспільства і трансформація ціннісної системи, зміна зовнішньополітичних пріоритетів у напрямі європейських цінностей і тут у соціумі також спрацьовує «закон сполучених посудин» [82].

Антикризові політичні стратегії в Україні пов'язані з потребами зняття перешкод демократизації та побудови цивілізованих правил політичної гри. Утопічним є уявлення щодо одномоментного скасування всіх негативних та деструктивних практик політичного представництва та врядування. Водночас системний план та координація зусиль можуть поставити ці стратегічні

завдання з площини дискусії та концепцій до реального виконання та реалізації.

Антикризовий партійні стратегії мають вираховувати загальне тло соціально-політичних настроїв в Україні. Події повномасштабного вторгнення відбиваються на сприйнятті дійсності відповідно політичні партії можуть впливати на процеси національної консолідації. Антикризові стратегії політичних партій не можуть йти проти мейнстріму підтримки дій президента та уряду у військовий час. Згідно із соціологічною оцінкою громадянами ситуації в країні, довіри до соціальних інститутів, після початку повномасштабної агресії Росії проти України частка громадян, які вважають, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, істотно зросла з (20 % грудень 2021 р. до 51 % у вересні–жовтні 2022 р., досягши найвищих показників у лютому–березні 2023 р. (61 %). Після цього спостерігається тенденція зниження цього показника (до 49 % за даними останнього опитування). 30,5 % респондентів вважають, що події розвиваються в неправильному напрямі (21 % не визначилися) [87].

Погляди українських громадян на перспективи розвитку української держави враховують аналізи подій та процесів на побутовому рівні. Політичні партії мають додати до цього експертні спроможності та переконання суспільства у позитивному підсумку змагань за національну незалежність. Слід враховувати, що значна частина українських громадян сприймає випробування військового часу з розумінням та зваженістю. Оцінка громадянами ситуації в країні здійснюється на основі визначення довіри до соціальних інститутів. Отже, «38 % українців вірять, що Україна здатна подолати існуючі проблеми та труднощі протягом найближчих кількох років, 43 % вважають, що Україна зможе подолати проблеми у більш віддаленій перспективі, і 9 % — що Україна не здатна подолати існуючі проблеми (решта — не визначилися). У липні 2023 року ці показники становили відповідно 43 %, 42 % і 6 %, а у грудні 2021 року – відповідно 18 %, 54 % і 18 %» [87].

Політичні партії, враховуючи стан громадської думки та його динамічну зміну, мають спрямувати зусилля на посилення підтримки національної консолідації та державності. На це має бути спрямована політика комунікаційна та пропагандистська діяльність. Організаційні зусилля також мають враховувати рівень довіри населення до різних інститутів держави. Соціологічна оцінка громадянами ситуації в Україні встановлює рівень довіри до соціальних інститутів. Зокрема, «серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до:

- Збройних Сил України (їм довіряють 93 % опитаних);
- добровольчих загонів (85 %);
- волонтерських організацій (84 %);
- Державної служби з надзвичайних ситуацій (83 %);
- Національної гвардії України (81 %);
- Державної прикордонної служби (76,5 %);
- Президента України (72 %);
- Міністерства оборони України (71 %) ;
- Служби безпеки України (66 %);
- громадських організацій (60,5 %);
- Церкви (59 %);
- Національної поліції України (57 %);
- Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (54 %)» [87].

Внутрішній рейтинг різних установ управління та захисту національної державності вимагає від політичних партій раціонально оцінювати перспективи підтримки громадян. Показники, виявлені на основі опитувань спонукають до зусиль з виправленням стану та враження, які з'явилися ще до військових дій та випробувань України.

Виявляючи довіру або недовіру до соціальних інститутів, більшість респондентів висловлюють недовіру:

- політичним партіям (не довіряють 74 %);

- державному апарату (чиновникам) (72 %);
- судам (судовій системі загалом) (70%);
- Верховній Раді України (64%);
- Прокуратурі (61 %);
- Уряду України (60 %);
- комерційним банкам (59 %);
- Національному антикорупційному бюро України (53 %);
- Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52 %);
- Національному агентству з питань запобігання корупції (52 %) [87].

Сучасні політичні процеси враховують настрої в суспільстві стосовно зміни правлячої еліти. Сам факт виборів під час військових дій не сприймається в суспільстві однозначно. Як демонструє рівень довіри до соціальних інститутів, лише 15 % опитаних позитивно ставляться до ідеї проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни, майже дві третини (64 %) ставляться негативно (21 % не визначилися) [87].

Мотивація політичного змагання під час війни вимагають пояснень для широких верст населення. Партіям належить активно працювати над формуванням консолідованої позиції стосовно оптимальних шляхів узгодження політичних питань та недопущення запобігання масштабним конфліктам. Оцінка довіри до соціальних інститутів виявляє підтримку ідеї проведення виборів під час війни, яка «обґрунтовується респондентами тим, що це необхідно для підтримки демократії в країні (так вважають 6 % всіх опитаних), тим, що це необхідно, щоб продемонструвати світові, що Україна є демократичною державою (5 %), необхідністю змінити владу (5 %) або, принаймні, її оновити (навіть якщо при владі залишаться ті ж само політичні сили, що й зараз) (5 %), тим, що проведення виборів сприятиме розгортанню дискусії в суспільстві про існуючі проблеми в країні і шляхи їх вирішення (5 %)» [87].

Важливою передумовою формування антикризових політичних стратегій українських партій слід вважати стан української національної ідентичності. Ставлення до країни агресора та етнічної близькості значно змінилася внаслідок військових дій. Відповідно політичні партії не можуть зберігати нейтральний стан та статус або поширювати примірювальні наративи. Згідно з дослідженням щодо ідентичності громадян України, з першим судженням («українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами») у 2017 р. погодилися близько чверті (27 %) опитаних, у 2023 р. її поділяли лише 4 %. Частка тих, хто вважає, що українці і росіяни раніше були братніми народами, але вже такими не є, з 2017 р. Статистично значуще не змінилася (відповідно 50 % і 48 %), зате істотно зросла частка тих, хто дотримується думки, що українці і росіяни ніколи не були братніми народами (з 16 % до 43 %) [87].

Дані новітніх соціологічних досліджень свідчать, що проросійські настрої та ідентичність в Україні замінюються патріотичними та проукраїнськими. Ця тенденція має закріплюватися існуючими політичними силами та вноситися до складу ідейного підґрунтя політичних платформ. У протилежному випадку на партії чекає втрата підтримки.

Соціологи вказують: якщо порівнювали результати, отримані у 2023 р., з результатами 2006 р., то можемо констатувати у Східному, Південному і Центральному регіонах зростання самооцінки культурної близькості із західними регіонами країни, оцінка близькості з Галичиною зросла:

- на Сході з 4,7 до 6,2 бали;
- на Півдні — з 4,3 до 6,7 бали;
- у Центральному регіоні — з 6,2 до 7,0 балів.

Зниження самооцінки близькості з Донбасом:

- на Сході з 8,4 до 6,5 бали;
- на Півдні — з 7,4 до 6,3 бали;
- у Центральному регіоні — з 6,9 до 5,7 бали.

Зниження самооцінки близькості з Кримом:

- на Сході з 7,4 до 6,6 бали;
- на Півдні — з 7,9 до 7,1 бали;
- у Центральному регіоні — з 6,9 до 6,5 бали [43].

Важливим аспектом трансформації антикризових підходів українських політичних партій слід вважати відхід від традиційних пострадянських та проросійських пропагандистських міфологем. Якщо населення вже позбувається цих настроїв, то політичні партії мають на це реагувати з метою закріплення тенденцій консолідації. Протидія мейнстріму буде означати «маркованість» політичної сили минулими сенсами. У рамках дослідження ідентичності громадян України спостерігається тенденція зниження рівня культурної близькості з жителями росії – з 6,8 бали у 2006 р. Вона опустилася до 3,5 бали у 2021 р. і до 1,4 бали у 2023 р. (що є найнижчим показником серед усіх порівнюваних країн). Також порівняно з 2006 р. знизилася самооцінка культурної близькості з жителями Білорусі (з 6,0 до 4,6 бали у 2021 р. і до 2,0 балів у 2023 р.), тоді як з жителями країн, що межують з Україною на Заході та Південному Заході (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова), а також із Туреччиною, зросла. Найвищим є показник близькості із Польщею (6,1 бали, тоді як у 2006 р. він становив 3,7 бали) [43].

Оцінки етнічної консолідації визначають цивілізаційні та культурні уподобання українських громадян та їх спроможність оцінити своє ставлення до росії безсторонньо. Визначає поступове формування раціонально-критичного мислення. Орієнтація на нього визначає формування політико-комунікаційних партійних меседжів. Новітні емпіричні вимірювання ідентичності громадян України свідчать, що серед етнічних українців віднесення себе до:

- української культурної традиції зросло з 66 % до 83 %;
- до загальноєвропейської – з 6 % до 10,5 %;
- до радянської – зменшилося з 14 % до 3 %;
- до російської – з 6 % до 0,2 %.

Серед етнічних росіян віднесення себе до:

- української культурної традиції зросло з 21 % до 53 %, а
- до російської – зменшилася з 35 % до 0,0 %.

Зате досить високою (30 %) залишається частка тих, хто відносить себе до радянської культурної традиції.

Отже, якщо серед етнічних росіян у 2006 р. відносна більшість відносили себе до російської культурної традиції, то у 2023 р. більшість – до української [43].

Позитивне оцінювання українськими громадянами політичних перспектив державності сприяє її інституційної стійкості. Доречно говорити про загальнонаціональний консенсус щодо майбутнього. Партіям належить закріплювати ці настрої та вподобання. Оцінка громадянами ситуації (липень 2023 р.) надає цікавий матеріал для виявлення перспектив політичних партій. 43 % українців вірять, що Україна здатна подолати існуючі проблеми та труднощі протягом найближчих кількох років, приблизно стільки ж (42 %) вважають, що Україна зможе подолати проблеми у більш віддаленій перспективі, і лише 6 % — що Україна не здатна подолати існуючі проблеми (решта — не визначилися). У лютому–березні 2023 року ці показники становили відповідно 49 %, 36 % і 3 %, а наприкінці 2021 року — відповідно 18 %, 54 % і 18 % [87].

Відповідність мейнстріму та тенденціям загальнонаціональної консолідації у військових випробуваннях ставить перед партіями завдання внутрішньої трансформації та цілеспрямованих зусиль щодо повернення довіри і підтримки. У рамках оцінки громадянами поточної ситуації (липень 2023 р.) виявлено, що попри те, що «політичним партіям довіряють лише 17 % респондентів, відповідаючи на запитання, чи бачать вони серед наявних політичних сил ті, яким можна було б довірити владу у повоєнний період, 38,5 % респондентів дають ствердну відповідь. Приблизно стільки ж (41 %) дають негативну відповідь. У Західному регіоні відносна більшість (48 %) дають ствердну відповідь на це запитання, тоді як в інших макрорегіонах відносна більшість (від 44 % до 49 %) – негативну» [87].

Перспективи політичних взаємодій та політичної конкуренції не повинні вводити в оману менеджмент та функціонерів політичних сил. Водночас тенденція до мілітаризації довіри населення змушує реагувати на запит щодо мілітарного політичного лідерства. Партії повинні шукати способи відповідати на підтримку населенням українських військових. Формування даних щодо комплексної оцінки громадянами ситуації (липень 2023 р.) доводить, що «серед тих, хто бачить з-поміж наявних політичних сил ті, яким можна було б довірити владу у повоєнний період, 55 відсотків відповіли, що така політична сила може з'явитися з уже існуючих політичних партій. Хоча 56 відсотків серед них дотримуються думки, що така політична сила може з'явитися із середовища військових» [87].

Політична сила на основі представників ЗСУ та інших силових відомств обговорюється на основі даних соціологічних досліджень. При цьому слід враховувати, що згідно з українським законодавством політичні сили не можуть «партизувати» інститути захисту державності. Емпіричні показники оцінки громадянами ситуації (липень 2023 р.) вважають, що така політична сила може з'явитися із середовища військових:

- 60 % - жителів Західного регіону України;
- 50 % - жителів Центрального регіону України;
- 49 % - жителів Південного регіону України;
- 42 % - жителів Східного регіонів регіону України [87].

Орієнтації населення щодо підтримки конкретних політичних сил розрізняються відповідно до регіональної специфіки. Це також мають враховувати всеукраїнський політичні сили, спрямовані на політичну консолідацію. Згідно з оцінкою громадянами поточної ситуації в Україні (за липень 2023 р.), у Західному регіоні дещо частіше порівняно з іншими регіонами відповідають, що така політична сила може з'явитися з уже існуючих політичних партій (37 %, тоді як в інших регіонах — від 16 % до 26 %). Також У Західному регіоні дещо частіше відповідають, що така

політична сила може з'явитися з волонтерського середовища (31 %, в інших регіонах — від 20 % до 26 %) [87].

Соціальні уподобання та соціально-групова підтримка політичних сил також має регіональну специфіку. Водночас очікування, що успіх партії може принести підтримка якоїсь соціальної групи виглядають певним перебільшенням. Станом на липень 2023 р. жителі Південного регіону частіше, ніж жителі інших регіонів, вважають, що вона може з'явитися з кола гуманітарної або технічної інтелігенції (36,4 %), тоді як в інших регіонах — від 12 % до 19 % [87].

Загальна підтримка розвитку української державності та її перспектив може значно впливати на перспективи партійного будівництва. Започаткування нових партійних проєктів в умовах невпевненості населення у завтрашньому дні також виглядає передчасним кроком. У рамках оцінки громадянами ситуації в липні 2023 р., ті, хто не має наміру емігрувати, найчастіше пояснюють це тим, що сподіваються, що невдовзі життя в Україні зміниться на краще (частка таких зросла з 17 % у 2000 році до 33 % у 2023 році). З 2 % до 12 % зросла частка тих, хто відповідає, що не може залишити Україну в тяжкий для неї час, з 2,5 % до 8,5 % — частка тих, кого в Україні все влаштовує [87].

Співвіднесення українськими громадянами своїх перспектив з іншими державами впливає на потенційний політичний вибір у післявоєнний період. Протестні настрої можуть зародитися саме з негатиї закордонного досвіду.

Важливо аби партії не використовували цієї інформації для порушення принципів консолідації. Згідно з вимірюванням ставлення громадянами до чинної ситуації, з 30 % до 14 % зменшилося число тих, хто мотивує небажання емігрувати тим, що «нікому за кордоном не потрібен», з 23 % до 16 % — тим, що «не може залишити землю свого народу». Незначною мірою (з 10 % до 7 %) зменшилася частка тих, хто відповідає, що не хоче змінювати спосіб життя [87].

Інтеграція України до світового та європейського простору, а також виступає важливим джерелом інформації щодо оптимальності подальшої діяльності партійної комунікації з виборцями. Військові події в Україні засвідчили, що громадяни активно порівнюють своє життя із закордонними умовами. На основі емпіричного дослідження встановлено, що є частка тих, хто відповідає, що «звик до такого життя» (5%), «мене зупиняє незнання іноземних мов» (1 %), «у нинішній ситуації в Україні легше зробити бізнес, ніж за кордоном» (0,3 %) [87].

В умовах післявоєнних електоральних процесів політичним партіям буде належати брати до уваги стихійну «патріотизацію» суспільно-політичної свідомості. Наявність україномовної аудиторії збільшується відповідно партія необхідна враховувати український зміст у своїй пропаганді. Як демонструє динаміка оцінки українськими громадянами ситуації за липень 2023 року, розмовляють вдома лише або переважно українською 68 % опитаних, у 2015 р. таких було 50 %, у 2006 р. – 46 %. Розмовляють вдома лише або переважно російською 9 % опитаних, у 2015 р. таких було 24 %, у 2006 р. – 38 %. Розмовляють приблизно однаковою мірою українською і російською 22 % (у 2015 р. – 25 %, у 2006 р. – 15 %) [87].

Об'єктивні показники мовної та культурної належності відкривають шляхи для виходу з кризи політичних партій йдеться про активну позицію громадян щодо національної ідентичності. Відповідно патріотичні сили та патріотична риторика буде отримувати більшу підтримку ніж традиційні ідеологічні гасла. В оцінках громадянами ситуації, висловлених у липні 2023 року, спілкуються за межами дому (наприклад, на роботі, навчанні) лише або переважно українською 65 % опитаних, у 2015 р. таких було 46 %. Лише або переважно російською – 8 % опитаних, у 2015 р. таких було 24 %. Розмовляють поза домом рівною мірою українською і російською 26 % (у 2015 р. – 29 %) [87].

Стиль мовлення та уподобання українських громадян у побуті також змінюється для партійного життя та рекрутування симпатиків стане

важливим фактором мови як засобу комунікації. Партії, які опанують цей тренд можуть досягти значних електоральних успіхів. Оцінка громадянами ситуації (липень 2023 р.) дозволяє виявити 74 % респондентів, які, відповідаючи на запитання, якою мовою більш престижно розмовляти серед їх друзів і колег по роботі чи навчанню, назвали українську мову, 9 % – російську, 13 % відповіли – «байдуже якою». У 2015 р. ці показники становили відповідно 43 %, 21,5 % і 29 % [87].

Антикризові стратегії консолідації українського суспільства у перспективі функціонування політичних партій передбачають низку кроків щодо оптимізації. Зусилля мають бути спрямовані на опанування трендів політичної свідомості. Також мають братися до уваги можливості політичного самовиразу на основі національної ідентичності.

Таким чином, українські політичні партії мають всі шанси долучитися до відновлення української держави в післявоєнний період. Вони мають організаційний ресурс та ідейні пріоритети, які здатні сконцентрувати зусилля на формуванні дієвого громадянського суспільства, відкритого середовища політичних обговорень та просування оптимальних політичних рішень. Досвід військових дій та дисципліна, пов'язана з якісним виконанням військових завдань, допоможе українським партіям реалізувати потенціал будівництва держави в короткі терміни.

3.3 Формування довіри партійній системі в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні

Можливість перетворенням громадянського суспільства в Україні на дієвий механізм трансляції вимог населення до влади вимагає інституційних передумов. Європейська перспектива України ставить на порядок денний появу політичних сил, здатних включитися до загальноєвропейського порядку денного та прийняття рішень в євроспільноті. Відповідно йдеться

про можливість формування так званих народних, соціал-демократичних, право-консервативних політичних сил європейського рівня.

Розвиток партійної системи України був пов'язаний з поступовим і тривалим переходом політичних сил на діяльність, яка пов'язана з відстоюванням ідеологічних і доктринальних положень. Водночас політичний плюралізм політичний плюралізм як основа різноманіття та демократичної політичної конкуренції проходив дуже повільне становлення.

Політичні трансформації стосувалися передусім директивного вертикального управління та практик адміністративно-командної системи. Відповідний зв'язок партій та державної влади був дуже істотним. Особливо наочно це було видно на прикладі співпраці так званих ідеологічних «ліво-селянських» політичних сил. Згідно з розробкою фахівців НАН України конституційної моделі політичної системи України, «АПУ/СПУ/ОПУ використовувалися президентами як гравітаційне поле для формування так званої «партії влади» – угруповання людей, лояльних до глави держави і ладних проводити в життя його рішення на місцях» [96, с. 45].

Форматування електорального простору та програмування електорального результату заздалегідь поступово призвели до формування партій-проектів, які утворювалися за зразками російських партій влади. Відповідно місія таких партій не включала формування демократичних політичних відносин та інституалізацію відкритої та прозорої партійної системи. Навіть в умовах втрати домінантного положення партії влади здійснювали політику корупційне управління парламентськими рішеннями. Як вважають фахівці ПЕНД, «принизлива поразка НДП на змаганні партій не стала для Президента фатальною. Це було пов'язано з тим, що було запроваджено змішану систему виборів, що мало на меті гарантувати владі перемогу на пропорційних виборах, а дезорганізований український парламент зробити більш організованим та ефективним» [96, с.70].

Одним із бажаних та ефективних інструментів корекції парламентської діяльності була мажоритарна система, яка надавала провладній партії

половину мандатів. Відповідно партії влади завжди мали ресурси для формування вирішальних фракцій. У такий спосіб забезпечувалася основна авторитарна лінія у відносинах між гілками влади. Конституційна модель політичної системи України демонструє, що «величезна кількість мажоритарників відразу примкнула до тих, у чийх руках були фінансові і адміністративні ресурси – фракції Народно-демократичної партії, яка моментально зросла до 91 депутата і стала другою після КПУ за кількісним складом парламентським об'єднанням» [96, с.70].

Реєстрація та запуск у політичний процес партійних політичних акторів стала інструментом групової політичної діяльності в Україні. Партії-проекти серйозним чином адаптували політичну систему України до режиму медіакратії. Проектні партії як правило функціонували в рамках фінансово-промислових клієнтів провідних олігархічних груп та їх медійних ресурсів. Дослідження політичної системи України в рамках її конституційної моделі вказує, що «політичні партії, роль яких закріплена у виборчому законодавстві, з технічних проектів перетворюються на інструменти реалізації владних амбіцій з різними цілями» [96, с.102].

Врегулювання діяльності політичних сил на сучасному етапі в Україні неповною мірою визначає творення партії як спроможного інституту демократії. За умови наявності імітаційних та фіктивних партійних суб'єктів справжні партії, тобто ті, які представляють значні верстви населення, мають ідеологічні та програмні платформи і певні амбіції щодо перебудови держави і суспільства, не можуть ефективно конкурувати та просувати необхідні пропозиції. Як слушно вважають дослідники ПІЕНД, «ліберальний закон про політичні партії, який відкрив «усі шлюзи» для їх творення й існування (животіння) і який формував умови для еволюційного розвитку партійної системи, не виконав свою функцію. Партійна система як дієздатний інститут в Україні не працює» [96, с. 102].

Корекція правил виборчого законодавства також спричиняє сумнів в ефективності зусиль щодо розбудови сталої демократичної партійної системи

в Україні. Попри частковий демонтаж адміністративно-командної системи та «вертикалі» влади, який відбувся після 2014 року, правила виборчих перегонів зазвичай змінюється напередодні наступної виборчої кампанії. В таких умовах важко вести мову про довгострокову та системну підготовку партій до виборів. Згідно з даними щодо конституційної моделі політичної системи України, «сім з дев'яти виборчих перегонів до Верховної Ради України відбулися за більш-менш відмінними виборчими правилами, ніж на попередніх виборах. Все це привнесло елементи плутанини в сам виборчий процес та функціонування партійної системи. Новий виборчий закон запровадив досить складну виборчу систему обрання в парламент України, до якої довелося пристосовуватися не лише пересічним виборцям, а й політичним партіям. Більшість політичних партій не зможуть впоратися з цим завданням. З іншого боку, зміна правил гри у цій сфері може стати ще одним поштовхом для формування ефективної партійної системи в Україні» [96, с. 104].

Контроль над важливими ланками виконавчої влади, її силовим блоком, а також регіональними владами є провідним процесом, який здійснюється кожним новим правлячим суб'єктом. Це спостерігалось після зміни кожного з президентів України. Деякі сучасні вчені наголошують на всеохоплюючому характері адміністративно-командного контролю, схожого за певними параметрами з автократичними режимами. Саме такі прояви не дають міжнародним рейтинговим агентствам демократичного розвитку класифікувати Україну як демократичну державу. Провідні українські політологи вважають, що «такий підхід до «захоплення держави» дає зрозуміти, що «захоплення держави» це не лише негативне явище, оскільки його можна розуміти не лише як суто економічне явище, а й як процес, що починається незалежно в економічній та політичній сферах, а потім поєднує їх. У ситуаціях, коли політичні інститути є крихкими, тобто коли фактично утворюються нові держави, можуть відбуватися «capturestate» з метою збереження держави. У більшості випадків люди, які беруть у них участь,

наврядчи розуміють ці процеси і не повинні їх виправдовувати. Наступним кроком у збереженні держави в ідеалі має бути не «захоплення держави», а її незалежний та інклюзивний розвиток.

Тому основною рекомендацією на цьому шляху є запровадження інституційних механізмів розвитку держави та обмеження діяльності груп інтересів» [96, с. 344].

Системна політика держави щодо забезпечення вільної та прозорої політичної конкуренції, а також активної залучення політичних партій до державотворення і розбудови української політичної нації, вимагає значних сил та ресурсів. Це діяльність вимагає планування координації та багатовимірної експертної спроможності. Саме на цьому наголошують партнери України, які намагаються допомогти їй в процесах демократизації. На основі аналізу конституційної моделі політичної системи України фахівці слушно стверджують, що «має бути створена багатофункціональна система підтримки громадських активістів, наглядових органів, освітянської спільноти, благодійних та інших організацій, по справжньому незалежних ЗМІ, а також низки громадських ініціатив навколо питань держави та патріотизму» [96, с.345].

Попри формальне існування українських політичних партій їх тривалу парламентську діяльність. Важливим елементом подальшого політичного розвитку за демократичним вектором є партизація політичної діяльності. Йдеться про відповідність формального статусу і ролі партії в прийнятті державних рішень. Також необхідне забезпечити зв'язок між українським суспільством та політичними силами які втрачається у міжвиборчий період. Український вчений В. Перевезій зауважує, що «більшість українців не мають цілісного політичного світогляду і не вважають себе частиною певної соціальної групи, інтереси якої можна відстоювати політичними засобами. У 1990-х роках між лівими/комуністичними та національно-демократичними силами точилася запекла політична боротьба, але у ХХІ столітті вона поступово зайшла в глухий кут» [93, с. 159].

Таким чином, розвиток дієвої та послідовної партійної системи в Україні вимагає цілеспрямованих зусиль які ставляться під сумнів обставинами військових дій та загрози зовнішньої агресії. Водночас політична обізнаність громадян, орієнтація їх на патріотичні політичні сили, може вплинути на консолідацію суспільства сприяти внутрішній інтеграції українського народу та стійкості в умовах ворожої навали. Відповідно партійний сектор вимагає низки масштабних реформ.

Формувальне спроможного партійного середовища в умовах військової кризи в Україні має спиратися на зміни світогляду та громадської думки спричинені військовими діями. Зростання рівня патріотизму в умовах захисту державності модифікує усталені традиційні уявлення щодо подальшого розвитку. Відповідно партії мають бути на першому плані просування патріотичних цінностей та позитивного сценарію розвитку української державності. Згідно з опитуванням, проведеним на День Незалежності України 2023 року, повномасштабна війна змінила призму, крізь яку українці оцінюють стан справ у державі. В умовах повномасштабної війни українська держава та народ опинилися перед екзистенційною загрозою. Однак і держава, і народ виявили волю до спротиву, й Україна вже півтора року ефективно чинить опір агресору. Найімовірніше, позитивні оцінки нині переважають саме через зростання в очах українців цінності своєї держави, яка раніше не стикалася з такими масштабними загрозами для свого існування [21].

Екзистенційні уявлення громадян України стосовно стану державності та суспільства визначають увагу аудиторії до провідних проблем, які постають перед урядом та елітами. Водночас ознакою зміни настроїв пересічних українців є підтримка нової політичної орієнтації України. Можливість остаточного розриву з радянським минулим відкриває перспективу завершення демократичних трансформацій та переходу до консолідованої демократії. За даними соціальної діагностики, переважна більшість українців (69 %) вважають розпад СРСР позитивною історичною

подією. Найбільше така думка поширена серед мешканців Заходу України (91 %). На Півдні нашої країни така думка дещо менш поширена (42 %), але й масової вираженої ностальгії за СРСР там теж не спостерігається (23 %), натомість у цьому макрорегіоні найбільше тих, хто не визначився з відповіддю (35 %) [21].

Оцінки громадянами України політичного поступу нашої держави також мають враховуватися політичними партіями в контексті запобігання маніпуляційним та пропагандистським впливам сучасних зовнішніх політичних акторів. Історичний та політичний момент зміни масової свідомості має бути використаний для розбудови громадянського суспільства та переходу України у табір цивілізованих держав світу. Така орієнтація має бути базовою консенсусною настановою політичних партій України незалежно від ідеологічної належності післявоєнний період. Цю тезу підтверджує те, що станом на День Незалежності України близько 40% українців вважали, що за роки незалежності України відбулося більше позитивних подій, ще 40 % сказали, що відбулося скільки позитивного, стільки й негативного. Найбільше позитивних оцінок зафіксовано на Заході нашої країни (59 %), дещо менше – на Півдні (26 %), але в усіх регіонах не більше 15 % вважають, що за роки незалежності відбулося більше негативного [21].

Зростання значення патріотичних настроїв в Україні забезпечує партійно-комунікаційну налаштованість на позитивний підсумок політичних трансформацій попри кризові явища в політичному представництві та врядуванні у передвоєнний період. На сучасному етапі з'являється можливість утвердження української незалежності в новому вимірі. Всебічна підтримка населення дає змогу для розгортання нового етапу реформ демократизації. Як було висловлено громадянами на День Незалежності України, якби референдум про державну незалежність України відбувався сьогодні, абсолютна більшість українців (82 %) підтримали б незалежність України. Найбільше тих, хто підтримав би незалежність, – на Заході нашої

країни (94 %), на Півдні та Сході – 68 % і 70 % відповідно. Проти – 3 % загалом по країні, причому на Заході таких менше 1 %, а на Сході – близько 7 % [21].

Символічні виміри антикризової політичної ідентичності українського народу відображають події відторгнення та звільнення від пострадянського панування російської імперської ідентичності.

Підтримка символічного закріплення Незалежності є більш значною в поточний період повномасштабного вторгнення ніж після Євромайдану 2014 року. це відображає глибинні зміни ментальності та перспективи видозміни політичної поведінки громадян України. В рамках опитувань було виявлено, що заміна герба СРСР на тризуб на монументі «Батьківщина-мати»: важливий символічний крок чи недоречна витрата коштів під час війни? На момент проведення опитування 83 % респондентів чули про ініціативу заміни герба СРСР на тризуб на щиті монумента «Батьківщина-мати» у Києві, 17 % – нічого про це не чули [21]. Також стверджується, що назагал українці вельми схвально сприйняли таку ініціативу: 67 % поставилися до такого рішення позитивно, і лише 16 % – негативно, решта – не визначилися зі своїм ставленням або ж їм байдуже. Позитивне ставлення найвище на Заході нашої країни, а також серед українців молодого та середнього віку [21].

Емпіричні факти стосовно політичного звільнення України від імперської символіки та наративів розкривають новий простір для антикризових стратегій політичних партій. Йдеться про ідеологічні патріотичні цінностей в умовах відмови від імперського духу та смислової проблематики. З'являється можливість утвердження українських прагматичних завдань, серед яких розбудова спроможної партійної системи посідає одне з чільних місць.

У День Незалежності України більшість опитаних (70 %) погодилася, що заміна герба СРСР на тризуб на монументі «Батьківщина-мати» є важливою подією, яка символізує боротьбу України за свободу та розрив із

радянським минулим. Не згодні з цим близько 17 %. Як і у випадку з загальною оцінкою рішення про заміну герба, дещо менше наведене судження про символічність події схвалюють на Півдні (56 %) та Сході (59 %) України, а також серед старшої вікової категорії (60 % серед категорії тих, кому за 60 років, порівняно з 75 % серед молоді 18–29 років) [21].

Спроможність партій забезпечити гідне представництво громадської думки на політичному рівні буде відбуватися відповідно до партійної політики та базових настроїв у суспільстві. Зокрема, спроможна партійна система не може сприймати політичні сили, які мають погоджувальний та «капітулянтський» характер. Попри невизначеність конкретних умов української Перемоги, емпіричним фактам є безперспективність проросійських політичних проєктів в Україні. Згідно із соціологічними напрацюваннями, переважна більшість українців продовжують демонструвати неготовність до компромісів з агресором задля припинення війни. На територіальні поступки заради припинення війни готові піти менше 5 % українців. Готовність поступитися майбутнім членством України в НАТО висловили дещо більше – 18 % українців. На скорочення ЗСУ у мирний час, яке нібито обговорювалося у Стамбулі у 2022 році, готові погодитися не більше 13 % українців. Надати російській мові офіційний статус або відмовитися від політики декомунізації на угоду кремлю готові не більше 17–18 % опитаних [21].

Стійкість суспільства України в умовах агресії забезпечується травматичним досвідом від масштабних ворожих дій. Перспективна партійна система в такий спосіб буде формуватися на основі геополітичних пріоритетів української територіальної цілісності та дієвого захисту міжнародно визнаних кордонів. Ці положення повинні стати основою майбутнього партійного консенсусу та не підлягати обговоренню. Як свідчить соціопитування, відносна більшість, 42 % українців, вважають, що якщо агресор посилить ракетні обстріли українських міст, що призведе до збільшення жертв серед цивільного населення, Україна все одно повинна

продовжувати воювати, незважаючи ні на що. Ще 21 % респондентів волів би спробувати заморозити конфлікт, але не йти на поступки Росії. Ще 23 % опитаних вважають, що у такому разі варто почати переговори з агресором про припинення війни [21].

Перспективна партійна система України має ґрунтуватися на європейських засадах ліво-правої дихотомії. Водночас існує потреба утвердження партії як інституту через низьку довіру українців до політичного лідерства довоєнних часів. Відповідно на традиційні й нові політичні сили покладається завдання виправлення стану розриву між партійними масами та партійними елітами. Висновки соціального дослідження показали, що ставлення громадян до партій Українці також виокремили основні характеристики, які вони воліли б бачити в партіях. Передусім це розуміння проблем своїх виборців, а також зрозуміла програма дій і сильна команда однодумців. Примітно, що постать відомого лідера важлива лише для кожного п'ятого опитаного. Такий результат не зовсім узгоджується з традиційними уявленнями про ключову роль лідерів при виборі громадянами партій, а також із результатами деяких інших опитувань [128].

Зневіра громадян у діяльності політичних сил спричинена негативним досвідом попереднього розвитку. Також вона ґрунтується на відсутності перспективи масштабного діалогу між партіями і соціальними спільнотами. Волонтерські рухи воєнної доби мають перспективу створити політичні сили, які дійсно пов'язані з народом. Відповідно в цілому російсько-українська війна має спричинити вагомі внутрішньо-організаційні якісні зміни партій. Розкриваючи ставлення громадян до партій Украй, дослідники виявили, що «низький рівень довіри до політичних партій є характерною рисою громадської думки з часів Революції Гідності. Українська громадськість не бачить реальних змін у поведінці політичних партій. Вони вважають, що партії залишаються залежними від своїх лідерів та спонсорів, не виконують своїх обіцянок і не мають реального зв'язку зі своїми виборцями. Мало хто з

громадян може назвати хоча б одну політичну партію, яка цікавиться їхніми інтересами» [128].

Залучення держави України до розв'язання поточних проблем громадян є важливим критерієм демократичності взаємозв'язку політикуму і суспільства. Соціальні вимірювання показують, що громадяни слабо орієнтуються в дотичності політико-інституційної підсистеми до їх вагомих проблем. Інституційна складова політики в цілому повинна пройти еволюцію для дієвого збирання вимог та рекомендацій з метою реалізації класичних функцій входу і виходу політичної системи. Партії повинні включитися до «обслуговування» функцій входу. Соціолог НАН України С. Головаха констатував, що зміна настроїв українського суспільства нагадує хвилю, і порівняно з 2021-м роком зміни, що відбулися, вражають. По-перше, суспільство зміцнилося в багатьох сферах, як обложена фортеця. По-друге, зростає впевненість у перемозі. По-третє, попри всі труднощі та проблеми, більшість українців вірять, що вектор руху справ в країні направлений в правильному напрямку, що відповідає інтересам громадян [129].

Перетворення ситуативного контексту діяльності українських політичних партій сприяють визначенням раціонального способу дій. Для подальшого існування партій як інституту для партійної системи України відкриті два шляхи. Першим є деградація до рівня представництва додержавних соціальних спільнот. Другим є шлях в бік сталої демократії із формуванням здорової партійної конкуренції та зміни ідеологічних альтернатив. В умовах російської агресії для українських партій важливим є виживання як центрів виразу політичної волі громадян. Згідно з опитуванням щодо критицизму до держави і рівня радикалізму, українці не стільки звикли до війни, а більш доречніше сказати пристосувалися до неї. Також можна помітити, що постадаптаційний тренд полягає в тому, що українці не лише згодні знизити свої економічні очікування й ладні погодитися з тим, щоби «утиснутися», але й поступово почали стабілізувати свої власні матеріальні запити [129].

Партійна система в умовах політичних трансформацій може стати драйвером розбудови демократичної державності. Настрої громадян та стан громадської думки свідчать про коливання оцінок успіху державотворення. Вкрай потрібні нові теми, які будуть представляти позитивний рух та поступове виправлення ситуації. Важливу роль політичні сили могли б зіграти для підтримки військовослужбовців та членів їх родин, а також для покращення стану переміщених осіб. Рівень критичності до держави і радикальності ставлення показали, що в політичному аспекті за допомогою тесту «Образ держави» вияснили наступне: загальна позитивна оцінка держави в свідомості українців дуже суттєво зростала 2022-го року, а за останні півроку вона вже стала гіршою. У листопаді позитивно функціонування держави в Україні оцінювало лише 32 % опитаних, а негативно – 67 %, а у 2022 році позитивно роботу державу оцінювала майже половина (47 %) опитаних. А ось вже червень 2023 року – позитивних оцінок в цілому лише 22 %, а негативних десь майже 40 % [129].

Як бачимо, партійна система сучасної України мусить пристосовуватися до випробувань, які переживають держава і суспільства в умовах військових дій. На відміну від низки секторів соціально-економічної сталості, політичні партії не можуть розраховувати на велику підтримку від донорства зарубіжних партнерів. Партії як інститут мають спиратися на настрої суспільства та відповідати тенденціям політичного представництва. Водночас всередині партійної системи мають конкурувати проривні ідеї та концепції розвитку, які здатні підживлювати політичну ідентичність та ресурси захисту державності попри важкі системні виклики.

Таким чином, повернення довіри до партійної системи України залежить від спроможності політичних сил модифікувати свою організаційну структуру відповідно до нових вимог. Перспективні європейські практики парламентаризму, а також функціонування Європарламенту за умови вступу України до ЄС вимагає наявності повноцінних партнерів, здатних взаємодіяти на міжнародному рівні. Це актуалізує питання підготовки кадрів інноваційного перетворення партійного менеджменту та інституційної спроможності партійного лідерства.

Висновки до розділу 3

В умовах сучасної України кризовість партійної системи пов'язана з недосконалістю інститутів представництва та врядування за понад 30 років української Незалежності. Відсутність двопалатного парламенту штучно підсилює значення мажоритарної складової та необхідність існування напівпрезидентської республіки. Президент в Україні спирається на слабкість політичних сил, які не можуть просувати порядок денний, пов'язаний з потребами найбільш важливих соціально-демографічних та етнокультурних груп.

В умовах пандемії COVID-19 та пізніше із вторгненням російської федерації кризовість партій лише посилилася. Внаслідок формальних заборон на партійну діяльність акції протесту та публічні дії в рамках громадянського відстоювання, залучення нових генерацій до партійних структур, значно скоротилася. Відповідно відбувалася стагнація розвитку партійної системи. Значний перекис між реально діючими та формальними партіями визначив значну недовіру виборців до політичних сил. Відповідно в умовах російського вторгнення та боротьби за національну незалежність партії втрачають роль арбітра та посередника між суспільством та владою.

Кризи та ризики партійної діяльності в сучасній Україні мають розглядатися у післявоєнний період. Водночас уже на сучасному етапі стала очевидно, що майбутнє жодної політичної сили неможливе без демонстрації участі в боротьбі щодо захисту України. Виключення з партійно-політичного процесу проросійських партій спричиняє появу нових перспективних можливостей для патріотичних політичних сил. Для них головним ризиком є невірне визначення електоральної ніші та невідповідність суспільному порядку денного.

Формування в Україні європейського парламентського республіканізму не є можливим без наявності спроможного ліво-ліберального партійного середовища, а також консолідації реальних партій патріотичного правого

спектру. Наявність чисельних політтехнологічних проєктів, орієнтованих на особистості є ознакою кризовості української політичної свідомості, подолання якої буде можливим на основі створення більш жорстких вимог для реєстрації політичних партій та перевірки реальності їх функціонування. Також значним питанням є спроможність партійних структур висувати з лідерів на основі внутрішньої конкуренції та оцінювання кадрового потенціалу. В цілому партійна система України повинна стати важливим критерієм євроінтеграції та відповідності практикам європейських партнерів. Забезпечення довіри суспільства до партії як інституту можливе лише на основі глибокого зв'язку партій та порядку денного локальних і регіональних громад, зв'язку низових партійних організацій з життєдіяльністю конкретних поселень тощо. У цілому партійна структура України післявоєнної доби має бути підготовлена для «абсорбування» великої маси громадян, які взяли участь у бойових діях та мають чіткі уявлення стосовно перспектив державотворення та розбудови української політичної нації.

ВИСНОВКИ

1. Таким чином, сучасні політичні партії представляють собою важливий предмет дослідження у міждисциплінарній перспективі. Сучасні науки державного управління намагаються розкрити потенціал політичних партій в рамках забезпечення представництва та легітимності управлінських рішень. Сучасні правознавчі дисципліни акцентують увагу на перетвореннях статусу політичних сил в рамках конституційних реформ та оптимізації парламентської коаліційної взаємодії. Соціологічні та психологічні наукові розробки наголошують на перетворенні партій на динамічну ланку взаємозв'язку між елітою суспільства та основними соціальними верствами. У контексті розв'язання криз та їх попередженням партії вивчаються у комплексному взаємозв'язку з діяльністю інститутів держави, суб'єктів права та чинників соціальної структури і свідомості. Відповідь на питання щодо участі сучасних політичних партій в подоланні кризових явищ сучасної демократії може бути надана на основі пріоритетів кожного дисциплінарного виміру. Водночас дієвість партійних систем визначає можливість адекватного соціального представництва, оптимального узгодження інтересів, публічної взаємодії, конкуруючих соціально-економічних суб'єктів.

Деталізація антикризового значення сучасних політичних партій здійснюється на основі досліджень багатьох політологічних субдисциплін. Синергетична методологія акцентує увагу на можливості раптового кризового перетворення політичної системи. Відповідно політичні партії дають основу для розуміння дисипативних структур як в умовах стабільності, так і в умовах кризи.

Сучасна партологія намагається вказати на таке «амплуа» партій у політичній системі, яке відповідає ключовим процесам демократичних політичних взаємодій, представництва та публічному і легітимному прийняттю рішень. Однак кейси пандемії КОВІД-19, а також

повномасштабного вторгнення росії до України вказують, що партії можуть бути своєрідними каналами зовнішнього впливу в нестабільних політичних системах. Також вони можуть агрегувати периферійні, маргінальні та другорядні інтереси соціальних груп. Зазначена функція особливо яскраво проявляється з огляду на функціонування сучасних цифрових Інтернет-медіа.

Крім того, сучасні теорії політичних партій вказують на внутрішню організаційну кризу політичних партій та кризу інституційної ідентичності всередині політичної системи. Зазначені смислові підрозділи формують порядок денний політологічних досліджень.

2. Інституційними передумовами антикризової діяльності сучасних політичних партій слід вважати розвиток партійної політики. До нього належать наявність концептуальних міжпартійних дискусій, вертикальне просування партійних кадрів до основних інституцій прийняття рішень, наявність традицій квотування партійних позицій у практиці діяльності парламентських політичних сил, закріплення досвіду міжпартійного консенсусу в нормативно-регулятивних актах політичної діяльності. Саме такі риси і ознаки роблять можливою участь політичних партій у стратегічних антикризових заходах, кампаніях, акціях.

Матеріали дослідження свідчать, що в умовах сталої демократії політична криза є явищем, яке не виходить за межі нормативних значень політичного процесу. Вона не є бажаною для держави і суспільства. Проте вона виступає провідним чинником розв'язання політичних протиріч та виходу політичної системи на новий рівень. За таких умов політичні партії виступають суб'єктами політичної ініціативи щодо відновлення сталою політичного ладу або статусу-кво. Вимоги інституційної спроможності до політичних партій передбачають наявність широкої соціальної підтримки, постійного діалогу з громадськістю, прозорого партійного лідерства та внутрішньопартійної демократії. За таких організаційних передумов партія може розраховувати не лише на електоральний успіх, але й на участь в елітарних обговореннях політичної політичного курсу держави та

концептуальному визначенні конкретних орієнтирів та показників розвитку суспільства. Діяльність соціал-демократичних партій в сучасних країнах Скандинавії засвідчила, що наявність співпраці профспілок та політичних сил може забезпечити успіх у визначенні соціально-економічних параметрів. Вони можуть забезпечити представництво відповідних соціальних верств, але також дати можливість для функціональної економіки та забезпечити високий рівень конкурентноздатності на глобальній економічній арені.

3. В умовах демократичних трансформацій значення політичних партій як антикризового чиннику зростає, проте з часом змінюється. На початковому етапі поставторитарних перетворень демократичні демократичні політичні партії брали активну участь в демонтажі авторитарних систем, стимулювали політичний плюралізм, розгортали суспільну дискусію стосовно реформ. Водночас вже в першій декаді після повалення диктатур (як це видно на прикладі країни Центральної та Східної Європи, Балкан тощо) відбувається звуження підтримки класичних партій, які мали ідеологічні засади соціал-демократії ліберального спрямування.

Висока соціальна ціна реформ та недостатній рівень підвищення добробуту в умовах орієнтирів суспільства спонукає громадян до підтримки правоконсервативних популістських режимів. Особливо наочно це видно на прикладах Угорщини та Польщі за часів панування відповідно «Фідес» та «Права і справедливості».

Основна ключова функція антикризового впливу політичних партій висування проблем на політичний рівень та надавання розголосу наявним ризикам та загрозам в публічній сфері поступово згортається. Як показали соціально-економічні кризи глобального рівня 2008 та 2010 років, політичні партії країн транзитивного типу сприяли не вирішенню завдань кризової сталості суспільства, а пропонували популістські рецепти підтримки електорату. Відповідно частина класичних політичних сил, які існували на початку демократичних перетворень, зникла з політичної арени.

Водночас в країнах політичних трансформацій, зокрема в країнах Вишеградської групи, Румунії, Болгарії та Хорватії спостерігалася тенденція до формування ліво-правої дихотомії парламентських коаліцій. Ця тенденція відповідає загальноєвропейським правилам розбудови демократії. Відповідно криза ліво- зеленої коаліції зазвичай призводила до появи правоконсервативної. Відповідно політична система зберігала належний функціональний рівень.

4. Антикризове значення партій в період політичних трансформацій, як засвідчує аналізи політико-інституційних еволюцій, полягає в тому, що політичні партії пристосовувалися до соціально-економічного підґрунтя на політичній діяльності намагалися адаптуватися до загальноєвропейських тенденцій. В цілому на макрорівні партії сприяли створенню громадянського суспільства, просуванню продемократичних політичних ініціатив, інституалізації функціональних парламентських урядів тощо.

Наявність ліво-правої дихотомії започаткувала формат цивілізованої європейської взаємодії влади та опозиції, за якої антикризова діяльність урядів коригується конструктивною критикою політичних опонентів. Тому просування антикризових політичних рішень в тому числі тих, які призводили до зниження доходів населення, зустрічала підтримку політичної спільноти. Антикризівим чинником діяльності політичних партій стало формування відкритого середовища дискусій з важливих політичних та соціально-економічних питань, які знижували рівень невдоволення в суспільстві.

Також антикризовим аспектом функціонування політичних партій у посткризовий період стала адаптація до деідеологізації трансформаційного суспільства. Партійні структури 1990-х років та початку 2000-х досить часто трансформувалися у нові медійно-політичні проекти 2010-х із гнучкою структурою і спроможним публічним лідерством та гнучкою взаємодією з різними соціально-демографічними групами і верствами.

Це дало змогу збільшити політичну консолідацію суспільства запобігти радикалізації суспільних настроїв, сприяти політичному залученню та громадському активізму нових поколінь. Важливим антикризовим аспектом слід вважати діяльність політичних партій країн політичних трансформацій на рівні локальних громад та регіонів. Як показали дані останніх польських парламентських виборів 2023 року, саме громади та невеликі міста були ареною боротьби провідних опонентів. Відповідно це вказує на широку та всеосяжну роботу політичних сил щодо взаємодії з громадянами.

Розвиток політичних партій в сучасній Україні в умовах повномасштабної російської агресії зазнає істотних коректив в порівнянні з іншими країнами політичних трансформацій. З початком повномасштабного вторгнення велика кількість учасників політичних партій депутатів різних рівнів долучилася до різних форм відсічі агресора. Режим воєнного часу прямо заборонив масові політичні заходи, протести, акції політичного представництва тощо. Водночас керівні центри основних політичних сил, зокрема, «Слуги народу», «Блоку Юлії Тимошенко», об'єднання «Європейська солідарність» тощо, активно включилися до волонтерської роботи та підтримки збройних сил.

5. У післявоєнний період важливим завданням антикризового перетворення української держави буде повернення довіри до політичної діяльності та політичних способів розв'язання суперечок, забезпечення адекватного політичного представництва та раціонального політичного врядування. Необхідним завданням для політичних партій буде відновлення прозорості політико- управлінського процесу. Розгортання реальної, а не імітаційної політичної дискусії щодо демократизації та розбудови громадянського суспільства.

Глибинні тектонічні зміни в українській політиці, які сталися внаслідок заборони діяльності проросійської партії «ОПЗЖ» призводять до необхідності переформатування політичного спектру. Ідейний базис та риторика основних політичних сил у післявоєнний період не буде

стосуватися російського порядку денного. Він буде виходити за межі традиційної взаємодії партії влади та її сателітів із слабкою опозицією, яка розраховує на гучні політичні перформанси. Внаслідок цього будуть затребувані політичні сили, які будуть просувати прагматичний порядок денний «людей зброї», тобто учасників бойових дій, які реально відстоювали свободу і незалежність України.

Антикризовий порядок денний сучасної української держави у післявоєнний період буде включати розбудову парламентаризму за європейським зразком, включно з появою двопалатного парламенту. Також активну роль політичних партій буде на регіональному та локальному рівнях з метою забезпечення політичної консолідації в умовах масштабної адміністративно-територіальної реформи.

В умовах загального патріотичного піднесення та панування проукраїнського порядку денного важливим буде значення політичних партій які будуть рухатися до розбудови системи ліво-правої дихотомії, яка буде відображати основні соціально-економічні інтереси в суспільстві. Також на порядку денному має з'явитися «зелена» проблематика та екологістські політичні доктрини в контексті інтеграції до Європейського Союзу. За таких умов політична система України отримає можливість та ресурси для антикризової стійкості та динамічного розвитку.

6. Орієнтирами антикризового партійного менеджменту сучасній Україні мають стати забезпечення середовища внутрішньопартійної демократії, формування кадрової основи політичних сил на основі меритократичних принципів, формування нових засад внутрішньопартійної комунікації на основі свободи слова діалогу тощо.

Сучасні українські політичні партії у довоєнний період перебували в рамках організаційних стереотипів російського політичного досвіду. Багато політичних сил були афільовані з інститутами публічної влади. Завданням антикризовий трансформації українських політичних партій на сучасному етапі є перехід до децентралізованої структури, нарощування комунікаційної

складової, розгортання низової взаємодії з громадськими об'єднаннями та локальними громадами. Нова партійна система України у післявоєнний період має бути орієнтована на завдання концентрації зусиль щодо відновлення та розвитку в європейському політичному просторі та системі координат демократії консолідованого типу. Це визначає наявність таких компетентностей партійних лідерів, як готовність до публічної дискусії, здатність до взаємодії з медіа висока ерудиція, здатність до переконування помічників та опонентів тощо.

В умовах нового середовища політичної конкуренції колишній спосіб просування «медійних обличь» за рахунок масованого застосування медійного ресурсу буде неефективним. Відповідно партійне лідерство за участі України має пройти шлях формування прозорої історії лідера та його зв'язку з партійним середовищем, громадськими об'єднаннями тощо. Антикризіві рішення та проєкти політичних сил будуть підтримані суспільством за умови відкритого діалогу співпраці та підтримки та демонстрування ефективної демократичної партійної роботи. Також ідеться про розбудову партійного ризику, менеджменту здатного до формування довгострокових прогнозів діяльності, планування оптимальних засобів ведення політичних кампаній, раціонального розподілу ресурсів та підвищення інституційної спроможності партійних організацій. Спроможність українських політичних партій як інституту буде вагомим критерієм для визначення України як стабільної та перспективної держави, надійного учасника міжнародних політичних взаємодій та проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Г. С. Критерії дослідження програмно-ідеологічних засад функціонування політичних партій : Політологічні записки. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_18.
2. Адашис Л. І. Проблеми фінансування політичних партій в Україні. Дніпро : Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 10-16.
3. АМУ занепокоєна нецільовим використанням коштів Фонду боротьби з COVID-19 і звернулася до Прем'єр-міністра та Голови Бюджетного комітету. Офіційний сайт АМУ. 2020. 11 червня. URL: <https://auc.org.ua/novyna/amuzanepokoyena-necilovym-vykorystannyam-koshtiv-fondu-borotby-z-covid-19-izvernulasya-do> (дата звернення: 08.12.2021).
4. Антропологічний код української культури і цивілізації : колект. моногр. у двох книгах /Рафальський О. О. (керівник авторського колективу), Калакура Я. С., Коцур В. П., Юрій М. Ф.
5. Астахова Т. В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 64. С. 128-137.
6. Балабан Р. Політичний режим в Україні в аспекті суспільних цінностей : Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 6 (62). С. 253–267.
7. Безрук О. О. Особливості функціонування політичних партій як каналу політичної мобільності. Сучасне суспільство. 2012. Вип. 2. С. 39-45.
8. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості Президента України: монографія. Херсон : Видавничий дім Гельветика, 2013. 512 с.
9. Белашко С. О. Партійне лідерство як форма політичної участі: пострадянська специфіка DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4\(12\).123468](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4(12).123468)

10. Боднараш Г. В., Ротар Н. Ю. Основні етапи розвитку партійних систем України, Румунії та Республіки Молдова: компаративний аналіз. Гілея: науковий вісник. 2013. № 72. С. 887-894.
11. Валецький О. Політична криза 2010–2013 рр. і завдання побудови нової моделі державної політики. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Вип. 6 (74). С. 136–139.
12. Воропаєва Т. С. Європейська цивілізаційна ідентичність як чинник консолідації громадян України у постколоніальну добу (1991–2018 рр.). Гілея: Науковий вісник. 2018. Випуск 138 (№ 11). Ч. 2., С. 139–146.
13. Гапоненко В. Суперечності інституту президентства: теоретичні засади та уроки для України. Політичний менеджмент. 2011. № 5. С. 113–114.
14. Гонюкова, Л. В. (2008) Політичні партії як суб'єктивні чинники державно-політичної кризи Теорія та практика державного управління. Вип. 4. С. 17-24.
15. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія. Київ : Академія, 1999. 240 с.
16. Дем'яненко Б. Л. Генезис інституту президентства в Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. Вип. 19. С. 24–38.
17. Дем'яненко Б. Розвиток кратологічних знань в Україні. Розділ 5. Розвиток знань про політичну владу в сучасній Україні. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2011. С. 462–769.
18. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Генезис інституту президентства в Україні: підсумки президентської каденції Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ : Видавництво Центр суспільних комунікацій, 2011. Вип. 23. С. 82–97.
19. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні : зб. наук. праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с.

20. Денис Малюська: Мін'юст планує через суд анулювати реєстрацію 48 «партій-примар».

URL:<https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuskaminyust-planuecherez-sud-anulyuvati-reestratsiyu-48-partiy-primar?fbclid=IwAR1FXGr3JoJZ-5mM9C98Gy7WnoaMY7M2tp3ABO9d1hJst7Oe8bRem8hzKvo>

21. День Незалежності України: шлях до перемоги, ідентичність та цінність держави на тлі війни. Опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки програми MATRA, що фінансується Посольством Королівства Нідерландів в Україні, з 9 по 15 серпня 2023 року. <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shlyakh-do-peremogi-identichnist-ta-tsinnist-derzhavi-na-tli-viyni>

22. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці : аналітична доповідь / за заг. ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 376 с.

23. Державне політичне правління і національна єдність : наукова доповідь / за ред. О. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.

24. Динаміка рейтингу партій на виборах до верховної ради україни і кандидатів на виборах президента україни: результати телефонного опитування, проведеного 5-13 лютого 2022 року <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1100&page=1>

25. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. Київ : Знання України, 2008. 544 с.

26. До Ради можуть пройти 8 партій, а в першому турі перемогти Зеленський – Рейтинг <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/16/7324250/>

27. Донець В. (2012) Політичний дискурс опозиційної та правлячої партій в Іспанії в період економічної кризи. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 104 (1). С. 283-284.

28. Допоможи собі сам: українці розчаровані в реформах, але готові підтримувати одне одного та свої громади. Офіційний сайт програми USAID «Долучайся!». 2020. URL:<https://engage.org.ua/dopomozhy-sobi-sam-ukraintsi-rozcharovani-v-reformakh-alehotovi-pidtrymuvaty-odne-odnoho-ta-svoi-hromady/> (дата звернення: 08.12.2021).

29. Драчук С. Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії – Freedom House. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html>.

30. Електоральні орієнтації громадян України (січень 2022 р.) <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy-sichen-2022r>

31. Ефективність реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: соціологічні індикатори (травень 2023 р.) <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/efektyvnist-realizatsii-derzhavnoi-polityky-u-sferi-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-gromadianskoi-identychnosti-sotsiologichni-indykatory-traven-2023r>

32. Зажигает Б. В. Эволюция постсоветских политических систем (Транзит из коммунизма в клептократию). Киев : Изд-во КиМУ, 2012. 501 с.

33. Закон України «Про політичні партії в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 23, ст.118) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

34. Захарова Т. М. Формування політичного класу в процесі партійного будівництва. Політологічні записки. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_47.

35. Зеленюк Г. Кризи політичного розвитку в Україні: причини та зміст. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Zelenko.pdf>

36. Зеленюк Г. И. Институт президентства Украины в современном историкополитологическом дискурсе Украины. Методология исследования политического дискурса: актуальные проблемы содержательного анализа

общественно-политических текстов : сборник научных трудов. Минск: Белорусский государственный университет, 2017. С. 91–110.

37. Зеленько Г. І. Дослідження інституту президентства у вітчизняних політологічних дослідженнях. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : Парламентське вид-во, 2016. С. 142–171.

38. Зеленько Г. І. Інтегративна харизма державної влади : суспільні оцінки та очікування. Державне політичне правління і національна єдність : аналітична доповідь. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 82.

39. Зеленько Г. І. Особливості «третьої хвилі» демократизації і пострадянський простір. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за ред. к. і. н., доц. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». С. 18–32.

40. Зеленько Г. І. Функціональний розподіл між владними інститутами та інституціями: механізми та принципи координації. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. С. 54–75.

41. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 68–75.

42. Зелінська М. Можливі моделі розвитку інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2007. № 3. С. 71–72.

43. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023 р.) <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

44. Ільтьо Г. Роль молодіжних організацій в розвитку партійної системи та громадянського суспільства України. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 24–27.

45. Індекс демократії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%97.
46. Інститут Президента України в системі державної влади України : матеріали наукової конференції. Київ, 17 січня 2014 р. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 472 с.
47. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналітична доповідь / за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
48. Капсамун І. Чому в Україні немає ідеологічних партій? URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/chomu-v-ukrayini-nemaye-ideologichnyh-partiy>
49. Кармазіна М. Політичні партії в Україні: 2014–2017 рр. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2018. С. 39–47. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/political_parties_in_Ukraine.pdf
50. Кармазіна М. С. Еволюція форми правління в Україні в контексті політики. Світоглядно-теоретичний вимір української політики. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. С. 49–103.
51. Кармазіна М. С. Напівпрезидентська форма правління: труднощі ідентифікації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2005. Вип. 28. С. 348–357.
52. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2007. 365 с.
53. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 –початок 2020 рр.) Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.
54. Кіянка І. Б., Холевчук О. І. Удосконалення програмних завдань правлячих політичних партій України 2006 – 2012 рр. у контексті державного управління. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 34. С. 191-197.

55. Клим М. Індексний аналіз президентської влади в сучасній Україні (за методикою Дж. Макгрегора). Сучасна українська політика. Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій». 2013. Вип. 29. С. 110–121.

56. Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Філософія. 2009. Вип. 37. С. 72–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2009_37_9

57. Колісніченко, Н. М. (2009) Політичні партії як основний інституційний канал рекрутування та підготовки суб'єктів політичної діяльності. Університетські наукові записки. № 3. С. 261–267.

58. Колодій А. Проблема вибору форми державного правління в Україні (в контексті конституційної реформи). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. Вип. 3–4 (83–84). С. 196–199.

59. Кондратенко О. Ю. Україна у світових рейтингах демократії : монографія. Київ : ініціатива ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 176 с.

60. Конституція України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

61. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Формування європейської ідентичності: аргументи для України. Політологічний вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. 2018. Вип. 80. С. 20–35.

62. Костюк, Т. О. (2015) Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій. Грані. № 11(1). С. 24–28.

63. Кохановський В. Інститут президента в Україні та конституційно-правове закріплення строку його повноважень та способу обрання. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/113.pdf

64. Кресіна І. О., Коваленко А. А., Балан С. В. Інститут імпічменту: політикоправовий аналіз. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. С. 113–142.

65. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол. : Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с.
66. Кройтор А. В. Виборча кампанія як складова процесу ротації партійної еліти: теорія та практика. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 321-328.
67. Круглашов А., Ротар Н. Авторитарні девіації політичного режиму в Україні. Сучасна українська політика. Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 23. С. 162.
68. Литвак О. М., Рибалка Н. О. Правова природа інституту президентства: Монографія. Київ : Атіка, 2010. 168 с.
69. Литвин В. Еволюція інституту президентства в політичній історії України: становлення, повноваження, роль і місце у системі правління. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/ukr.presid_ua.pdf
70. Литвин В. Етапи розвитку та різновиди напівпрезиденталізму в Україні (1991–2015 pp.). URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/sp.stages.ukraine.pdf> lytvyn.vitaliy@gmail.com
71. Ляшенко О. Громадянська самоідентифікація населення України: спільне та відмінне. Research & Branding Group. URL: <https://rb.com.ua/blog/gromadjanska-samoidentifikacija-naselennjaukraini-spilne-ta-vidminne/>
72. Малишко М. І. Президент України: конституційно правовий статус. Київ : УНА, 2003. 26 с.
73. Майборода О. М. Етнічні пастки деколонізації: африканський досвід : монографія. Київ : піенд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 216 с.
74. Мацієвський Ю. Від дефектної до керованої демократії? (Тенденції трансформації політичного режиму в Україні після президентських виборів 2010 р.). Наукові записки Інституту політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 6 (62). С. 184–185.

75. Мацієвський Ю. Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої революції». Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 19–22

76. Медяник Д. В. (2012) Правлячі політичні партії в умовах кризи системи політичного представництва. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Вип. 3. С. 226-232.

77. Методологія щодо формування Реєстру держЗрадників. UTL:<https://www.chesno.org/traitors-metodology/>

78. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2005. Вип. 7. С. 18–20.

79. Морарь М. В. Партійне лідерство як політичне явище <http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/partijne-liderstvo-jak-politychne-javyshche.pdf>

80. Надання роз'яснення стосовно строків подання звітів політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. UTL:<https://wiki.nazk.gov.ua/category/zapobigannya-politychnij-koruptsiyi/roz-yasnennyyastosovno-stroki-v-podannya-zviti-v-politychnyh-partij-pro-majno-dohody-vytraty-izobov-yazannya-finansovogo-harakteru/>

81. Національна єдність у конкурентному суспільстві : аналітична доповідь /за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 48 с.

82. Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій : матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс] / За наук. Ред. Ю. Ж. Шайгородського, С. Л. Чуніхіної ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса;

Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2022. 36 с.

83. Нурмухометова, М. Г. (2014) Теоретичні аспекти ролей політичних партій та інституту глави держави у вирішенні політичних криз у перехідних суспільствах Політологічний вісник. Вип. 73. С. 445–451.

84. Обушний М. І. До питання сутності поняття «партійна комунікація». Дні науки філософського факультету 2010 : Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2010 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. Ч. IX. С. 81-83.

85. Одарченко К. Вплив кризи політичних партій в Україні на горизонтальні партійні зв'язки через призму ідеологічного та програмного компонента <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/23.pdf>

86. Остапець Ю.О. Вплив парламентських виборів 1994, 1998, 2012 рр. на становлення партійної системи України. Політологічний вісник: зб.наук. праць. К.: ХХІ століття: Діалог культур, 2004. –Вип.16. С. 54-59

87. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (липень, вересень 2023р.)<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnonatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r>

88. Оцінка ситуації в Україні (8–9 березня 2022). Група Рейтинг. URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html

89. Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти : монографія / за ред. О. В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2014. 152 с.

90. Пальшков К. Є. Проблеми становлення багатопартійності в Україні. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. С. 111-119.
91. Партійна криза на Київщині: як війна руйнує старий політичний устрій <https://mykyivregion.com.ua/analytics/partiina-kryza-na-kiyivshhini-yak-viina-ruinuje-starii-politichnii-ustrii>
92. Пахарєв А. Д. Політичні лідери лівої опозиції: проблеми консолідації/ А. Д. Пахарєв // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України. 2015. Вип. 2. -С. 25-40.
93. Перевезій В. Система артикуляції політичних інтересів в Україні: аналіз суб`єктів, ролей та форм. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналітична доповідь / За ред. Д.політ. Н., проф. Г. І. Зеленько. Київ : іпіенд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С.58-59
94. Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». URL: <https://ba.org.ua/programm/>
95. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 478 с.
96. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. Авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. Ред.) Та ін. Київ : іпіенд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
97. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.; гол. ред. В. М. Литвин. Київ : НікаЦентр, 2008. 898 с.
98. Політична система України в умовах війни <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

99. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ППЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.

100. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : ППЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

101. Політичні партії в Україні: скільки зареєстровано та скільки беруть участь у виборах
<https://www.slovoidilo.ua/2022/02/15/infografika/polityka/politychni-partiyi-ukrayini-skilky-zareyestrovano-ta-skilky-berut-uchast-vyborax>

102. Політичні партії очима виборців: як створити передумови ефективного представництва
<https://rpr.org.ua/news/politychni-partii-ochyma-vybortsiv-iaak-stvoryty-peredumovy-efektyvnoho-predstavnytstva/>

103. Політичні партії. Список місцевих осередків політичних партій
https://kam.gov.ua/dovidniki/politichni_partii

104. Постанова Верховного Суду про апеляційну скаргу Політичної партії «Партія Шарія» на рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 16 червня 2022 року. Верховний Суд України. Постанова, Справа від 06. 09. 2022 № П/857/1/22.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb1_2780-22/sp:max100:nav7:font2#Te

105. Потіха А. Партійна преса як джерело наукової інформації в процесі дослідження становлення і розвитку партійної системи в Україні. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2009. Вип. 25. С. 209-216.

106. Примуш, М. В. (2014) Ідеологічна криза українських політичних партій. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. № 1. С. 195-202.

107. Про державне фінансування політичних партій
<https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partij/>

108. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» : Указ Президента України від 18.03.2022 № 153/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/153/2022/sp:max100#Text>

109. Програма партії Зелених України. URL: <http://greenparty.ua/partiya/programma-partii/>

110. Рафальський О. О. Україна як цивілізаційний феномен. Київ : Бланк-Прес, 2010. 256 с.

111. Редькіна Г. Особливості політичного режиму в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 6 (62). С. 224.

112. Рейтинг активності та ефективності політичних партій України https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/rejting_efektivnost_pol_tichnih_part_y.pdf

113. Репко М. Економіка карантину: відвернути глибшу кризу ще можливо. Офіційний сайт ЦЕС. 2020. 1 липня. URL: <https://ces.org.ua/economics-ofquarantine/> (дата звернення: 08.12.2021)

114. Рішення про часткове задоволення адміністративного позову Міністерства юстиції України щодо заборони діяльності Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК». Загальні суди; Рішення, Справа від 08.06.2022 № П/857/12/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vc2_2705-22#Text

115. Романюк І. А. Походження демократії як чинник усталення демократичних режимів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2010. № 885. Вип. 16. С. 58.

116. Романюк О. І. «Кінець транзитології» чи криза її первинної парадигми? Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 3–15.

117. Рябчук М. Специфічна сила «слабкої держави» : інституалізація авторитаризму у пострадянській Україні. Наукові записки Інституту

політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. Вип. 4 (66). С. 111.

118. 7 проросійських партій оскаржують свою заборону у Верховному Суді. URL: <https://www.chesno.org/post/5275/>

119. Свобода у світі 2020: Популярні запитання. URL: <https://freedomhouse.org/uk/reports/freedom-world/svoboda-u-sviti-2020-populyarni-zapitannya#A5>

120. Серьогіна С. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади: автореф. дис. к. юрид. н. : 12. 00. 02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 19 с.

121. Скоблик Н. Відповідальність політичних лідерів і контроль над ними у працях Роберта Даля початку 1950-х років Нова політика. 2000. № 3. С.10-18

122. Скоморовський В. Б. Концепція розвитку радянської державності у поглядах вищого партійного керівництва (напередодні утворення СРСР). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 72-75.

123. Скрипнюк В. М. Концептуальні проблеми політико-правового аналізу типів демократичної влади. Актуальні проблеми держави і права. О., 2001. – Вип. 12. С. 318.

124. Снегірьов Дмитро Влада і опозиція. Криза жанру https://lb.ua/blog/dmytro_snegiryov/344413_vlada_i_opozitsiya_kriza_zhanru.html

125. Соколова Н. М., А. В. Герасименко, Ю. А. Маковська (2012) Досвід антикризового управління в умовах державно-приватного партнерства Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. Вип. 10. С. 552-556.

126. Соціально-політична ситуація в Україні (липень 2020 р.). Офіційний сайт Центру Разумкова. 2020. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/sotsialnopolitychn>

a-sytuatsiia-v-ukraini-lypen-

2020r?fbclid=IwAR2r7LiUm0peyr03TeGPZq7qnzrFtcuGYYZi9dMz7aTNR65fs
kPE2JPQjo (дата звернення:08.12.2021).

127. Сприйняття загрози корупції громадянами: оцінка влади та вимоги до змін під час війни <https://dif.org.ua/article/spriynyattya-zagrozi-koruptsii-gromadyanami-otsinka-vladi-ta-vimogi-do-zmin-pid-chas-viyni>

128. Ставлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування <https://dif.org.ua/article/stavlennya-gromadyan-do-partiy-i-dzherel-ikhного-finansuvannya>

129. Стали критичні до держави і радикальні. Соціолог Головаха — про вплив на українців тривалої війни і браку великих новин з фронту <https://i-soc.com.ua/ua/news/stali-kritichni-do-derzhavi-i-radikalni.-sociolog-golovaha-pro-vpliv-na-ukrainciv-trivaloi-viyni-i-braku-velikih-novin-z-frontu>

130. Суд заборонив Комуністичну партію України. URL:<https://www.dw.com/uk/sud-zaboronyv-komunistychnu-partiiu-ukrainy/a-62369110>

131. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід : монографія / В. Бурлачук та ін.; за ред. В. В. Танчера, В. П. Степаненка. Київ : Інс-т соціології НАН України, 2004. 243 с.

132. Суспільно-політичні настрої населення (23-25 липня 2021 р.). Група Рейтинг. URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_23-25_iyulya_2021.html

133. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій. Київ : Парламентське видавництво, 2009. 536 с.

134. Тодыка Ю. Н., Яворский В. Д. Президент Украины: конституционноправовой статус : монография. Харьков : Факт, 1999. 256 с.

135. Украина поднялась в рейтинге демократии. The Economist. URL:<https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/01/22/7238091/>.

136. Україна: політична історія. XX – початок XXI століття. Розділ V. Політичний досвід самостійної України. §1. Державне будівництво: проблема еліт і лідерства. Київ : Парламентське видавництво, 2007. С. 948–972.
137. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. С. 472, 469.
138. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. Київ : Інститут соціології НАН України, 2020. Вип. 7 (21). С. 487.
139. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации. Харьков : Константа, 2006. 352 с.
140. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Т. Цимбал і Р. Корнута. Київ: Наш формат, 2019. С. 397–398.
141. Хімченко О. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: [навч. посіб.] К.: ВД Професіонал, 2006. 208 с.
142. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. Кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : іпієнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
143. Цимбалюк С. І. Конституювання та розвиток теорії модернізації в соціологічному дискурсі : дис. канд. соціол. наук: 22.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 238 с.
144. Череватий С. Політична ідеологія як складова суспільної свідомості. Політичний менеджмент. 2010. № 3 (42). С. 51-57
145. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис. к. юрид. н. : 12.00.02 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 19 с.
146. Шиманова О. В. Виборчі списки як індикатор внутрішньопартійної комунікації (на прикладі виборчої кампанії 2006 року). Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2009. Вип. 21. С. 180-184.

147. Шульга М. Критерії європейської ідентичності. Політичний менеджмент. 2010. № 2. С. 139–147.

148. Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій. РНБО. Рішення від 18.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005525-22/sp:max100#Text>

149. Юрченко І. Феномен політичного лідерства https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/urchenko_fenomen.pdf

150. Яковлєв А. А. Розвиток інституту глави держави: Досвід і сучасність України. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Yakovlev15.pdf>

151. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 90–134.

152. Яскевич, А. Й. (2012) Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови та європеїзація державного управління країн Східного партнерства Аналітика і влада. № 6. С. 162-169.

153. Abou-Chadi Tarik & Markus Wagner (2020) Electoral fortunes of social democratic parties: do second dimension positions matter?, *Journal of European Public Policy*, 27:2, 246-272, DOI: 10.1080/13501763.2019.1701532

154. Becker David G. Latin America: Beyond “Democratic Consolidation” <https://www.journalofdemocracy.org/articles/latin-america-beyond-democratic-consolidation/>

155. Berman Sheri Hans Kundnani Mainstream Parties in Crisis: The Cost of Convergence <https://www.journalofdemocracy.org/articles/mainstream-parties-in-crisis-the-cost-of-convergence/>

156. Bustikova, L. (2019). A Theory of Radical Right Mobilization. In *Extreme Reactions: Radical Right Mobilization in Eastern Europe* (pp. 18-67). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108697248.002

157. Carr Danielle Sept. 20, 2022 Mental Health Is Political
<https://www.nytimes.com/2022/09/20/opinion/us-mental-health-politics.html>

158. Chaney Paul (2015) Parties, promises and politics: exploring manifesto discourse on arts policy in Westminster, Scottish, Welsh and Northern Irish elections 1945–2011, *International Journal of Cultural Policy*, 21:5, 611–630, DOI: 10.1080/10286632.2014.943754

159. Chaney Paul Chaney@cardiff.ac.uk (2013) Electoral discourse and formative structural narratives of welfare divergence in multi-level systems: homelessness policy in UK elections 1970–2011, *Journal of International and Comparative Social Policy*, 29:1, 28–47, DOI: 10.1080/21699763.2013.802989

160. Chiru, M., & Gherghina, S. (2012). When voter loyalty fails: Party performance and corruption in Bulgaria and Romania. *European Political Science Review*, 4(1), 29–49. doi:10.1017/S1755773911000063

161. Coby P. Aristotle's Four Conceptions of Politics. *The Western Political Quarterly*. 1986. Vol. 39(3). P. 480–503.

162. Country Ratings and Status, 1973–2016 / Freedom in the World Comparative and Historical Data. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/reporttypes/freedom-world>.

163. Country snapshots: third party research using our Corporate Human Rights Benchmark Methodology <https://www.worldbenchmarkingalliance.org/impact/third-party-research-using-our-chrb-methodology/>

164. Cross William, Jean-Benoit Pilet *The Politics of Party Leadership: A Cross-National Perspective* Oxford University Press, 2015 p. 200

165. Cross, William, and André Blais, 'Why Study Party Leadership Selection?', *Politics at the Centre: The Selection and Removal of Party Leaders in the Anglo Parliamentary Democracies*, *Comparative Politics* (Oxford, 2012; online edn, Oxford Academic, 24 May 2012), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199596720.003.0001>, accessed 25 Oct. 2023.

166. Daalder H. Leiden University A Crisis of Party?Scandinavian Political Studies, Vol. 15 - No. 4, 1992 ISSN 0080-6757 © Nordic Political Science Association

https://tidsskrift.dk/scandinavian_political_studies/article/download/32763/30975?inline=1

167. Davidson Charles G. Ben Judah How Financial Secrecy Undermines Democracy <https://www.journalofdemocracy.org/articles/how-financial-secrecy-undermines-democracy/>

168. Democracy Index 2021: less than half the world lives in a democracy. URL:<https://www.economistgroup.com/group-news/economist-intelligence/democracyindex-2021-less-than-half-the-world-lives-in-a-democracy>.

169. Dobry M. Crisis. International Encyclopedia of Political Science. Vol. 1 / ed.B. Badie. London : SAGE Publications, 2011. P. 489–493.

170. Erdmann Gero Lessons to Be Learned: Political Party Research and Political Party Assistance https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/giga/0020218/f_0020218_17092.pdf

171. Feierstein Daniel Social and Political Representations of the COVID-19 Crisis Copyright 2023ISBN 9781032212807124 PagesPublished June 13, 2022 by Routledge

172. Fernando Jose Rama Casal Bertoa Mainstream Parties in Crisis: The Antiestablishment Challenge <https://www.journalofdemocracy.org/articles/mainstream-parties-in-crisis-the-antiestablishment-challenge/>

173. Freedom House. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC_%D0%B3%D0%B0%D1%83%D0%B7.

174. Freedom House: Nations in Transit Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology>.

175. Freedom in the World Methodology 2015. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Methodology_FIW_2015.pdf.

176. Freedom in the World Methodology 2022. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/202202/FIW_2022_Methodology_For_Web.pdf
177. Frye, T. (2010). Bulgaria: Polarization, Democracy, and Reform. In *Building States and Markets after Communism: The Perils of Polarized Democracy* (Cambridge Studies in Comparative Politics, pp. 192-212). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511779718.009
178. Fukuyama F. Putin's war on the liberal order. Financial Times. March, 04. URL: <https://www.ft.com/content/d0331b51-5d0e-4132-9f97-c3f41c7d75b3>
179. Gauja Anika Karina Kosiara-Pedersen The comparative study of political party organization: Changing perspectives and prospects Unpacking party organizations article <https://ephemerajournal.org/contribution/comparative-study-political-party-organization-changing-perspectives-and-prospects-0>
180. Gherghina, S. (2020). Members versus Experts: The Perceptions of Party Leadership Styles in New Democracies. *European Review*, 28(5), 810-825. doi:10.1017/S1062798720000253
181. Gianfreda, S., (2019). Using a mixed-method approach to examine party positioning on immigration and the european union in parliamentary proceedings. In *Sage Research Methods Cases Part 2*. SAGE Publications, Ltd., <https://doi.org/10.4135/9781526477040>
182. Grzeszczak Robert Ireneusz Pawel Karolewski The Rule of Law Crisis in Poland: A New Chapter <https://verfassungsblog.de/the-rule-of-law-crisis-in-poland-a-new-chapter/>
183. Hall P., Taylor R. Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*. 1996. Vol. 44. P. 936–957.
184. Higley J. Continuities and Discontinuities of Political Elites. *The Palgrave Handbook of Political Elites*. 2018. P.27.
185. Horn Alexander & Carsten Jensen (2023) Policy signals in party communication: explaining positional concreteness in parties' Facebook posts, *West European Politics*, 46:5, 971-994, DOI: 10.1080/01402382.2022.2085952

186. Huntington S. P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. *Comparative Politics*. 1971. Vol. 3(3). P. 283–322.
187. Hyoun S. Kim , Chelsea L. Fitzpatrick , Susan Barker & Andrew Szeto (2022) Where's the party? A mixed method study investigating characteristics, motivations, and harms of attending off-campus (over on-campus) parties, *Journal of American College Health*, 70:4, 1071-1078, DOI: 10.1080/07448481.2020.1784908
188. Ibsen M. F. The Populist Conjuncture: Legitimation Crisis in the Age of Globalized Capitalism. *Political Studies*. 2019. Vol. 67(3). P. 795–811.
189. Ignazi Piero The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties Piero Ignazi View all authors and affiliations Volume 2, Issue 4 <https://doi.org/10.1177/1354068896002004007>
190. Krause Werner & Heiko Giebler (2020) Shifting Welfare Policy Positions: The Impact of Radical Right Populist Party Success Beyond Migration Politics, *Representation*, 56:3, 331-348, DOI: 10.1080/00344893.2019.1661871
191. Laver Michael michael.laver@nyu.edu (2011) Why Vote-seeking Parties May Make Voters Miserable, *Irish Political Studies*, 26:4, 489-500, DOI: 10.1080/07907184.2011.619737
192. Law and the Party in Xi Jinping's China: Ideology and Organization Ed. Rogier J. E. H. Creemers, Susan Trevaskes https://books.google.com.ua/books?id=Vaz_DwAAQBAJ&pg=PT85&lp_g=PT85&dq=party+law&source=bl&ots=H1n6pR7Elr&sig=ACfU3U2wAuKFFkF7-k5zgbHTbj_fYCs-rw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjW95vvu4mCAxWQhv0HHS88AiU4ChDoAXoECBMQAw#v=onepage&q=party%20law&f=false
193. Levitsky Steven Lucan A. Way Democracy's Surprising Resilience <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracys-surprising-resilience/>
194. Linera A. G., Breña M. O. The State in Transition: Power Bloc and Point of Bifurcation. *Latin American Perspectives*. 2010. Vol. 37(4). P. 34–47.

195. Meijers Maurits J. & Christopher J. Williams (2020) When shifting backfires: the electoral consequences of responding to niche party EU positions, *Journal of European Public Policy*, 27:10, 1506-1525, DOI: 10.1080/13501763.2019.1668044
196. Mueller Wolfgang C. Ulrich SiebererUlrich Sieberer Party law DOI: 10.4135/9781848608047.n38https://www.researchgate.net/publication/298656058_Party_law#fullTextFileContent
197. Nations in Transit Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology>
198. Noel, Hans, 'Methodological Issues in the Study of Political Parties', in L. Sandy Maisel, Jeffrey M. Berry, and George C. Edwards (eds), *The Oxford Handbook of American Political Parties and Interest Groups* (2010; online edn, Oxford Academic, 2 May 2010), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199542628.003.0004>, accessed 23 Oct. 2023.
199. O'Brien Diana Z. Rising to the Top: Gender, Political Performance, and Party Leadership in Parliamentary Democracies *American Journal of Political Science* Vol. 59, No. 4 (October 2015), pp. 1022-1039
200. Odmalm, P., (2019). Coding and using party manifestos: Pros, cons, and pitfalls. In *Sage Research Methods Cases Part 2*. SAGE Publications, Ltd., <https://doi.org/10.4135/9781526477811>
201. Offe C. «Crisis of Crisis Management»: Elements of a Political Crisis Theory.*International Journal of Politics*. 1976. Vol. 6 (3). P. 29–67.
202. Pappas Takis S. Populists in Power <https://www.journalofdemocracy.org/articles/populists-in-power/>
203. Pelosi, first woman speaker, to depart Dem leadership in seismic shift <https://www.politico.com/news/2022/11/17/pelosi-first-woman-speaker-to-depart-dem-leadership-in-seismic-shift-00069222>

204. Polga-Hecimovich John Francisco Sanchez Latin America Erupts: Ecuador's Return to the Past <https://www.journalofdemocracy.org/articles/latin-america-erupts-ecuadors-return-to-the-past/>
205. Press Freedom Index. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Press_Freedom_Index.
206. Ray L. Post-Communism: Postmodernity or Modernity Revisited? *The British Journal of Sociology*. 1997. Vol. 48(4). P. 543–560.
207. Reporter without Borders. URL: <https://rsf.org/en>.
208. Rokkan S. The Growth and Structuring of Mass Politics in Western Europe: Reflections of Possible Models of Explanation. *Scandinavian Political Studies*. 1970. Vol. 5(A5). P. 65–83
209. Rupnik Jacques The Specter Haunting Europe: Surging Illiberalism in the East <https://www.journalofdemocracy.org/articles/the-specter-haunting-europe-surging-illiberalism-in-the-east/>
210. Sandner Gunther From State Party to Party Crisis The Social Democratic Party of Austria (SPO) The Resistible Corrosion of Europe's Center-Left After 2008 Routledge 2022 9781003275206
211. Scheppele Kim Lane How Viktor Orban Wins <https://www.journalofdemocracy.org/articles/how-viktor-orban-wins/>
212. Schumacher Gijs & Nathalie Giger (2018) Do leadership-dominated parties change more?, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 28:3, 349-360, DOI: 10.1080/17457289.2017.1403920
213. Senninger, R., Bischof, D., & Ezrow, L. (2022). How transnational party alliances influence national parties' policies. *Political Science Research and Methods*, 10(3), 651-658. doi:10.1017/psrm.2020.55
214. Shin Gi-Wook South Korea's Democratic Decay <https://www.journalofdemocracy.org/articles/south-koreas-democratic-decay/>
215. Since she reclaimed the top gavel in 2018, the first woman speaker — whose legislative prowess has powered her party's agenda under four presidents —

planned to give it up after this term. Yet her decision became more complicated, she has said, by the brutal assault of her husband Paul last month.

216. Smith, M. (2014). A Crisis of Political Parties. In: Richards, D., Smith, M., Hay, C. (eds) *Institutional Crisis in 21st-Century Britain. Understanding Governance Series*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137334398_6

217. Stefanova, B. (2012). Between ethnopolitics and liberal centrism: The Movement for Rights and Freedoms in the mainstream of Bulgarian party politics. *Nationalities Papers*, 40(5), 767-782. doi:10.1080/00905992.2012.705268

218. Stubager Rune , Henrik Bech Seeberg What can a party say? How parties' communication can influence voters' issue ownership perceptions, *Electoral Studies*, Volume 44, 2016, Pages 162-171

219. Svoboda Milan W. Polarization versus Democracy <https://www.journalofdemocracy.org/articles/polarization-versus-democracy/>

220. The Crisis of Party Democracy: Concept, Cases & Remedies https://www.polis.cam.ac.uk/files/the_crisis_of_party_democracy.pdf

221. The Economist: Democracy Index 2011. Democracy under stress. A report from the Economist Intelligence Unit 2011. URL: http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2011_Updated.pdf&mode=wp&campaignid=DemocracyIndex20

222. The Effect of Political Party Communication Through Social Media on The Results of The 2019 Legislative General Election (Nasdem Party, PKS, and PDIP Twitter Case Study) To cite this article: Agus Priyanto et al 2021 IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 717 012022 <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/717/1/012022/pdf>

223. Thomas G. What Is Political Development? A Constitutional Perspective. *The Review of Politics*. Spring 2011. Vol. 73(2). P. 285.

224. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en>

225. Volpi E. The so-called crisis of political parties is, in fact, evidence of their adaption. Here's why <https://theloop.ecpr.eu/the-so-called-crisis-of-political-parties-is-in-fact-evidence-of-their-adaption-heres-why/>

226. Weyland K. Latin America's Authoritarian Drift: The Threat from the Populist Left <https://www.journalofdemocracy.org/articles/latin-americas-authoritarian-drift-the-threat-from-the-populist-left/>